Antun Gustav Matoš

Odabrane pripovijetke

Bulaja naklada

Odabrane pripovijetke

Antun Gustav Matoš

Sadržaj

KIP DOMOVINE LETA 188*

PERECI, FRIŠKI PERECI...

CAMAO

SAMOTNA NOĆ

NEKAD BILO - SAD SE SPOMINJALO

O TEBI I O MENI

LIJEPA JELENA

POŠTENJE

BALKON

PUT U NIŠTA

CVIJET SA RASKRŠĆA

SJENA

LJUBAV I DUBLJINA

MIŠ

Rječnik

Bilješka o autoru

Impressum

KIP DOMOVINE LETA 188*

Kada se ušeprtljiše Zagrepčani radi onijeh grbova na zgradi državne financije, zovne usplahirena vlast u pomoć vojsku.

Bijaše to treći dan *bune.*

Jutro toplo, sunčano. Nebom se nepomično pružio samo jedan, crn i duguljast oblačak: mniš, e je kroz pukotinu modrog plašta nebeskog prokuljao dim.

- Vojska ide, ide vojska!

I za tili časak prsne šarena gužva. Odvulala se kao pred kakom grozovitom istragom, a na pustom Trgu Jelačićevu ostadoše samo piljarički stolovi i stočići.

Za tren oka zabravilo vrata kućna i dućanska.

Tišina kao pred groznom bitkom!

Malo, a iz Bakačeve ulice kao da šušnu lišće, kao da pljusnu kiša - i diže se bahat kopita.

- Soldati ideju, bežimo!

- Nedem, makar fratri padali!

- Ali, Pepica, draga, lublena Pepica...

- Nedem, Joškec, nedem! Kaj mi moreju ovi grintavci? Ja nis' niš kriva!

To govori tik do spomenika usamljen par: guravi piljar Pogačić i pretila gospa Pogačićka, koja se ujezerila na svom tronošku kao u staro mirno doba.

I zarudi prvi red konjice.

- Pepica, za pet ran Kristušovih, smili mi se! Hodi! Buju te fundali ovi mađarski hajuši.

I niz modruljasti se nos poštovanog purgara prosu voda iz očiju.

- Ali, Pepica, draga, lublena Pepica!

- Nedem, Jožica, magari najdepši fratri padali.

Tutnji već i gromori: sad će zapljusnuti crveni eskadron.

- Pepica! Jojček, kaj bu z nas!

I čestiti se purgar zdvojno okrene na peti i stane strugati, strugati niz čaršiju.

- Fuj te budi, pajcek vušivi!

Drekne i pljune za njim.

Konjica joj se već kasom sasvijem prikučila.

Tek sada kada se osjeti sama, napuštena, a motreći sve jasnije i jasnije bijesna, blesasta lica i gole ćorde - uhvati babu grdan strah. Ujelo ju nešto duboko u grudima, koljena joj se kucnu, ona dva-tri zuba zacvokotaju, a pred očima joj se zamagli.

Šćućuri se i stane gristi nokte. Učini joj se da ju onaj bucmasti oficir s iglastim brcima gleda pakosno, zlurado.

- Lezi, babo! - dreknu neko.

A ona potresena skoči na noge junačke i baci kao molitven pogled na sionog Bana: u sunčanom se zlatu blista kalpak i menten, a ljuta mu se krivošija u snažnoj desnici kao zapalila...

I u babinoj duši sine dan kada ga je djevojkom ovdje gledala s njegovim »ilercima«.

Uto bocne onaj časnik svog konja i uz urnebesni hura i smijeh preskoči poštovanu »tovarušicu« općepoznatog purgara Pogačića. Zemlja zatutnji, a gusa poleti kao vijor preko piljarskih klupa i stočića.

* * *

Poslije nekoliko sati jedva nađe poštovani Pogačić svoju ženu.

Prućila se kao panj pored svojeg tronoška. Po amazonskim joj se grudima prosuo luk, peršun, voće, salata i krunice različita cvijeća.

Prisvenula, sirotica. Čelo joj probijeno, a po požutjelom se licu uhvatio sir od krvi kao sok od jagode ili višnje.

Nebavac Pogačić zapuca zdvojno prstima, udari se tronoškom po čelu, stane Pepicu podizati na noge i pipati joj srce. No Pepicino je junačko srce stalo da se malo odmori. I zlosrećnik otrči u najbližu rakijašnicu i baci u kljun čitav polić rakije.

Odnijeli ga u bolnicu Milosrdne braće.

I nju i njega zakopaše krišom - krišom, dragi čitaoče, krišom...

Delo, 1895; *Iverje,* 1899.

PERECI, FRIŠKI PERECI...

I.

Otac joj je bio nekada jedan od najviđenijih političara u Hrvatskoj. Prije jedan od najžešćih opozicionara, prijeđe u vladinovce: ko bajagi zbog partajskog zapta. Izabrali ga i za peštanski sabor, i on se baci sa skeptičnim žarom izgladnjela đaka na epikurejsko uživanje. Od tobožnjeg prkosa opoziciji i od bijesa nije htio ni da se vjenča sa majkom Dragičinom, prekrasnom i umnom bivšom seoskom učiteljicom koja ga je ludo voljela. - Jedne ga noći u Zagrebu donesu kući na hintovu mrtva iz kluba. Kod taroka ga udarila kaplja. Svojoj ljubi i sedamnaestgodišnjoj kćeri ne ostavi ništa osim općeg prezira. Bio je prezadužen. Sve ode na doboš, pa i kuća na zagrebačkom Gornjem gradu. Gospođa N. jedva jedvice spase pokućstvo.

Gutajući i gušeći suze, svrši Dragica poštansko-telegrafski kurs, te gospođa N. tako protekcijom dobije mjesto koje je željela. Izabrala je ono gdje mišljaše da je niko neće poznavati.

I jednog hladnog oktobarskog večera prispješe u Lipovac, pust neki zakutak u Slavoniji.

Kada u zoru Dragica baci pogled kroz prozor Majerovog »hotela« gdje prenoćiše, vidje maglu, blato, blato i tanku maglu. Preko puta opazi bakalnicu sa natpisom *K Mexikancu* i sa firmama većom: *Haas*

& Söhne, i manjom: *Haaz & Sinovi*. Iz dućana ispade odjedared neko kuštravo derište - jamačno koji Haas Sin, pa zaglibi u blato, uhvativši žutog rundova za uho. Sa jedne i druge strane »filijala« nižu se uvrstani seoski domovi, a pred njima se ređaju klupe i goli dudovi. Na novome krovu Jevrejeva komšije piše:

tuNa piškoriĆ
1887. liTa goSpoDnjeg sazIdo † AMEN †

I na taj krov, na samoga Tunu Piškorića, doprši prokisao pijetao, tresnu krilima, kukuriknu pa nekako zaprepašteno poleti - upravo se stropošta natrag u dvorište. Praščići, guske i patke gackaju po blatu na šoru. Katkada naiđe za krdom svinja pokoji svinjar ili kaki Šokac zavijen u žuti dugmen, tjerajući niske konje. Tamo za kućama, za golim šljivicima i poljima, među kojima se patrljci od kukuruza po strništima učiniše Dragici gole kosti - crne se kroz maglu oblaci, koji se natuštili površinom Krndije planine. Dragica odjedared krišom zaplaka, da ne probudi majke koja je - sirotica - umorna od puta još spavala.

No ni ovdje, u tome »budžaku di je đavo reko svitu laku noć«, kako se onomad izrazio seoski ćatip Joca Cicvarić, ne nađoše nove poštarice žuđena pokoja. Od sve ine lipovačke »gospoštine« slao im je najčešće epigrame, u kojima se ijetkom satirom šibaše ponajviše konkubinat, čestiti seoski kapelan Franjo Brcković, silan obzoraš. Kada mu je bilo dugo vrijeme - a to bijaše svako poslijepodne - prekraćivao ga je tražeći po staroj *Hrvatskoj* i *Obzoru* sve brojeve u kojima se grdi pokojni »mađaron« N. I on bi te apologije makazama ekscerpirao i slao ih u svom patriotskom bijesu na poštu. Slao ih je kradom, jer još ne držaše da je kucnuo čas kada on može patiti javno i otvoreno za svetu stvar. Zbog toga se nije ni potpisivao. Običavao je dodavati olovkom svojim pošiljkama samo lapidarne komentarske aksiome moralnog značenja, kao npr.: »Tako je! No Bog je Judu

naroda za izdajstvo kaznio!« - ili: »Pravo piše *Obzor,* N. bijaše zaista sikofant. No Gospod učini, a plod ne pade daleko od drveta!« Itd.

Iznajprije poštarice plakahu, a docnije oguglaše. Rodoljubivome kapelanu ne ostade ništa drugo nego nedjeljne propovijedi crkvene u kojima grmljaše kao jerihonska truba protiv ljudskih poroka i u kojima je obično isticao kao lijep primjer kâzni božje neke »dvije ženske u ovome selu«. - Gospođa se N. već sasvim podala gospodarstvu, a Dragica se udubila u čitanje. Tek pred veče bi odlazila u vlasteoski stari park preko puta pa se tociljala na svojim halifaksima po zamrznutom jezeru. Pustinjački je taj život stao za nju dobijati sve više čara.

Seoski ih high-life jednako ogovaraše. Branjaše ih samo seoski pisar Cicvarić, razumije se, skromno, na što bi gospodin Janzon, apotekar, koji nikada ne izlažaše bez revolvera i nekakoga paloša mjesto štapa, običavao sarkastički dobacivati: - Gleich und Gleich gesellt sich gern. (Našla vreća zakrpu.)

Jedini koji dolazaše R-ovima iznajprije rjeđe a onda sve češće i češće, bijaše visokoblagorodni gospodin Franz Kurt Maria Joseph Hans Wurstler von Wurstlingen, komandant husarske čete koja već dvije godine stanovaše kraj sela u starom manastiru što ga od jezuita ote još car Josip II. slavne uspomene. Bijaše taj »ritmajstor«, kao svi konjički kapetani: neženja, kockar, lovac, noktaš, nikada ne govori polako, cio se dan ogleda u ogledalo i skače iz vojničkog u lovačko odijelo; mnogo jede i pije, na mezimcu nosi grozno dugačak i šiljast nokat. Otrovni jezici lipovačkog »krema« usiktaše se i opet. Ili zar nije g. Vurštler pl. Vurštlingen vazda govorio da on običava igrati kod žena samo na Numero Sicher (na pouzdano)?

Dragici ne bijaše dosadan. Sada se stala smijati prvi put iza smrti očeve. Fon Vurštlingen bijaše joj neizrecivo smiješan s onom ogromnom i kao nov crijep crvenom šijom, s ufitiljenim zejtunli-brkovima koji ju podsjećahu na rogove mađarskih goveda, sa masnosjajnim licem u kojemu se gube pod nekim kesicama sitne,

sive očice i upravo blista rujni nosić kao dugme na košulji ili igla u kravati.

- Ti ćeš ritmajstera još uvrijediti tvojim neobuzdanim smijehom - govoraše joj često majka.

- Ne mogu da se uzdržim kada hohvolgeboren stane da se dere i da priča o svojim avantirama po balovima, lovu i trkalištima... I taj luckasti debeljko zar da je potomak vitezova saksonskih Vurštlera, slavnih zbog neke drske i legendarne otmice, ha... ha... ha...

II.

Prođe Božić i Uskrs, dođe proljeće, a lipe u grofovu parku zamirisaše.

Neko poslijepodne čekaše u uredu Dragica vojničku poštu, da zaključi posao, i posmatraše preko puta krov vlasteoskoga zamka čiji se crepovi, vlažni od kiše, krijesijahu kao riblja ljuska na suncu. Na hodniku zazvečaše mamuze dežurnoga husara.

- Hvala bogu! - šapnu Dragica i stade svojim ključićem otvarati torbu, i ne pogledavši donosioca.

Momak, vit i visok, naočit, rumenkastoplave kose i inteligentnih grahorastih i tako vlažnih očiju kao da će iz njih sada kanuti suze. On je posmatraše zadivljeno, gutaše je pogledom robijaša koji ne vidje bogzna otkada ženskog lica. Nešto ga steže pod grlom, a u grudima mu zaigra... Kao zanesen pilji u kosu, crnu i kudravu i gustu kao runo u dobra ovna. Zuri u obli, nježni i garavi vrat po kojemu kao da popadaše lepirići svilenih vlasića. Husar odjedared osjeti struju slatkog, toplog mirisa pa saže nad njome instinktivno glavu kroz onaj otvor. Opazio je tek onda da mu je iz ruku uzela

ekspedicionu knjigu, kada su joj potpisujući stali letjeti uzani i elegantni prsti preko hartije. Odjedared kao da ga nešto ščepa, povuče. On se saže, grudi da mu prsnu, pa ju dirne usnama na vratu ispod uha. Ona skoči, kao da ju dirnu struja one u uglu električne baterije, i prosu mastilo.

- Bezob...

No ne svrši, tako ju zamašta njegov smeteni, dobroćudni i drski pogled. Sva se zajapurila i pritisla maramu na ono obesvećeno mjesto pod desnim uhom.

- Grdna li bezobrazluka od jedne husarske komisne čizme! - reče on u snažnom baritonu, sučući nervozno okrajak brčića, i zlobno se naceri.

- Uostalom ne kajem se. Eno ga gdje gega ovamo naš bucmasti komandant. Tužite me, a hohvolgeboren fon Vurštlingen može da me spetlja i na robiju. No bilo što mu drago, meni neće biti krivo. Za ovu prvu krađu u mome životu neće me gristi savjest!

I prebaci torbu preko ramena, a kada mu Dragica zadivljena preda knjigu, dohvati je za ruku, promumlja kao:

- Pa ma propo! - poljubi joj strelovito vrh od prstiju i grunu na vrata.

Ona se bez misli spusti na stolicu.

- Küss' die Hände! (Ljubim ruke!) - dođe, derući se, komandant. Bijaše u »civilu«, u lovačkom zelenom kostimu. Sve zeleno. Čakšire dokoljenice kao u turiste ili bicikliste, a ogromni listovi misliš sad će da prsnu kroz napete čarape. Kapetan se baci, široko i strašno duvajući, na divan koji je čisto zajecao pod njim, i nastavi njemački (a samo tim je jezikom i govorio):

- Jeste li vidjeli onog bekriju Unukića?

- Kakog Unukića?

- Ta onog husara koji je danas donio pisma?

- N-ne... nisam... posao...

- O, čudan egzemplar! Otac mu je plemić i negdje tamo blizu Varaždina ima, kako čujem, lijepo imanje. Dečko je jedinac, dakle ludo, pusto. Prošao je sve zemaljske gimnazije, pa ništa. Mangup! Jadni ga otac pošlje u Grac u nekaku privatnu školu, a on noću kroz prozor pa pucaše na neke njemačke burševe. Siromah ga otac pošlje ovamo da ga vojska nauči pameti. »Karniflujem« ga već evo drugu godinu, pa ništa. Dva je puta bio kapral, dva sam ga puta morao degradovati. Zarazio mi kockom cijelu kasarnu. Viehskerl! Šteta! Jaši kao džokej, valjasto momče, srce mu nije pokvareno. Danas ga prvi put iza tri mjeseca pustih u selo. Pa i opet moram da ga zovem na raport...

- A zašto? - prevari se ona.

- Odviše se dugo zadržao. Mora da je svratio kakvomu Šokcu na rakiju.

- Ne vjerujem - reče ona. - Ja sam imala toliko posla da je morao ovdje dugo čekati da dođe na red...

- O, molim, onda pardon!

Komandant još ne zapamti Dragice tako žive, lijepe i vesele kao danas.

Oprostio se dockan - tek pošto se lijepom junijskom večeri stao vazduhom talasati melanholijski zvuk retreta, te vojničke uspavanke. Izišavši na put pod stare seoske dudove, stane gromko da zviždуče, a pokatkada je mladački skoknuo.

- No, to bijaše brzo! Još nisi crko, kurjače stari? - pomisli, sjetivši se Dragice, i opet skokne. Onda izvuče iz džepa nekako parče svile, koje je ponio sa pošte, pomirisa ga i opet snažno zazvizdi.

Bijaše mjesečina. Zvijezde svjetlucahu kao milijuni onijeh sitnih iskrica na suhu po obalama pijesku. Tu i tamo pred kućama ašikuju momci i djevojke. U Majerovoj krčmi ciliču ciganske violine.

Kapetan prođe selo i ode se pentrati na brdo prema vojarni. Sluša brujanje po stajama i gleda nekadašnji manastir kako mu se starački

kostriješe mjesečinom obasute žute zidine. Još mu slađe bî oko srca. Pa onda daj još ona tri svijetla prozora njegova stana za kojima ga čeka njegov ćirica Pišta Horvat s obilatom večerom, sa nekoliko boca pečujskog zlatnog vinca, pa petnaestgodišnja šokica Evica koju je visokoblagorodije izvoljelo danas pozvati preko babe-Jele, svoje »stare prijateljice«...! Eh, i debeli Franc Kurt Marija Jozef Hanz Vurštler plemić sa Vurštlingena onako znojan skoknu još jedared pravo momački i zagunđa nekaki bečki kuple.

A Ivo Unukić, onaj husar, prevrtaše se u taj čas po svome tvrdom odru u II. vodu. Znojio se i prisluškivao. A kada je čuo da je njegov susjed kapral Tkalčić stao hrkati, dohvati polagacko papuče, čakšire, kapu i bluzu pa se otkrade na hodnik. Dohvativši se prazne bolesničke sobe, obuče se, psujući nešto krupno kapidžiji, papuče strpa u džepove, kapu nabi na glavu, skoči na prozor, odande zakorači na metar udaljen gvozdeni konopac od gromovoda pa se stade spuštati dolje. Preskočivši visoku ogradu, stade se kroz šljivike mašati sela koje se dolje kroz grane tako milo bjelasaše oko stare škure crkve. - Di si, diko - zapjevaše negdje u blizini djevojke, a Unukić potrči. Putem je svratio malo u parokovu baštu i za časak se nađe na kraju sela - pred poštom.

Podugačka je to i zidana zgrada - kao i sve srednje pošte što su. Žuto je okrečena. Pred njom je uzan cvjećnjak sa dvije klupe, ograđen živicom.

Unukić prislušnu, zađe unutra i sjede na jednu klupu. Zebao je po cijelom tijelu kao od male groznice. Stade iz njedara vaditi mirišljavke ruže - najljepše ruže iz parokove bašte. U blizini ne ču ništa osim talasastog šaputanja granja u spahinskom parku i pokatkad gakanje uznemirenih pataka iz poštanskog dvorišta. U sobama bijaše mrtav mrak i tišina. On gledaše zvijezde, rosu na nevidljivom cvijeću nebeskome, i oblake koji se na zapadnom horizontu gomilaju kao plastovi sijena. I osvoji ga neka gorčina, gorčina dosele neosjećana... Uto sav pretrnu: u sobi škrinuše vrata.

- Mama, taj mi je ritmajster već malo dosadan.

- A šta ću ti kad ovdje nemamo nikoga.

- Ljepše je kad smo sami!

- No, ti si večeras nervozna, šta ti je?

- Šta mi je? Oh, siromah otac! Kapelan je danas opet poslao neku užasnu grdnju iz novina...

Unukić da opsuje kapelanu nešto krupno, kad al osjeti da se neko krenuo baš prama prozoru nad njegovom glavom. On posrnu dva-tri koračaja i pade kao tane u grmeljak. I odista. Kapci se na onome prozoru stadoše otvarati - eno je! Eno je na prozoru blizu njega!... I lijepo je gledao tu krasnu glavu obasjanu mjesečinom. I gledao je te oči, te dvije tamne noći, sto puti ljepše od ove junijske i zvijezdama obasjane. Gledao je bezbojnu put što se bjelasa kraj tamne kose kao mjesec kraj mrkih oblaka. Gledao je taj plemeniti nos, pootvorena usta sa bijelim zubima i mekane rumene usne. Gledao je, a od muke i stida je stao gristi ruke i pljuvati na rukav te sramotne i, kako mu se ovaj par činilo, pelivanske, sramotne odjeće...

- Ja odoh da sa Pepikom spremim postelje - reče u sobi gospođa N.

Vrata i opet lupnuše.

Iva kao da je nešto iz vazduha vuklo da i opet zagrli to garavo, slatko luče, pa puklo kud puklo! Već je maknuo nogom, no osjetivši da je bos, pade mu na pamet kako je smiješan ovaj njegov položaj, a grdan ga obuze bijes. Ona odjedared iščeznu u tamnu sobu, a on osjeti krv kako mu kaplje na ruku s izgrizenih od muke usana.

- Još godinu dana te nevolje, pa ću je uzeti, oteti, pa makar...

Uto zalahoriše vazduhom dva-tri akorda na glasoviru, a Dragica stade u po glasa da pjeva nešto čemerno. Ivo te pjesme nikada nije čuo, a ni riječi, jamačno njemačkih, nije mogao da razumije. Ali ovo šaputanje vjetra kroz lisje, taj opojni miris cvijeća, pa onda tiha muzika i mekani, turobni i djevičanski alt što se nujno preliva

tihijem vazduhom amvrozijske noći... No zvuci iz sobe oticahu, brujajući sve silnije, a snažan forte u kojemu Ivo razabiraše samo riječ Liebe, zaljulja se poput zvona tihom noći. Ivo ne bijaše muzikalan, ali bijaše uzbuđen, i kao većina naše blagoslovene omladine imađaše sluha. Nujan i lud slušao je ovu nježnu alilujsku pjesmu koja je tako snažno plamtjela sa čistih usana, paleći mu srce i mozak. Jezgro bića njegova potrese taj heruvimski adagio, tâ - kako mu se učini, poznavajući zlu kob N-ovih - tužbalica nesrećne mladosti za željkovanom srećom. Nikada nije mogao da plače, ali u taj je čas poželio suze. U taj mah mu se bar učinilo da je sitniji od crvića i veći od toga mraka. Stade ga obuzimati ditirampski ešak, i lijepo bi bio skočio u sobu, pao joj pred noge i stao ljubiti vrhove od papučica, da se nije dosjetio i zagrlio svom snagom krošnju najbližeg drveta... Pjesma utihnu. Posljednji akord - i pianissimo iščezne, kao kada se otklizne bio listak cvijeta od jabuke...

Najprije tišina, pa se razli sobom tihi preludij. - Ivo skoči, pokupi one ruže iz župnikova vrta pa ih punu pregršt baci u sobu onamo odakle dolažahu tonovi. Dragica ciknu, svirka prestade, a Unukić - koji je često sam samcit čistio mehane od seljana zabodavši sablju u sto i zalivši je okom vina, pokupio papuče pa brži od zeca otpuši opustjelom ulicom lipovačkom.

Vratio se kući istim putem, a niko ga ne opazi.

No sjutradan ga noću uvrebaju psi koje je, na savjet svog kapelana, parok pustio u svoju baštu, pa mu iscijepaše i čakšire i bluzu. Srećom kapelan puče iz puške te ubi - onoga zubatijega, a Unukić preko tarabe, pa maglu... No noćas ga osjetiše, i kapral mu naredi da se sjutra javi na raport.

A kada mu na raportu kapetan smijućke reče:

- Deset dana samotnog zatvora i da se plati mundir! - malo te nije trgao sablju...

III.

Četvrti dan kako je Unukić ležao u zatvoru dođe komandant iz O. gdje je dobio od grofa J-a na kartama prekrasnog, jedva jašenog ždrijepca engleske pasmine. Poslije podne okušaše ga najbolji jahači, ali hat nije dao ni prići: bacao se nogama, ujedao. Kapetan šta će, zamoli narednika Vlahovića, staru husarčinu, da mu se on popne na greben. Dok su ga sedlali, ujeo je Chief dva momka, a jednoga malo te ne udario u čelo. Jedva i u neke ga nekavice stadoše voditi na lonđama iz staje sa kožnom brnjicom preko gubice. Vitak je kao djevojka, visok, zelen, proviruju mu rebra: pravi Englez. Narednik ga zajaha kao strijela, momci izvuku lonđe iz onih obručića na žvalama, konjic najprije mahnito đipi pa se stade propinjati na stražnje noge.

- Ne dajte mu da igra kao medvjed! - deraše se sa svog prozora kapetan, odakle posmatraše sa vojnim veterinarom i njegovom suprugom.

Ta je dreka hata kao malo prepala, te se smiri. Spustivši glavu i grizući gnjevno jezik među zubima, stade vatrenim očima zvjerati na sve strane. Narednik se ukuci, darne ga ostrugom, a dobri se konjic prope, okrenu u kovitlac, skoči u visinu i, pruživši tanke noge, poleti kao strijela sa tetive.

- Drž' ga!... Ne dajte mu!... Odoše! - klicaše uokolo zaprepašćena momčad.

Narednik vuče dizgine svom snagom, ali sve uzalud. Kapa mu spade sa prosjede glave. A ždrijebac letijaše kao lasta pored staje prema bašti ograđenoj visokim i oštrim kočevima.

- Naredniče, glavo ovčija, šta vam je?! Drž'te!

Ali i oporome kapetanu presjede riječ u grlu kad zelenko skoknu lakši od lopte preko staketa. U vazduhu se okrenuše crvene čakšire i svijetle sare Vlahovićeve, noge udariše o šiljaste stupce, i što bi udario dlanom o dlan, ostade na jednom šiljku samo čizma.

- Jezus Marija! - ciknu prestravljeno veterinarova žena i klonu u mršavo muževo naručje, a komandant, onako trumpeljast, potrči dolje. Nađe narednika gdje leži na đubretu.

- Je li se štogod dogodilo?

- Ništa, gospodin ritmajster. Hvala bogu, bubnuo sam na smetište.

I grozni se narednik stade grozno glupo keziti i čišćaše sa kose, lica i debelih brčina neugodne tragove. Zelenko je za to vrijeme jurio kraj plota uzdignuta repa. Odjedared se okrenu, veselo zarza, zađe u leje i stade brstiti komandantovu salatu.

Kapetan se maši u džep, dade naredniku desetaču i krene se u zatvor koji se skrknuo u prizemlju vojarne između kuhinje i spremišta za sedla.

Unukić spavaše nauznačke na ćebetu koje je prostro na »pričnu« (neka vrsta širokog minderluka iz golih dasaka). Uvedrio se jako i preblijedio. Tvrdo spava.

- Inteligentan mladić, pa kako posrnuo! Ali ja ne znam drugog puta da ga popravim - mozgaše kapetan, izvadi iz džepa parfemisanu maramu i otare mu čelo.

Unukić razrogači oči, protrlja ih i, pošto se razabra, skoči na noge.

- Zapovijedajte, gospodine ritmajstere!

- Ništa, ništa. Sjedite! Došao sam k vama kao prijatelj. Ta što dođavola imate na tim... Šokicama te bježite noću iz kasarne?

- Da dolaze k meni kao k vama...

- 's Maul halten! (Jezik za zube!) - dreknu komandant, premda bi dao petaču, da se mogao nasmijati. Bacio ga, lola, iz koncepta.

- Vidim, vidim, na žalost, da ste bez pardona izgubljeni. No ja ću vam ovoga puta oprostiti: imat ćete samo mjesec dana Kasernarrest (da ne smije nikuda iz vojarne)... Na čast vam i razderani mundir. Javite se manipulantu u kancelariji, pa neka vam da nov, pa ga možete dati krojaču da ga kicoški prekroji. Nećete više u staju, već ćete pomagati kao pisar. Samo izjutra do devet sati dresirat ćete remontu koju sam juče kupio. Imate li duhana?

- Nemam.

- Ne lažite, praštam unaprijed!

- Pha... imam.

I izvuče ispod daske omočić prosta duhana.

- Zar vi pušite tako đubre? I to mi se zove plemićem! Ta, prije nekoliko dana poslao vam stari pedeset formata!

Unukić odmahnu rukom kao da tjera muhe.

- Ja i vi, da mi oprostite, gospodine ritmajstere, jedna smo i u tome bagra...

Kapetan prasnu u smijeh. No brzo se uozbilji, okrenu se i strogo promrmlja:

- Dakle, javite se naredniku, obucite se i dođite u moj stan.

- Razumijem, gospodine ritmajstere!

Pošto ga pusti dežurni kapral, Unukić najprije ode u kuhinju svome zemljaku i pobratimu, kuharu Majcenu, pa očisti sa pola »komisa« cijelu činiju pasulja sa kuhanom govedinom. Javi se Langeru, manipulantu naredniku, opere se i obuče. Onda ode po čizme pa ih stade čistiti, uzevši u usta duhana - da viks bude sjajniji, da se sve orilo po malom dvorištu sa patosom od kamena, koje okružavaše u četverouglu drvena zgrada. Svrši za tili časak pa ode u radionicu gdje mu pobratim čizmar ostruže nekakom škljocom dlake s lica. Onda potrči preko zasebnih stepenica koje bijahu nadesno od ulaznog hodnika, u komandantov stan. Ovaj viknu ćiricu, bivšeg

konobara »Kod Košuta« u Kečkemetu, da donese cigare, a Unukić zapali jednu iz učtivosti, namignuvši sasvim ozbiljno na kolegu Pištu.

- Evo vam i časa vina, a ako vam prija...

- Koješta...

- Kažite Pišti da vas posluži.

Za nekoliko trenutaka osta butelja pečujca prazna. A ćirica je to jedva dočekao, jer je Unukić jednako na njega onako ozbiljno namigivao, te je siromah (a bijaše nasmješljiv od prirode) stao već dobijati grčeve, zagušujući smijeh.

- Tako! - reče komandant koji se razvaganio na divančiću. - Jeste li se povratili? Ako jeste, otiđite u staju, javite se naredniku Vlahoviću pa pokušajte mog konja.

- Hvala vam, gospodine ritmajstere!

Salutira, okrete se kao zvrk, udari mamuzama kao tepsijama pa pup na vrata.

- Šta bî? - zadrža ga dolje na stubama žena manipulanta narednika, mlada, gojazna i smeđa Mađarica, koja vazda moljaše Unukića da ju smatra kao mater svoju...

- Sve je u redu. Popio sam bocu vašeg lancmanina, dobio ovu britaniku i pojahat ću mu nekakvo kljuse.

- Samo to nemojte, za pet rana Isusovih, jer ste propali!

- Koješta! Ali da: molim vas za pet forinata. U subotu dobijam od kuće pa ću vam vratiti.

I prođe joj rukom, ispucanom svojom rukom preko meke kose. Ona porumeni, reče mu da malko pričeka, i donese.

- Samo se čuvajte, molim vas lijepo! Šta vam vrijedi to bančenje? Oh, alaj ste omršavili u zatvoru!

I gospođa Langerica stade upravo lizati vatrenim pogledom to drsko lice sa gospodskim orlujskim nosom. Unukić turi pare nehajno u

džep pa je uhvati za punačku ruku.

- Ne, ne, kuvala sam kompot...

- Edeš (slatka) mama! - šapnu on, odvrnu rukav pa joj pritište poljubac na snježnu kožu. Ona sva ustrepti... No neka se vrata otvore, a on zazviždi *Još Hrvatska...,* udari se španskom trskom po čizmi i krenu otolen prema izlazu. A ona sva problijedje, šapnu za njim: - Langeru ni riječi - i odšeprtlja u svoj stan.

Za pola sata izvedoše pastuha i opet napolje. Unukić se ustobočio na stajskim vratima i ponosno gleda prama vojarni pred kojom se već u grupama sakupili svi njezini stanovnici. Kada je, zavarkavši konja, skočio mu u sedlo, opazi gospođu Langericu gdje pobježe u kasarnu... Zelenko se sada nije propinjao nego je odmah spustio glavu pod koljena, griskajući isplažen jezik i tresući ušima. Jahač digao ruku i naherio crvenkapu.

- Ein blitzfescher Kerl! (Momče ko grom!) - šapnu kapetan veterinarovoj ženi, da joj ne bi čuo suprug. A ona se sva odrvenila od zorta.

Odjedared ždrijebac bijesno zamaha glavom. No Unukić ne čekaše da se propne i možda baci nauznačke pa da ga smrvi, nego ga opali svojim španjolcem po slabinama da je sve koža pukla, udari ga mamuzama da je sve štrcnula krv, a životinja mahnito poleti kao da joj se zapalio rep.

- Božansko derle! - viknu na mađarski za Unukićem ono mršavo, pedantno kačestvo, gospodin veterinar...

Pobjesnjeli je konj grabio ravno nizbrdice prema kapiji.

- Hej, s puta, komšijo! - viču momci seljaninu koji je nizbrdice tjerao svoja kola na kojima je bio dovezao slamu. Šokac se okrete, užurba, ali nije dospio ni konje da potjera u rov kraj uzana puta te ga je kolima tako samo još više zakrčio.

Svi gledaoci potrčaše mahinalno dolje. Komandant od muke razdera svoju maramu.

A hat se već stao dohvaćati kola. Mršava, niska i rutava ona kljusad od straha ni makac, a gazda im se skljoka u rov.

- Osto, propo! - pomisli Unukić na dohvatu prepreke pa se šćućurnu, pritište koljenima sedlo, opali i opet dušmanski ždrijepca i bocnu ga ostrugama.

Plemeniti se pastuh hipnu i preskoči poširoka kola kao žaba brazdu, a da ne bi pao, ošinu ga husarče i opet krvnički.

- Bravo! - čuo je za sobom ritmajstera i viku koja se naglo gubljaše. No on već ode bez traga, kao u nedođiju. Kao sjevernjak uždio veselim Lipovcem. Na ulici se uskomešala perad kao pred jastrebom. Psi zalajaše i uvukoše repove. Ženskadiji ispred kuća poispadaše iz ruku igle i preslice, a čičama iz usta kratke lulice.

- Lipa li momka!

- Bisna li ždribeta!

Pekmezlić, brica, taman je brijao svog prijaška Cicvarića, seoskog fiškala i ćatipa, kad al opazi kroz prah žute prašine taj kijamet, malo te mu ne odsiječe rumeni ukras lišca njegova. A da berberin nije bio oboružan, zacijelo bi se pajtaši počupali.

Frntić, debeli paroh, baš se gegao svome prijatelju doktoru koji imađaše nos »kao kula livanska što gleda prema Damasku«[*] i sićanu ženicu; - i u času kada je čuo kroz viku topot, opazi bijesno ždrijebe i onoga đidu koji mu je jamačno decimirao ruže. I reverendissimus potrči, no se zaplete u dugačku reverendu, posrnu in ipsissima persona, a glava mu se nađe u onome prahu kojim je pokojnik Job posuo glavu svoju. Ležeći, čuje kraj sebe tutanj kopita i smijeh bezbožnikov - Latro infernalis! (Pustahijo paklena!) - huknu za njim i ne ode doktoru nego kući, u svoju hladovitu sobu koja mirisaše ružmarinom i buđavom kožom. Zovnuvši redušu koja slučajno imađaše troje mališana vrlo sličnih velečasnome, zamoli je da mu doda trebnik i hladne obloge, pa leže na široki bijeli odar.

- Kaplja, kaplja me mogla trefiti, draga Betika, kaplja! - tugovaše reverendissimus paćeničkim glasom.

A Betika, dobra Betika, položi svoju tustu ručicu na tusto mjesto gdje bijaše tusto srce tustoga pastira tuste lipovačke pastve...

I sav se taj džumbus stvorio što bi okom trenuo.

A Unukić već doduvao do pošte. Nikoga! Cvijeće pred kućom od zapare objesilo glave, zeleni kapci po prozorima pritvoreni. Ivo sada prvi put priteže uzde, ali se paripče još jače pružilo. Od bijesa ga udari šakom među uši: uzalud! No u taj mah čuje iz kuće prigušen uzvik - poznavaše on i kroz šum i topot taj slatki glas! Od iznenadne bi radosti bio sada jamačno skočio sa konja, da ga već nije odnio poprilično iza sela. On se okrenu, ma slomio vrat, i opazi na prozoru jednu glavu - poznavaše on tu slatku glavicu!

- Tjeraj!

Zamahnuo je kapom i dreknuo na konja kojega je u taj čas silno zavolio. Stao ga gladiti po znojnome i vrelome vratu.

- Galop!

A vatreni trkač zarza i, jureći prema gradiću P-i, dodirivaše gotovo trbuhom zemlju.

Sunce sjeda kupajući u zlatan plamen vrhove brežuljaka, a nada nj se nadvio oblak kao nad oko krvava obrva. Prama selu se kreće stoka sa paše, a čobani se deru: - Ponesi mi, katano, ovo pismo u P-u!... Nad grmljem i rovom trepte zuzukavi rojevi komaraca... Žabe se čuju sve više i više - kao da se okreće milijun čegrtaljki - kao da se duva u milijun praznih bočica - kao da se udara u milijun doboščića...

Unukić se sav zanio u ovo pomamno jahanje. Sjetio se svog pretka koji je sa grofom Patačićem prije bitaka izazivao Turke na mejdane... Sve mu to godijaše, pa i vjetar što mu gura svoju vazdušnu šaku u grlo i duva u vrelo čelo... - Haj, sada bih mogao... samo da mi je volja! - No u taj par ga nešto dirnu kao perom u srce. Dragica mu

iskrse pred očima, a on ih pritvori... Modra bluza... vrat... kosa... Ali, do đavola, lice nikako da iskrsne! - Ali, evo je, evo je! Ah, te oči, te široke oči! Arapske oči, arapske, dabogme arapske! - stade glasno vikati, premda ga konj nije razumio i premda on sam nikada ne vidje Arabljanke.

A hat se je vijao između zelenih večernjih polja kao zvijezda preko neba tamna.

Unukić se vratio kući tek dockan uveče, laganim kasom. Kada je stao pred stajom, dođe komandant sa veterinarom. Konj je ceptio kao list od jasike. Spopala ga pjena, kao da ga brica Pekmezlić nasapunio. Kada je Unukić sjahao, konj pade. Jedva ga natjeraše da se digne. Veterinar naredi da ga pokriju ćebetima, da ga malo prohodaju i da ga docnije četiri momka dobro istrljaju slamom.

- Vi, Unukiću, možete večeras iznimno da odete u selo u krčmu da večerate. Znam da ste gladni... Drž'te se, pa ste za mjesec dana kapral.

Unukić se jedva od umora držaše na nogama. Još kod večere stao ga hvatati san. Mislio je da ode do pošte, ali je uzalud hrenom pokušavao da ojači oslabjele vjeđe. Mrtav sanan dovuče se u vojarnu.

IV.

Drugi dan poslije podne, pošto narednik sa kapralom iziđe iz ureda, sjedne Unukić da piše pismo. Prođe po sahata, a on se još ne složi sa početkom... Poštovana gospođice... Dragice, anđele moj... Gospođice Dragice... Odluči se za ovo posljednje pa nastavi:

Pošto mi je u tančine poznata vaša sudbina, dozvolite da vam kažem kako bi me neizmjerno radovalo kada bih znao samo to da se interesujete za nekoga koji je možda još mnogo nesrećniji od vas. Mene su pokvarili. Majka mi je rano umrla, otac mi je poimućan, ja sam jedini ostatak od stare šljivarske loze. Šta da vam kažem? Bijah pusto ždrijebe za koje se ne mogaše naći dreser, i tako padoh u ovu Lepoglavu.

I tu sam se smirio. Mogah se barem po volji istutnjiti. No otkako vidjeh vas, ode moj mir bez traga. Da sam poeta, pisao bih vam o tome stihove, a ovako vam mogu samo to kazati da je od ovo nekoliko dana Lipovac za mene robija više nego ikada, kasarna - vješala, a mundir i okovratnik kao obješenjačko uže. Bože, alaj se zgražam što osjećam, pišući ovo, stajski zadah mojih ruku! Užasno li patim kada se sjetim da tako krasna, mila, nježna i blagorodna gospođica ne smije da ljubi husara od kojega vrijedi u očima kakog oficirčića više posljednja kavaljerijska kljuverina...

Pišem vam samo zato da biste znali da ima neko koji će, ginući za vama, sasvim propasti. Daleko neka je od mene da vas zamolim ma i za tračak kake simpatije. Zar ja mogu vas - vas degradovati na stepen sudoperaka i seljakuša?

A najgore je što ne znam ko je kriv toj najnovijoj mojoj nesreći. Oh, da ga znam! A ovako zar mogu da potegnem tu zarđalu kosturu na ove stolice, na konje, na nebo i na vrapce na onom tamo đubretu?

Ne ljutite se na mene i dozvolite da se nazovem vaš poštovalac -

Ivan pl. Unukić

(Onaj je »pl.« sada napisao prvi put u životu.)

Svršivši, stade trti jedan prazan rub pisma mirišljivim sapunom. Kuvertuje, adresuje i zamoli uveče pralju, koja je iz sela došla po rublje, da baci pismo u poštansku kutiju.

Pobjeći nije mogao jer su svi momci dobili od narednika zapovijest da paze na njega. Cijelu se bogovetnu noć valjaše po odru. Davljaše ga mora, a kada je malko usnuo, sanjao je strašne snove...

- Šta vam je! (I sav zaprepašten vidi kako ga za grudi drma kapral.) Ta vi krčite, kao da vam je curka kruh odnijela...

- Ništa, ništa, sanjao sam!

I pritište glavu na slamom napunjeni uzglavak...

Dresirajući izjutra remontu, i opet se malko povratio. No poslije podne, kada je iz kancelarije opazio komandanta kako se sa ružom u zapučku i zviždučući spušta u selo - jamačno na poštu - sav se usplahiri. Držao je kao zacijelo da će ga Dragica tužiti zbog pisma. I baš zaključivahu posao (bijaše ga puno), a kapetan dođe u ured.

- Unukiću!

- Zapovijedajte...

- Sjutra oko šest sahata izjutra, kada se momci budu vraćali sa rajtšula, osedlat ćete North-Chiefa i pojahati po dvorištu da ga vide gosti.

Da se toga časa komandantov dugmasti nosuljak pretvorio u ćopavog lipovačkog nataroša, ne bi se Unukić više začudio. - Nije mu ništa rekla! - Isinu pred njim topla i svijetla nada. - A kaki gosti? Oh, ta to će doći ona! Ta, samo sa njome u selu opći komandant! Bože, je li moguće! Ta, to je odviše, odviše...

- Što buncaš i što drmaš sto, marvo! - trže ga iz sanjarija ljubazni kapral Vajs, Jevrejin.

Kada izađe iz kancelarije, ode Unukić gospođi Langerici, uze pune džepove šećera i otrča u staju. Došavši do »boksa« (ograđen prostor za nemirne plemenite konje), stade ždrijepca dozivati, a kada ovaj veselo zarza, otvori vrata i uđe unutra, premda je zelenko u taj par udario kopitima po samome vrhu od ograde.

- Ubit će te! Napolje, derane! - viče narednik i ode kada vidje da je momče odista ludo.

A Unukić baci desnicu konju oko vrata, pa kada je ovaj stao sav da drhti, uze ga milovati po grlu i nuditi šećerom.

Pošto se narednik vrati, vidi konjče mirno, a Unukić sjedi, žaleći se, u jaslama.

- Jeste husar, vesela mu majka! Moraš ga voljeti! - progunđa kroz zube i ode dostojanstveno, kao da nije ništa vidio.

A Unukić zavolio toga konjica kao jedinog druga svoga. Vascijelo je veče sjedio u jaslama, hraneći ga hljebom. Gladio ga po glatkome vratu, drmao ga za rnje, tjerao mu rupcem muhe od sjajnih očiju. I nehotice gledaše u jogunastom hatiću pravu svoju sliku i priliku. A kada se i opet sjeti da će zbog toga lijepog zelenka sjutra, možda, doći ovamo njegovo luče, viknu jednog husara pa ga zamoli da mu za dvije forinte donese iz Čivutinova dućana najljepše svilene vrpce. A kada je stao resiti dugačku grivu, učinilo mu se da plete njezinu bujnu kosu; i hatove ga velike oči podsjećahu na njezine. Srce mu zakuca, i on uze životinju ljubiti i šaputati: - Dragice, slatka Dragice! - A prgavo se konjče sasvim pripitomilo. Sagnulo glavu, striže ušima i veselo zarzava. Unukiću se čisto pričinilo da će sada da progovori. - Kada se udaljavao i okrenuo prema »boksu«, vidi kako je konj za njim turio njušku kroz gvozdene šipke na ogradi.

- Chief - viknu na izlazu. Hat mu glasno odrza, a to rzanje prime svi konji, te se cijela staja čisto stala da potresa.

- Jeste lola, al je husar, da mu para nema, vesela mu majka! - reče narednik fireru (podnaredniku) Holjcu.

- Ova gospoda sve mogu! - odgovori napolak žalobno ćosavi ospičavi Holjac, bivši kočijaš kod grofa P-ća.

V.

Izjutra oko pet i po sahata bijahu konjanik i konj već naredni. Unukić nije znao šta da radi od silnog uzbuđenja. Čas čišćaše ormu, čas mjerijaše dužinu uzenđija. Sada je hranio konja, sad je opet izvirivao na vrata da vidi dolaze li. Stala ga gristi sumnja da ona neće doći, da, možda, nje komandant ni pozvao nije - pa od muke počeo grickati svoju španski trsku. - No taman stadoše da ulaze kroz razjapljena vrata prvi konji, vraćajući se sa jašionice, a on opazi dolje komandanta kako se valja uz puteljak kroz baštu, a uz njega... I poteče svome konju, skoči na jasle i zaturi glavu među šake. To mu se čekanje učini duže od svakog marša!

- Spremaj se! - prodera se u neke nekavice narednik.

A Unukić zažvali osedlanog konja, zakopča kaiše i povede ga napolje kao muha bez glave. Lijepo je čuo srce kako kuca. Izišavši, baci kradom pogled pred vojarnu. Tamo raširio svoje debele krakove kapetan, maše jahačkim bičem i, rebreći se priča nešto glasno gospođi N. Kraj njih sjela na klupu Dragica, a Unukiću se učini da ga posmatra ispod štita od sunca...

- Što, zar ste ga već sami mogli izvesti?

- Na službu, gospodine ritmajstere!

- Aufsitzen! (Na konja!)

Unukiću se učini da stara kasarna skače dolje u Lipovac, i đipi u sedlo. Opazi kako se oni krenuše bliže. - A North-Chief se prope i stade da poigrava. Leluja mu se dugačka opletena griva i one svilene vrpčice kao sto sjajnih i šarenih guja. Vrat se talasa i odbljeskuje zlatom i atlasom, kao da se oko njega savio dio duge. Husarče potapša paripa po ramenu, šanu mu nešto, a on skoči najmanje metar u visinu i pruži vite noge, jake i sjajne kao četiri sablje.

- Ne dajte mu iz dvorišta! - viče komandant, a konj stade odjedared kasati u »trabu«, kao da je iz Andaluzije. Unukić ga ravnaše uokrug i pogledaše kradom Dragicu. Sada odista opazi da ona ne skida sa njega pogleda, i osjeti kako je iz njega izletjelo ono nešto teško i nesnosno. Osjećao se lakši od svog ždrepčića, veseliji od one laste što oblijetaše cvrkućući vojarnu, i svjetliji od sunca koje visijaše nad selom kao zlatna kolajna. A kada je gođer jašući bio spram nje, zavirio bi pod bijeli od slame šeširić. I izgledaše mu tužnija i bljeđa nego obično, pa, kako stojaše kraj busenja ruža, učini mu se kao uveo cvijet.

- Pokušajte ga zadržati! - viknu kapetan, a on priteže uzde, baš kada bijaše pored njih. Hat stade, vrišteći, duvajući i mašući glavom. Komandant se ojunači pa ga ode tapšati po vlažnome vratu. Gospođa ga N. pođe bojažljivo glackati po grivi. Primaknu se i Dragica koja dosele stojaše šutljiva kao tanan arapski stup. Al, ne gleda konja, nego konjanika...

Unukiću se učini da se malo zarumenila - onako kao što se ruji donja strana listića od žute teja-žute... I u taj čas zaboravi na sve, i sve mu potamni... Sunce kao da je spalo sa vedra neba, da sine u ovim crnim očima... Htio je da posegne rukom u džep i da joj dade parče šećera za konja, ali nije mogao. A za grlo kao da mu se objesilo klatno najvećeg lipovačkog zvona...

- Drž'te ga, gospodine Unukiću - reče ona odjedared i nasmiješi se. Kapetan je osinu čudnovatim pogledom...

Sada Unukić više ništa nije vidio osim nje. - Go-spo-di-ne... Lie-be... Lie-be... Unukiću... drž'te... - zaori mu se u ušima. A ona ga pogledom siječe ravno u oči... Lice preko kojega je sada pao refleks jasnozelene svile sa štita od sunca, nježno se osmijkuje, zubi se bijele kao alabastar, a usne se rumene kao turčinak...

I konjanik se odjedared uspravi, trže konja prema strani gdje stajaše Dragica, saže se, ščepa ju desnicom za pojas od kože kao jastreb pile, baci je preda se, pusti uzde, obuhvati je, udari konjica mamuzama pa

šibaj za tren oka nizbrdo... Gospođa N. pade komandantu u naručje, on ju odvede do klupe i predade tamo gospođi Langerici koja se zaplakala kao gradobitna godina, a komandant ode kriještati:

- Dva osedlana konja! Brzo, naredniče, brzo!

Začas ih izvedu, a kapetan se hitno izvinu i odjezdi sa narednikom u potoč za otmičarem.

No hat nije zagrebao kroz selo nego je udario odmah nadesno niz lipovačko polje.

- Ubit ću obješenjaka, ubit ću pustahiju! - jecaše znojni Vurštler von Vurštlingen, gledajući, kako uskoci jezde kroz visoko žito kao u čamcu po zelenu jezeru...

A Unukić nije čuo ni gudnjave vjetra, ni soptanja hata, ni šušnjave klasja po konjskom trbuhu, ni ćurlika prestrašenih prepelica. U silnom zadahu konjskog znoja osjećaše samo jedva osjetljivi miris pupoljastog i zdravog ženskog tijela. Nju je samo gledao i udisao. Obujmio nježno obadvjema rukama pa je drži kao perce na širokim grudima. Vascijelo široko i šarovito polje lipovačko iz njene je kose zamirisalo, i Unukić po vrhu cjelivaše kudravu joj kosu, posmatrajući tu milu glavu i te mile pritvorene oči sa dugačkim trepavicama. A ona snažno - od straha, od čega li? - savila ruke oko njegova vrata i kradom ljubi njegovu staru bluzu - od straha, od čega li...

Kod lipovačkog zabrana stade hat usopljen i zapjenjen.

Osjetiše hladno i vlažno šumsko disanje. Čuju gurikanje svinja, satirsko dudukanje svinjarevih gajdi, zviždanje drozdova i kosova, kukanje kukavica, kuckanje djetlića i tamburanje cvrčaka. Leptiri prše kao oživjelo šareno cvijeće. Kroz vrhove drevnih se hrastova, kroz lišće, tu zelenu šumsku kosu, igra i lomi svjetlost sunčana.

Dragica otvori oči, nasmiješi se i ne reče ni riječi. Siđoše.

Ona sjede na panj i reče:

- A šta će biti sada? Bože, za cijelu ćete ovu budalaštinu morati samo vi da platite... Na *tebi* će se slomiti kola, na tebi, Ivice!

I pokri oči rukama.

- Neka se slomi i lokomotiva, marim ja! A ostanem li samo živ, uzet ću ili tebe ili svoj život!

- Ne boj se! Ja ću moliti za tebe. Ne može ti on ništa! Kako uopće smije da ti daje privatna konja na dresiranje? Ako nećeš ti, tužit ću ga ja generalu!

- Mahni se, on može sve! Kako je ovdje jedini oficir, može da me nasamo proburazi pa da se zakune da sam na nj kidisao... i nikome ništa! No manimo se toga!

On kleče pred nju, uhvati je za ruke i stade joj cjelivati prste... Uto ga ona gurnu, a on se okrete i skoči: Komandant i narednik evo jašu prema njima... Unukić se još i ne sabra, a kapetan stade na konju kraj njega, zamahnu bičem prema glavi, no ne udari ga, već dreknu:

- Verfluchtes G'sindl! (Prokleta furdo!)

Dragica ciknu, a Unukić se grko nasmija i okrenu se k njoj:

- Nisam li vam rekao da on može sve!

Narednik je međutim uhvatio i zajahao umornog ždrijepca koji je dotle spokojno pasao, a komandant dreknu:

- Toga vam lumpa predajem da ga tjerate na vašu odgovornost. Ići će pješke i vodit će moga konja. Za veću sigurnost izvucite sablju iz korica. Na podne mjesto ručka zwei Stunden anbinden! (da visi dva sahata!) Marš, haderlump!

Unukić učini po zapovijesti i pođe pješke kraj narednika koji držaše golu sablju, i vodijaše konja. Pošto poodmaknu, okrenu se i viknu:

- Zbogom, zlato moje! Vidiš da oni sve mogu.

- Udarite ga pljoštimice sabljom, Vlahoviću!

- Pokušaj, komisna čizmo, ako hoćeš da te kurjački zubima prikoljem ko ovna!

Narednik, doduše, porumeni od bijesa, ali se načini kao da ne ču zapovijesti...

Izgubiše se kroz žito.

Tek sada se visokoblagorodije sjetilo Dragice koja gledaše preko njive ridajući. Pođe drsko prema njojzi, uštinu je za obraz i reče, tokorse, ironijski:

- Vi ste, dakle, raspoloženi i za idile? Schön! Samo što ona bitanga smrdi na đubre, jelte!

I uštine je i opet za lice.

- Budite učtivi!

- Pa šta vi mislite, gospođice? - popravi se on tobože i stane oko nje skakutati. - Dozvolite da vas otpratim kući!

I pruži joj ruku.

- Hej, momče! - viknu Dragica svinjara koji se pokazao na rubu šume.

- Jaj!

- Dođi brzo ovamo!

Dokasa pastir, grdna i kao Esop rutava momčina.

- Hoćeš li, momče, da me otpratiš kući? Dat ću ti pet forinata!

- Dummheiten! (Gluposti!) - umiješa se komandant.

- 'Oću, vrajla-poštarice, samo moram da otiram ti svinji u šumu mome pajtašu Grgi. Ako vas ne mrzi, ajdite sa mnom, put je bliži.

Kapetan bijesno uhvati Dragicu za rukav.

- Ako me ovaj bezobraznik ne pusti, udarite ga tom budžom po glavi na moju odgovornost!

- Prste k sebi, gospodin rikmajstor! Ja sam bio dvi godine na mitrovačkoj robiji!

Kapetan se ušeprtlji, zazvižda i ode. Svinjar naduva gajde zasvira, pođe, a ona sustopice za njim u šumu.

VI.

Dragica je došla kući preko bašte. Stidila se, a znala je da se o njezinoj avantiri proćukalo po selu. Majka ju dočeka poljupcima i radosnim plačem. Srećom ne bijaše nikake depeše, a u poštarstvu se i gospođa N. prilično izvještila.

- Dakle, ništa ti se nije dogodilo?

- Ništa. Samo sam se vrlo umorila.

- Hvala bogu!

Gospođa ju N. još jedared poljubi u čelo, pogleda dva-tri puta pažljivo sa strane i zadovoljna ode da prigleda ručak u kuhinji. - A Dragica se mehanički zadubila u stari preko puta plemićki park i u nekakog spahinskog kočijaša, šta li, kako se lijeno naslonio na gvozdenu ogradu i puši, bacajući iz džepa mrvice pitomoj ptičici... O, sve joj to bijaše gotovo nevjerojatno - kao san i uhvatilo ju naglo i nenadano kao grozan trus... Uto donese momak pisma iz poštanske kutije, a ona ih stane mahinalno otpravljati. Jedna kuverta bijaše na nju adresovana. Raspoznavši rukopis kapelana rodoljuba htjede pismo već razderati, no kako već dosta dugo ne dobi duhovitih invektiva njegovih, pa onda, da se rastrese, otvori pismo i pročita glasno:

Perditio tua, Israel, ex te! (Propast tvoja od tebe, Izrajilju!)

Od kap'tana do husara
Nije mali skok!

Zašt' na glavu Vurštlingenu
Namjestiste rog?

Da ste mi zdravo, pustopašnice!

Vaša sjena

Nemo recte Niko.

Dragica se ujede za usne, podera hartiju i stade rasijano zuriti na bijelo okrečeni strop po kojemu je njezina mašta konstruisala među onim neravnostima i pukotinicama razne oblike: nakarađene i lijepe glave pa svakojake karikature. Učini joj se da vidi masku Unukićevu; jasno razabiraše rimski nos i dvije jake crte oko usta... I tiho zaplaka... Onda silom pregrize suze, smiri se, izvuče iz džepa nekaku kuvertu, izvadi pismo oko kojega se nalijepili listići ruža iz bašte velečasnoga, i pritište ga na usne strasno i očajno...

Poneki donosijaše ili dolažaše po pisma. Jedva jednom zazvoni podne.

Sjedoše za ručak. Sama se čudijaše kako je ogladnjela. No kada sluškinja Pepika, debelo Švapče sa prćastim nosom, donese pitu od trešanja, sjeti se Dragica odjedared svega: pa i one prijetnje komandantove: »da dva sata visi«. Presjede joj pita! - Ali šta se bojim? Ritmajster neće izvršiti svoje grožnje! Inteligentan čovjek ne smije da se veže! Ta inkvizicijska je kazna samo za nepopravljive... No ko zna -

- Što si se to ućutala, Dragice, kao da si mila Gera?

No ti si umorna. Ded odmori se malo.

Ona se bez riječi pruži na divan da počine. No pomisao na zwei Stunden anbinden stade je sve većma plašiti. Baš sinoć pričaše joj kapetan u šali o tome varvarskom mučenju.

- Prije te kazne treba delinkventa da pregleda liječnik, jer ju može podnijeti samo najžilaviji momak, osobito ako je osuđen da visi danas i sjutra. No ja ne običavam zvati nosonju doktora, tu teleću glavu.

Dobro se sjećaše tih komandantovih riječi.

- Uh, da visi jadnik dva sata u vazduhu na rukama vezanim naopačke, i to dva dana uzastopce! Ne, to ne može biti!... »Ali on sve može!« - šapće joj u ušima onaj iskreni glas. I oko joj pade na časovnik... Za deset minuta pola dva...

- Jaoh, on visi vezan sahat i dvadeset minuta. Bože, i ja sam mogla ručati! Osjećam, jasno osjećam da se u taj par muči kao Isukrst na raspelu!

Skoči, kao da ju ujede zmija, i uze šeširić i štit od sunca.

- Gdje ćeš, dušice, po toj žegi? - upita ju majka preko *Vijenca.*

- Idem malo u park da se naužívam hlada. Ljubim ti ruke!

Žaropek! Nad prasnim seoskim putem dršće vazduh kao laka paučina. Pokoji zeljov uvukao se u hlad pod klupu pred kućom, turio glavu među šape, isplazio jezičinu, pa čkilji na muhu što mu baš nad njuškom zvrnda. Kokoši otvorile sentimentalno kljunove, valjuškaju se u pijesku, a pijetlovi pouticali na dudovo granje. Razliježe se grdno gakanje, a jato gusaka leti sa zelene »pijace« ispod crkve preko kuća i šljivika prema lipovačkom potoku... Nigdje nikoga. Tek pokoji mališan ide u školu. Pred sivom dugačkom i prizemnom se općinskom zgradom izvalio na hladovitoj klupi pandur Ljelja i hrče li hrče kao seoske orgulje.

Dragica je upravo protrčala dugačko selo i mašala se humka prema vojarni. - I ovdje je sve tiho. Tek iz novih staja, koje, stvarajući ugao, obrubljuju široko, šljunkom posuto dvorište, šumi i zagori. Na krovu stare vojarne zakrieštao kapetanov paun. Dragica pogleda na komandantove prozore nad starom gotskom kapijom. Kroz pritvorene kapke joj se učini da ga vidi kako u košulji čačka zube. I

požuri se nalijevo ka vratima donje staje. Iziđe momče u prljavim pantalonama od ruskog platna, u košulji i papučama, noseći kofu, četku i crvene čakšire.

- Molim vas, gospodine, biste li mi htjeli kazati smije li se unutra?

Momak rasteže usta kao harmoniku.

- Ja ne znam...

Na vratima je uhvati za rame neki dugački kapral.

- Civiliste ne smiju unutra!

- Izvol'te, frajlice, baš smo nazobili konje - nađe se tu narednik i sapne kapralu: - Tele jedno, zar ne vidite da je to frajlica sa pošte?

- A, rikmajstorova! - odgovori kapral da je i Dragica čula... Svi se smijahu...

- Pa što je došla po toj vrućini?

- Jamačno da vidi Unukića kako visi.

No ovo Dragica ne ču. Gledala je i desno i lijevo, žurila se. Konji liže jasle, a momci ih čiste četkama i češagijama. - Narednik ide za njom i namiguje momcima na obadvije strane. I opet prigušen smijeh... A vrućina kao u kotlu. Sve zaudara na znoj.

Odjedared Dragica posrnu i malo te ne udari glavom o konjske noge...

Kraj vrata koja vode u spremište za zob, a na velikom gvozdenom klinu na kaki se vješa orma, a na stupu kaki dijeli pojedine konje, visi momče boso, u košulji i crvenim čakširama. Glava mu i trup dođoše gotovo horizontalno, a noge nezgrapno vise i jedva da bi vrhom od palaca dosegle do zemlje. A sve to vuče ruke koje su svezane odostraga naopačke oko šačnih zglobova, te tako prsti i šake pomodriše, a nabujale žile da prsnu. Viseći tako na rukama kao crna orma na klinu, tijelo se ljulja nadesno i nalijevo u odmjerenom tempu kao njihalica na časovniku, a glava se polako povija nadesno i lijevo u krugu. Iz grudi se otrgne pokoji hropac i stenjanje: - onako

kao u konja kada im usijanim gvožđem operiraju meso na kruni od kopita. Lijepa, rumenkastoplava kosa pala momku preko znojnog čela.

- Od podne visi, frajlice. Sjutra će opet. Neka zapamti da vi niste... da prostite... jedna paorkinja! - veli narednik.

Onaj na konopcu podiže glavu... Lice mu je došlo zeleno, i za nj se uhvatila mreža znojnih kaplji. Oči krvave i mutne. S izgriženih usana kaplje krv. Na te ranice padaju debele muhe koje se ne daju otjerati jezikom... I on se uze na nju smiješiti, a ona od toga smiješka prozebe od srca pa do pod samo tjeme.

Dragica je ćutala mramorkom i kao da u taj čas nije ništa osjećala. Taka scena bijaše odviše bijedna, a da postane uzrok običnih duševnih muka. Nju osvoji nadzemaljska samilost. I ona mu priđe pa mu stade poljupcima kupiti grašak sa vrelog čela.

- Sada da crknem, to bi najbolje bilo! - šaptaše on blaženo.

- Jaoh meni! - ciknu ona odjedared suha oka i stade grčevito driješiti uzao sa drhtavih ruku njegovih.

- Nož, molim vas za kaki nož! - okrete se naredniku oko kojega se natuštila momčad.

Dade joj bez riječi.

Ona odsiječe čvor, a Unukić pade na noge, zaljulja se omamljen, spustivši ruke kao ptica ranjena u obadva krila, krv mu udari na nos, i posrnu pred njezine noge, šanuvši:

- Oh, blago meni!

Ona kleče kraj njega, uze mu glavu u krilo i hvataše maramom krv.

- Ja nisam kriv, frajlice. Ritmajstor mi je zapovjedio da ga vežem malo protiv reglamana! - mucaše narednik.

- Was ist das? (Šta je to?) - razlijegnu se komandantovo kriještanje, a momci prsnuše kud koji.

- O, lijepe parade! - stade ziparati došavši »na lice mjesta«. - Hej, vahtmajstre, gdje ste!

- Na službu! - javi se narednik.

- Kako dolazi ta ženska ovamo u staju? Sutra na raport! A sada gledajte da ju očistite odavde. Toga psa u zatvor, a sjutra opet da se veže od podne do dva sahata. G'sindel verfluchtes!

Okrenu se pa zazviždi: fi-fi-fi...

- Stani, huncute jedan! - pope se nekako Unukić na noge.

Komandant se naglo okrete, ali Dragica skoči pred njega.

- Nitkove, i po sto puti: nitkove jedan! - viknu ona iza glasa.

Učinilo joj se u taj trenutak da je u tome dežmekastome dembelu inkarniran uzrok njene nesreće. Krv joj sinu u obraze, diže desnicu pa udari sramotnu šamarinu, da mu svjetlaci sinuše pred očima...

- Sada me možete baciti napolje! - reče mirno.

Ščepa ju za ruku onaj dugajlija kapral, no Unukić ga polulud od bijesa, bubnu o zemlju... Kapetan diže na nju svoj bič, ali ne smjede udariti. Oficir je u njemu bio jači od prostaka. I istreštivši tupe oči, stade bobonjati:

- Nesporazumljenje... koješta... moja služba... vi se šalite... he-he...

A ona digla krasnu glavu, ošinula ga prezirnim pogledom i izašla ponosno napolje. Na dvorištu se više nije mogla uzdržati, već uze maramu i požuri se kući plačući, tiho, tiho plačući.

VII.

Skandal se nije dao sakriti, i pošto se okrom toga još dokazalo da su konji imali slabiji apetit nego što je tvrdio kapetan sa liferantom

Konom iz P., »špricuju ga«, smiluju mu se te mu došapnu da sam ode ako neće da dočeka još i robiju.

*

Prije pet godina provodio sam školske ferije u varoši P., blizu Lipovca, kod profesora N. Svakog gotovo dana odlažasmo na pivo u gradsku pivaru gdje me, tako reći, bô u oči neki debeli prodavalac pereca. Bijaše mi čudo kako se kolegijalno drži sa tamošnjim oficirima koji ga obično opijahu, tjerajući s njime šegu, npr. da nakresan skoči preko štapa, itd. Svima je njima govorio »ti«.

- Ko je to? - zapitam profesora kada mi ona pijanica s ufitiljenim žutim brkovima jedared dreknu u uši neopisivim tonom:

- Bereci, vrižgi beredzi...

I profesor mi ispriča perečarevu katastrofu. Svršio je tek poslije ručka kada legosmo, pušeći, u njegovoj sobi na divanu.

- A kako može jedan carski ritmajstor, dakle jedan od elite njihove, tako da propadne?

- Od elite, od elite, ph!... Ta zar je on sâm, ili zar nije to aksiom da istjerana gospoda kavaljeriste mogu obično da budu samo džokeji ili konobari? Vurštlingen nije bio ni za džokeja nego postane u jednoj od prvih bečkih kafana »calkelner«. Služba lijepa i unosna. Ko samo malo štedi i pazi, može da... Da svršim, jer sam sanan: fon Vurštlingen nije bio ni za konobara. I stao je padati, padati, dok se i opet nije zaželio da vidi, pa bilo i iz daljine, svoj nekadašnji pašaluk. Ali to mu moram priznati da se stidi otići u Lipovac. Kada dolazi ovamo, a to je vrlo često, novi zapovjednik lipovačke kasarne, nema ti našeg perečara ni od korova. Nije još sasvim zarđala u njemu žica Vurštlera vitezova...

- A što bi sa mladima? Ne drijemaj još, molim te!

- Uzeli se, razumije se. Vjenčali se u Lipovcu istog dana kojega je Unukić dobio dopust. Tamo sam se sa njome upoznao, dok mi Unukić bijaše đakom još u Varaždinu. On je sada »na rođenoj grudi«, kako veli Đalski. Umirio se. Ima dva dečka. Pošto mi ne piše, držim pouzdano da je srećan. A zašto i ne bi? Stari Unukić ima para, a oni su zdravi i mladi.

- Spavaš li već?

Nema mi odgovora.

- Bereci, vrižgi bereci! - dere se sa ulice visokoblagorodni gospodin Franz Kurt Marija Jozef Hanz Vurštler plemić od Vurštlingena, ali profesor spava spokojno i tvrdo.

Ja ne mogah dugo usnuti od dreke:

- Bereci, vrižgi beredzi...

Brankovo kolo, 1897; *Iverje,* 1899.

Bilješke:

[*] Salomon: *Pjesma nad pjesmama.*

CAMAO*

Izišavši iz bolnice, komponova nekakom svircu couplet protiv predsjednika republike, koji za nedjelju dana poplavi cio Pariz. Primivši honorar, ode na stanicu i zapita kamo ide prvi vlak.

- U Švajcarsku.

I Alfred Kamenski prispije drugo jutro u Ženevu.

Ujak mu, Petar Tkalac (oca se ne sjećaše), bijaše u Hrvatskoj svećenikom. Postavši naglo kanonikom, pročuje se brzo svojim bukovcem i lukulskijem ručkovima kojima častijaše političke drugove, ne tajeći pred njima nikako strasne ljubavi spram nećaka, pa ni onda kada postade biskupom i kada mu zlobnici zbog te ljubavi spočitavahu...

Alfred bijaše tako rđav đak te ga privatni učitelji držahu između sebe idiotom. Biskup već očajavaše da će ljubljenoga dječarca dogurati do bogoslovije, kad al ga začu pjevati nešto latinski. Virne kroz prozor i vidi u vrtu pod ogromnim kestenom malička, a u rukama mu ujakov teški brevijar. - Ta nije možno: mali improvizujući pjeva psalme! - Pjevaše tako nevino, tako srdačno, tako divno, da se biskupu priviđaše čuti malog Mozarta. Pohrli u bašču i odnese u naručju derana materi jecajući:

- Znao sam, znao sam ja, Marto, da u Lojzekovom sinu mora da bude štogod! Molim te, pošlji još danas po našeg organistu. A ti, Alfek, kaj bi ti htel vučiti, reči vujčeku!

- Ja bi štel vučiti glavir!

Kao momčić ode novi Krežma u Beč gdje će zadiviti profesore konzervatorija darovitošću, a drugove velikaškom razdarušnošću. Držaše slugu, davaše nedjeljno po dva »žurfiksa« i uživaše da na njima opije vinom iz ujakovog trsja puste svirače i pokoju veselu glumicu, balerinu ili drugaricu sa konzervatorija. Na jednom ga ovakom veselju zatekne i ujak, došavši krišom i preodjeven iz Pešte gdje se desio na saboru. Alfred ga mirne duše prikaže društvancu kao najslavnijeg glumca iz Zagreba, a veseljaka - rumenog i bjelokosog prelata tako razdraga ta mladenačka obijest, da ostade sa veselom mlađarijom do zore, plaćajući šampanjac i jecajući od zanosa kada bi nećak zadavorio na glasoviru Beethovena ili fantazirao na kaku Lisinskovu nujnu temu. Povede ga u Peštu i uvede u aristokratske salone koje deran uzme na juriš svirkom, a još više spoljašnjošću. Bijaše lijep kao mladi Bakhos. Mlado, vito tijelo bijaše još Adonisovih, hermafroditskijeh gotovo oblika. Premda mu bijaše sedamnaesta, ne ustručavaše se domaćica, baronica L., da ljubi pred vascijelim društvom to prerušeno djevojče u čelo, bijelo i izmreškano modrijem žilicama na koje se strunila valovita smeđa kosa, i u usta velika, rumena i prokšena. A on se jedva otima, trči glasoviru, a viti prsti lete preko klavijature kao noga preplašenog pauka.

Početkom posljednje godine konzervatorija uzme Kamenski iza partije preferansa, koju je hotimice izgubio, sasvim mehanički *Obzor,* prebaci očajno mramorni stolić i brizne u gorak - plač, prvi i posljednji u njegovu životu. Odjurivši kući, nađe pismo kojim mu javlja i majka da je dobrotvor njegov i njezin naprasno umro, da se niko, pa ni ona, tomu ne nadaše. Zaklinje sina da se vrati u Zagreb, jer nema novaca da ga izdržava na strani. Ono malo srebrnog posuđa i nekoliko stotina što se našlo nije ništa!

Bijaše to krajem mjeseca, a Kamenski imađaše mjesto novaca nekoliko stotina duga.

Proda namještaj, dva piana i harmonij, sve haljine osim onih na sebi, plati dugove i padne u bolnicu otkale iziđe za tri mjeseca kao sjena. Dvije noći proboravi na pločniku, a treće se baci u sumnjiv ćumez, sviraše momcima i djevojčurama polke i valcere od deset uveče do četiri ujutru za dva forinta, večeru i piva koliko mu drago. Danju spavaše i sviraše u svom kabinetu. Tako se živovalo godinu dana. Neke noći banu u lupanar njegovi druzi koje nekada častijaše. Srećom te ga odmah ne raspoznaše, on pobježe i pade i opet na pločnik. Treći dan, pošto već sasvim smalaksa, kucne ga po leđima njegov nekadanji profesor, poznati F-f. Kamenski - da pobjegne, ali ga zaprepašteni gospodin zadrži. Pitanja, molbe, karanja, i Kamenski sve ispovjedi. Poznati ga F. uzme ispod miške, odvede svojoj kući i rekne:

- Odsada sam vam ja skrbnikom. Grehota bi bila u Boga da tolik talenat propadne. Pošto ste slabi i bolesni, njegujte se i svirajte kod mene do jeseni, a u jesen na konzervatorij pa svršite.

No Kamenski se tako oporavio da ga u jesen unovačiše. Bojeći se da iza svršenog vojništva ne mora početi i opet iznova, ode, ostavivši svom dobrotvoru pismo, u Zagreb materi, krene i opet u Beč, a neki ga agenat angažuje kao pijanistu za neki klub londonski. No klub se brzo rasturi, i Kamenski se dočepa iza grdnijeh muka Norveške. U Kristijaniji se pobrati sa čudakom i novelistom Dybfestom, a pošto se ovaj od sramote ubi jer je dao da se na njegove oči utopi neki njegov poznanik, Kamenskoga to tako potrese da iza polugodišnjeg lutanja sa ženskim orkestrom dođe u Berlin gdje se smiri, postane pravi »Fatzke« (vrkoč) i ciganski kapelnik. Taman se stane u Varšavi spremati za svoj žuđeni prvi koncerat, a policija ga izjuri sa drugom, anarhistom Majevskim u Belgiju. I iza neopisivih stradanja dokopa se Pariza. Ne znajući ni riječi francuski, proživi na najveće čudo bez groša u džepu punu godinicu i jedva se jednom namjeri na piano. I opet poče raditi iznova, raditi dan i noć u mansardi u šestom katu u kojoj bijaše sve pokućstvo, osim glasovira, jedna slamnjača!... Živi se

od čaja sa malo hljeba - samo u subotu se pije šampanjac kod grofice Branicke kod koje se briljira u cipelama slikara Weissea, salonskom kaputu čeliste Tisseranda i košulji kipara Davidova koji mora dotle da leži u krevetu. No grofica Branicka otputuje, a Kamenskoga bace zbog kirije na trotoar, zajedno sa »pokućstvom«. Srećom otvori u Batignollesu Weisse na nekom tavanu atelier, a Kamenski mu poziraše dva mjeseca za neku simbolističku sliku, sanjareći, provodeći s inijem modelima ljubav, svirajući, bančeći i gladujući. No veliki i nepoznati simbolista dune zbog dugova u Alžir, a Kamenski pade i opet na pločnik koji pucaše od zime... Pade i opet u bolnicu i dođe u proljeće u Švajcarsku.

U Ženevi nađe sobicu i odmah se treći dan namjeri u kavani na nekog austrijskog bankira kojemu pade u oči čitajući Hanslickov feljton u *N. S. Presi* i kojemu poče svirati svako veče. Jevrejin ga, baron Diamant, nagrađivaše upravo kneževski. I Kamenski se stane ozbiljno spremati za prvi koncerat.

No premda bijaše čist i odjeven, sit i bez brige, premda se iza tolikih jalovijeh i čemernijeh godina primicao sigurnu cilju, čuđaše se kako ga to ne zadovoljava, ne umiruje. Obično bi, poput svih inokosnika i samotnika, brzo zavolio svoju sobicu, ali svi ga ženevski stanovi koje mijenjaše dva pa i više puta mjesečno, mučijahu kao žive grobnice. Iz jednoga ga istjeraše u po tihe ponoći zastori koji se, dok komponovaše, stadoše micati i micati, savijati poput rila od slona i zmijski omatati oko njegovog stola. Danju ga, osobito pošto se probudi, more mutne brige, žalovite čežnje - ni sam ne zna čime. Vrlo često ga osvaja jedva savladljiva želja da se britvom siječe po stegnima i rebrima, čežnja da se uništi, ubije, koja ga i u Parizu morijaše. Sada, pošto se uredio i umirio kao nekim čudom nebeskim, postade život za nj nešto kao između redaka, nešto čega - tako reći - gotovo više i nema, a ako postoji, to nije vrijedan žaljenja taj život, nego bijedna majka i ono što će se možda stvoriti. Stvoriti, stvoriti! Prema toj pjesmi koju u šumovima slušaše kako orluje iznad

nevidljivog, tisućglavog orkestra prema tihom nebu, bijaše sve što mu pružaše java i život, tako bijedno, nejasno, kukavno i besmisleno! Bijaše to čovjek koji tako jasno snivaše, da miješaše zgode snova sa događajima jave, da ga se život u snu često jače doimaše od realnih doživljaja. Prozaično ga živovanje modernog čovjeka, koje ga malo te ne pregazi na pločniku mrtva od gladi, najprije zanimaše, docnije bi mu na užas i najzad mu se gadijaše. Pružio je glavu u pijesak poput noja, prolazio životom, okrenuvši oči u sebe. Sastajaše se i drugovaše sa ljudima koji su mrzili realnost poput njega, ali njihova mržnja bijaše drukčija od njegova osjećanja. Jedni su mrzili zakone ili vjeru, ili nauku i poeziju; drugi žene, vlasnike, društvo. No Kamenski nije mrzio - bijaše to nešto drugo. Svi oni ljubljahu u svojim općim idejama i idealima sami sebe i takozvano čovječanstvo. Kamenski nije ljubio, nije mrzio, on postane sam sebi teretom. Ne ubi se, jer mu se smrt činjaše možda još gorom brukom od života, a čovječanstvo neosjetljivo i nerazumljivo bijaše mu strano, gotovo užasno. Osjećaše da je potpuna iznimka, da je bijela vrana.

Potonuo bijaše žedno u tu Europu, misleći da će naići na ono novo i sakriveno u duši, glumeći pred svijetom i podražavajući običnom čovjeku, a - ne nađe ništa, baš ništa. Kod kuće bijaše ipak sve drukčije, ljepše i poetičnije. I krišom žaljaše za srdačnim i zdravim selom hrvatskim, premda je znao kako ga i to nekada morilo dosadom. On ljubljaše samo ono što je daleko, nedokučivo, čega ne imađaše. Tek što se dohvatio koje želje, dosadila bi mu prije nego što bi joj udovoljio. Kada ga ne imađaše, hlepljaše za novcem, a jedan dukat bijaše dosta da ga muči i uznemiruje. Iz gorljivog ateizma padaše u katoličko asketstvo, pozdravljajući Angelus na koljenima. Danju je mlitav, bezvoljno lice nosi smiren izraz slijepca ili mrtvaca; noću živahne, suhe oči planu, blijedo se lice promijeni i pospe kao paspaljem rumenila. I on ne mogaše - poput onog pjesnika - gledati žênâ kako jedu. Bijahu mu ravnodušne, ali je ginuo za neobičnim odnošajima kojima obiluje ljubav, i za neobičnim ženama kojih nije

mogao naći. Iz poletnog vastorga i poriva neobične energije padaše u rezigniranu ravnodušnost i cjepidlačku mlitavost.

Prođe i ljeto, a Kamenski se još ne smiri. Nedavno primi pismo koje ga još više uzruja. Majka mu onako mimogred javljaše kako je Š., njegov znanac, ubio u nekom gaju tik Zagreba mladu učiteljicu J-ovu koju Kamenski također poznavaše jer joj roditelji stanovahu u istoj kući s njegovom majkom, i sebe. Od tog djevojčeta ostade mu u uspomeni samo blijeda, žuta koprena od lica, a na njoj se vampirski krijese velike, vlažne i ponoćne oči i ruje bolesne usne kao rumen karanfil na sirotinjskom prozorčetu. Š-a poznavaše kao veliku ćutljivicu, držaše ga kukavcem, koji ne bi ni pileta zaklao, i gle - -! Ko bi, ko bi to i u snu pomislio! Samotno šumsko veče, plahi i pogureni Š. u crnim naočarima sastaje se sa crnim, vampirskim očima i strasnim usnama koje su namijenjene drugomu. Tihi stari ljubavnik pita, moli, preklinje, vuče drhtavom rukom iz džepa revolver,... ona bježi, on puca, onako kratkovid zapliće se o šiblje, crni mu naočari padaju, juri kao bjesomučnik, trza ju za dugačku vranu kosu i probije joj djevičansko blijedo čelo posljednjim kuršumom, a ona mu probija uzdrhtalo srce posljednjim očajnim vriskom... I Š. ... nađe svoje naočare, ide kući po pušku, vrati se, pali šikarjem žigice i zabada se glogom i kupinom, padne preko crnih, vampirskih očiju i krvavih pjega i - prosvira si mozak...

- Pa to da se desi u Zagrebu... ni u snu se ne bih tomu nadao! - I Kamenski se zabrinuo, pribojavao, pa ipak je tajno žudio taku ljubav, taku smrt!

Jedne večeri ode u svratište *Metropolu* svome meceni i, skidajući u predsoblju ogrtač, čuje barona šaptati kroz pritvorena vrata:

- Ha, gospođo, ovo je moj pijanista, koji vas toliko zanimaše danas poslije podne, te me počastiste svojom dragom posjetom! Odmah će svirati: to će biti nešto za vas! Samo se, molim vas, ne pokazujte, jer moj »tip« pred nepoznatima svira konvencionalno, slabije.

Kamenskoga ujede u grudima. Uđe i, pozdravivši glasno domaćina, šane mu kod glasovira:

- Našto ta komedija? Tu ima još neko. Šta se skriva iza vrata?

- Oprostite! Ali to je neka ekscentrična, napola luda moja aristokratkinja iz Beča. Pst! Svirajte!

Kamenski sjedne uz glasovir, rastežući konvulzivno dugačke i mršave prste. Bacivši cigaretu, osjeti nježni i slatki ženski parfem iz kojega se izvije blijeda koprena, a na njoj dva škura, ponoćna oka, usnice ko krvav karanfil, a večernji suton, koji gustijaše po sobi, stane mu čisto dirati čelo kao razbarušena i meka ženska kosa. Na glasoviru opazi gospodsku bijelu rukavicu, iza zastora na protivnim vratima začu prigušeno disanje.

- Ej, da je taj piano velik kao lađa kakve drevne katedrale, a da je na brijegu iza kakve izumrle varoši iz koje se diže prama meni dim žrtve posljednjeg stanovnika, pretposljednjeg čovjeka - reče Kamenski kao za sebe, i umah zabruji strasna Lisztova rapsodija i mahnit Schumannov *Carneval*. Muk, ni ćuha. Kamenski upiljio pogled u rukavicu na glasoviru i vidi prste kako se očajno grče i tonu očajno u mrak. Maknulo na vratima zastorom. On ne vidi ništa, ali osjeća oči, dva oka, dva topla oka. I u očajnim basovima stane se gubiti tihana melodija kao pogled mladog mornara iz valova na obalu, na mrku obalu sa koje kao da se čuje glasak sa seoske crkvice. I potavnješe mlade oči, legoše stravični valovi, a nad božjim vodama zamre srebren glas zvona sa božje crkvice... U sobi i opet muk - ni ćuha, a večernji se mrak medeno talasa. Kamenski ispije nadušak času burgonjca i baci se nehajno na divan.

- Još vam jedared velim, dragi Kamenski, još vas jedared, čujete li, molim da pođete sa mnom - veli Diamant čisto promuknuv od zanosa.

- Samac sam, u mene ćete živjeti dobro, platit ću vam koliko želite. Vi niste za koncerte, vi niste za nikakovu vrst praktičnog života. Vas

će ubiti takozvana publika i moda. Vi niste da svirate na daskama!

Uto izađe ona gospođa iz svog skrovišta i sjedne pored Kamenskoga bez riječi. On se ne mače. Bijaše satrven i kao začaran. Bankar, paleći lampu, pokaza mu glavom na nju, začkilji okom i metnu sumnjivo prst na čelo. - Svjetlost povrati pijanistu, ali gospođa se nasmije i rekne toplim, prekrasnim altom:

- Ostanite samo ovako! Ta ja te odavna poznajem.

- I ja tebe!

I odista, Kamenskomu bijaše tako kao da ju izvrsno poznaje, kao da ju često i prečesto viđaše, ali gdje, gdje?

- Gdje se mi to vidjesmo, draga Fanny?

- Ne znam ovčas. A gle, zar se odista zovem Fanny?

- Samo ti ovo ime pristaje...

Diamant stane nervozno kašljucati, a ona se glasno i od srca smije, omata oko vitih prstiju Kamenskovu svilenu i dugačku kosu i posmatra znatiželjno začaranog bohema koji se nemarno pružio, prekrstio noge u elegantnim lakovanim cipelama i zaturio ruke u džepove kaputa od crne svilene kadife.

- Bože moj, Fanny, ja te već odavna poznajem, a tek danaske vidim kako si lijepa. Oprostite, gospodine barone, ali ona je lijepa, tako strašno lijepa!

Lampa je gorila iza njezine glave, i kosa joj plamtijaše kao zlatna aureola. Kamenski ju posmatraše, i osvojila ga tolika milina da je ne mogaše više gledati, pa sklopi oči. I budne mu kao kada čujete nad glavom šum vjetra kroz borje pa mislite da plovite na oblaku.

Ona se nasumce digne i ode, pozdravivši bankara samo glavom.

- Ta kuda navrijeste, milostiva? - viče bankar i potrči za njom na vrata. - Kamo da vam pošljem vaš novac? Gdje, gdje stanujete?

Nema odgovora.

Kamenski se jedva nekako razabere.

- Ko je ta dama?

- Vjerujte mi da ni ja zapravo ne znam. Poljakinja, mogoste poznati po akcentu. Kćerka propalih koljenovića, pa joj namriješe renticu koju joj ja isplaćujem. Upoznah je u Beču gdje je divno gudila u violončelo. Danas je sastadoh slučajno, idući lađom u Montreux, gdje mi reče da je udata za nekakog novčara Forsta, Fürsta, Förstera, kako li? Ne sjećam se imena momentano, iako joj čovjeka lično poznajem. Što je htjela od mene, ne znam; tek to je jasno da nije došla zbog novca! Ej, dječko, vi imate grdnu sreću kod žena, kako mi se čini. Samo šteta da je ova potpuno, na moju časnu riječ, potpuno luda, i čudim se kako je muž pušta da se skita.

- Čudno. A gdje stanuje?

- Vrag bi ga znao. A što pitate? Vi ste, moj ljubazni, vrlo velik diplomata! Čini mi se da vas i ja, stara ptica, još ne poznajem... Njen je muž bio jedne večeri tu kada davah naš prvi soare, ako se ne varam. Znate, onaj veliki što se jednako kartao...

- Ne znam: bijaše ih mnogo, a ja odoh odmah nakon produkcije kući. Ali nju, nju poznajem, poznajem kao sama sebe, ali gdje, kako - -?

Jevrejin ga sumnjičavo pogleda i uzdigne skeptički ramena.

Stari mešetar bijaše poznavalac ljudi, ali u taj par ne znadijaše ima li posla sa budalom ili ga vuče za dugački nos prevejana pritvorica.

- Vi ste izvrstan glumac! - rekne paleći mu cigaretu i uprijevši se da na bohemskom oku i ispod mlade bradice otkrije ma i tračak licemjerstva. Ali Kamenski mirno zadimi i stane se praštati. Zabolilo ga u sljepočicama. Diamant mu tutne u desnicu novce.

- Dakle, jeste li se odlučili? Hoćete li sa mnom prekosutra u München? Ako niste, žalim sebe i... vas, a ako se odlučite, pišite mi. Vi ste veliko dijete, vi ćete propasti ostavljeni sami sebi. Ali kada god vam zatrebam, javite se samo, i ja vas neću zaboraviti.

Zahvaljujući obožavatelju Mendelssohna, Kamenski osjećaše kako mu je taj čovjek dosadan, premda se upinjaše da probudi u sebi

zahvalnost, i premda se zbog toga ljutio na sebe.

Na ulici mu bude lagodnije. Vjetar vitla prvo suho lišće. Noćno se jezero bjelasa kao srebrna ženska put pod crnom koprenom. Kamenski sjednu na klupu.

- Hvala ti te si odmah došao. Hvala ti! - Bijaše ona.

- Znao sam da ćeš me čekati, Fanny!

Ona sjedne uz njega.

Svijeta malo: pokoji radnik u okovanim cipelama. Ispod njih plovi nečujno bijela i pjenasta pjega: labud.

- Oh, kako bi divno bilo da taj labud zapjeva!

- Odista. Da ga čujem, mislim da bih umrla.

A labud iščeznuo na vodi kao bijela avetinja. Drhtav se val sanjivog jezera nadimlje kao grudi i miri kao znoj usnule čile djevojke. Oblaci popiše mjesečinu pa se ljuljaju među zvijezdama kao srebrne zmijurine između bisernoga cvijeća.

- Jesi li čula, Fanny, zvijezde kako pjevaju? Jesi li čula mjesec kako nujno tuguje? To je kao glas što odjekuje od nebeskog svoda. Tvrde uši toga ne čuju, tvrdi prsti ne mogu te pjesme podražavati na tvrdim crijevima i na tvrdu drvetu... Ništa se ne gubi i ništa ne postaje, i ova je noć puna boli i ljubavi koja je bila i koja će biti.

On osjeti oko vrata njene mekane i jake ruke.

- Ja sam te uvijek, uvijek poznavala i uvijek čeznula za tobom. I ja sam te našla. Niko te meni ne može oteti, pa ni smrt! - šapuće ona, vrele joj suze rose njegove vrele i suhe usne koje stadoše konvulzivno podrhtavati u krajevima. Nije ju ni poljubio, toliko se bio zanio.

Dosele razgovarahu miješajući njemački i franceski, a sada joj on stane tepati u čistom varšavskom narječju:

- Dakle ti si to zbog koje se rodih i zbog koje ću umrijeti! Zbog toga Gospod stvori svjetlost jer imaš oči, zbog toga sunce jer imaš srce,

zbog toga cvijeće jer si ljubičica, zbog toga muziku jer govoriš! Sada razumijem jezik te vode, tog vjetra i te zemlje u koju ću s tobom leći, divna panjo moja gospođo! Herine oči, Atenine ruke, Tetidine oči, Kipridine grudi... zar je sve to odista moje? Zar ću odista da dišem dušom tvojom u kojoj se tako tajanstveno blista ta duboka i mrka noć?

Labud je i opet pored njih kliznuo kao srebrnast sanak, vjetar je topli šapat nosio preko jezera do oblačina koje popiše mjesec pa se valjaju kao bakrene zmijurine među biser-cvijećem na noćnoj mekoj ledini.

Nad Jurom zatutnji grom daleke oluje. Pođoše.

- Je li Fanny, ti imaš muža?

- Imađah do danas. Sada si ti moj čovjek. Otići ću od onog gusara, pa ćemo živjeti i svirati. Ne pitaj me ko sam, barem noćas nemoj! Evo i ja tebe ne pitam. A i našto, kada se odavna, odiskona poznajemo? Idemo kući da uzmemo moje stvari: ne boj mi se, nisam bogata. Moj gusar je u Parizu, hara na burzi i vucara se po atelierima i iza kulisa. Oh, kako sam sita te laži, te njihove Europe! Do grla grcah u blatu i čekah tebe, dragi Alfrede.

Kamenskoga prođu žmarci kada ču gdje mu pogodi ime.

- Zar sam ja odista Alfred?

- Ne. Ti nisi Alfred, barem noćas nisi. Ja sam gospođa Venus, a ti si moj slađani vitez Tannhäuser. Alaj si mi oslabio, uvedrio, lijepi viteže, idući na daleka proštenja! Svaki je mučni put ostavio na tvom plemenitom licu čemernu brazdu koju samo oči gospođe Venere mogu da opaze. Ali oko je još ono staro Tannhäuserovo oko, smeđe, dično i zeleno kao u kraljevskog lava. Pričaj, pričaj mi štogod, izgubljena i opet nađena ljubavi!

Već ostaviše grad i zađoše među nijeme zaseoke i hladovite bašte. Nad nekom se ogradom nadvile posljednje ruže, bujne kao pjena. Kamenski otkine granu, skine svojoj pratilici šešir, pospe joj glavu mirišljivim laticama i nakiti grudi.

- Čuješ li, lijepa gospođo, zvijezde kako zvuče, a zvukove kako zvjezdoniču? Serafska pjesma, a tvoje ju srce prati nebeskim arpeggiom.

- Pričaj, Tannhäuseru, pričaj o svojim putovima!

- Nisam bio u Rimu, ali me bijaše po drugim stranama... Cesta se pruža kao neizmjerna zmija, obavila golu zemlju i bacila me u grabu. Noge mi trnovite, kosti pune mraza zimskog i vatre lipanjske, a srce puno mraka i očaja. Stoput da izdahnem, ali žudnja me šiba prema tvojim dvorima - Venero, moja lijepa gospođo! I sunce na istok, a jaki Bog u pomoć. Deset dugih godina počinuh, ne znajući gdje ću sutra sklonuti glavu. I već osjećam na leđima ledenu šaku smrti, ali hvatam svoju harfu, tješim se tobom, lijepa gospođo, plačem za tobom, daleka Venero, za tvojim tajanstvenim dvorima, za tvojim božanskim tijelom, za tvojom medenom dušom.

- Evo nas, tu je moja kuća.

Silazili su niz šumarak u prodolicu. Zavjetrina, zatišje. Kroz gvozdena ih teška vrata primi hladovit park, pun starih jela, topola, starih šimšira i bršljana. Vrlo visok zid još više odijelio dobarce od vascijelog svijeta. I nakostrušila se na mjesečini dva škura tornjića i zaselak izvjetrelih zidova sa zatvorenim visokim prozorima. Tiho ko u grobu. Tek jedno pseto na brdu zlokobno zavijalo, a dva se ogromna bernardinca bace na došljake i stanu lizati ruke domaćici koja ih odvede u staru kuću. Kamenskoga obuze čudnovato, strano osjećanje kao uvijek kada se nalažaše sam kraj samotnih, drvenih, pustih kuća. Kroz njihove se rasklimane vratnice viđaju noću svilene krpe šuškavih krinolina, kroz rupe slomljenih i prokislih kapaka na posivjelom prozoru gvire mutne, nepovjerljive oči durnog domaćina, oko limenih i naherenih se pijetlova na mahovinastoj strehi stravično naježila sijeda vlasulja. Plakavci ciče ispod glomazna stupa sa verigama u pljesnivom podrumu; oko bezglavog Kineza na krovu zapuštenog teferiča zuje kamenice mrtvačku pjesmu... Kamenski sjedne na terasi na izmrvljenu kamenitu stepenicu. Nad glavom mu

šumnu krila noćne ptice. On se zagleda spram zelene mjesečine, kako mu se spušta na otkrivenu glavu paučina poput stručka sijede kose. Ono pseto na brijegu i opet zlokobnički zavijalo. Iskrsnu uto mršav starkelja u livreji iza Kamenskoga noseći nečujno fotelje i stol.

- Gospođa će odmah doći.

Ćušne na stol vino, duhan i, mrseći nešto kroz zube, ode u kuću, lupnuvši vratima. I opet tišina. Ne čuje se ništa do kucanja uzrujanog srca i jednoličnog tamburanja cvrčka. Dvije zvijezde bljesnuše, padajući jedna za drugom. Kamenski uzdahne, začu meke korake i osjeti oko vrata meke ruke.

- Da si zdravo kod mene, Tannhäuseru!

- Kako svjetlucaju tvoje oči nada mnom i ovo cvijeće poda mnom! Neko reče: »Topla noći, volja je vosak u tvojoj mekoj ruci...!« Bože moj, alaj si lijepa!

Napuniše vinom čaše i iskapiše. On skupi njen širok rukav od čipaka, poljubi strasno bujnu ruku kod lakta i padne joj zatravljen k nogama.

- Donijela si mi, kako veli naša drevna pjesma, sunca u njedrima, a u rukavima sjajne mjesečine. Razbih prvi pakleni san i padoh u ovaj nebeski. Evo me k tebi, zanavijek, zanavijek!

Ona mu položi glavu na svoje krilo i pomilova ga po kosi i licu.

- Ojađeniče moj, lijepi rabre moj! Pričaj mi patnje tvojih putova, da ti lakne duši!

- - U Londonu ti bijah nevjeran. Kamila bijaše ko vrebac sa kojim odraste pod visokim krovom. Imađaše žutu kosu i oči kao dva modra insekta; nikada neću tih insekata da zaboravim. I dunuše vlažni vjetri, i padoše zelene, debele zimske magle. Odemo da nađemo njenom djetetu hrane. Drugog praskozorja dođoh kući sa mlijekom i jurim na naš tavan. Na šestim stepenicama čujem dječije stenjanje, kao kada iglom paraš staklo. Razvalim vrata. Zabruji nedjeljno zvono, i kada mi crvak na rukama pozelenio, čuh staro

zvono kako puknu i promuknu. I pobjegoh u Španiju sa gimnastičarom Griffithom. Odosmo da gledamo strijeljanje garotiranih anarhista. Leže povezani na zemlji, a vojnik ide od jednog do drugoga i puca im u glavu. Kada dođe do nekog plavokosog, moj drug Griffith probije si munjimice put gvozdenim laktovima, istrgne krvniku pušku iz ruku. Pošto ga jedva jedvice savladaju i provedu pored mene, vidim da je... poludio. Iz novina docnije vidjeh da mu onaj plavokosi bijaše brat. Kada je ovoga strijeljalo, gledaše me u oči kao uhvaćena ptica, puška prasnu, i u mom oku ugasne njegovo, u moju dušu potone led njegove duše. Znaš li ti da životinje i onda pošto im se izvadi mozak ujedaju kada ih štipaš? I odoh da ubijam, da ujedam. U Bruxellesu drugovah sa Majevskim. Bijaše dobar kao med i hrabar kao lav. Stanovasmo zajedno. Njegovo me sedmogodišnje zlatokoso gupče vazda čekalo kada sam dolazio sa sviranja, i usnulo mi o vratu. Majevskomu davah novac da gradi dinamit. Jednog večera idem kući sa sviranja i odjedared tresak, prasak, ršum, urnebes! Padnem ničice. Dinamit raznio pola našeg hotela. Na ulici dignem ovu krpu.

I Kamenski izvadi iz njedara parče dječije pregačice na kojoj se zalijepio o krv stručak dugačke plave kose. Ona se privila uz njega i podrhtavala. Kamenski iskapi čašu ciparskoga.

- Duh se vije, a života nije. Sa nekim »trimardeurom« (potucalom) odem u Pariz. U Parizu naiđem na Morgue, žalosnu kuću gdje izlažu unesrećene neznanike e bi ih kogod upoznao. Nađem dvojicu mrtvih veselnika. Jednome Lazaru glava nabubrila i pocrnjela kao Arapinu, a niz usne i po izjedenim se zubima navoštila krv. Onaj drugi bijaše jadan ko Job. Kroz razderane pelengire viri mršavo bedro, a upala rebra sad će da se prospu kroz bezbrojne rupe u bezbojnoj krpi od košulje. Pogledah ga u glavu, koljena se poda mnom zaprepašteno poviju, pa malo te ne posrnuh preko drvene ograde i ne razbih staklo strahovitog izloga: Nesretni noćnik bijaše sasvim, ama navlas sličan meni! Imađaše i iste prnje, u kojima dopješačih u Pariz.

Zagledam se i opazim kroz dronjak na razdrljenim mršavim grudima bradavicu, baš onaku kaka je u mene i na istom mjestu, a na dugačkom i skvrčenom kažiputu desnice vidim trag od rane, evo gledaj: navlas kao u mene! Kraj nogu mu kapa: moja kapa, marama: moja modra marama i papirić za note. Uprem očajnički oči i vidim na toj hartijici olovkom napisan početak moje pjesme *Zimskog jutra...* Obeznanim se, a kada me povratiše u bolnici, bijaše mi lako. U grudima zabiljisaše stari mladenački slavuji, u duši zamirisa osamnaestgodišnje cvijeće. Božje me nebo gleda kroz prozor kao modro oko nevinašca, nad mainu moje duše nadavila se duga božje milosti. Postadoh drugi, rodih se iznova. Dok mi ovo dana u bolnici razdirahu dušu stravični sni, moje je grešno tijelo, ono kobno truplo iz Morguea, pozobao bezimeni grob kao bezimen numerisan dronjak. Odem u Lourdes i odatle padnem u neki stari grad pod Pirenejima, gdje učah sviranju plemićkog sina i svirah svake nedjelje u orgulje u seoskoj crkvici. Da, tamo sam te prvi put vidio, gospođo Venero: bila si mramorom u starom vojvodskom parku, i pio sam ti vrelim poljupcima prve mrazove sa ledenih usana u onim samotnim i blijedim jutrima jesenjim...

I Kamenski je prione ljubiti u obrosjele oči.

- Sve, sve te muke promučih samo za taj blagosloveni čas.

Munja bljesnu u njegovim očima, a ona klonu kao da ju sprži grom.

Tek lahor strujaše kroz lišće i kosu, kao da cvijeće zbori sa zvijezdama.

- Nesrećniče...

- Dušo, sane...

Nestade im riječi. Obuzela ih topla, klonula umornost kao bolnika kada ga iznesu na svjež vjetar smorac. Da umriješe, ne bi u taj čas osjetili.

... A lahor šuška kroz cvijeće i mirišljivu kosu, kao da behar ašikuje sa zvjezdicama tijo... tijacko...

Salon u koji uđoše sa terase kroz široka staklena vrata bijaše upravo sjajan. Od raskošnih se goblena gotovo i ne opažahu zidovi. To zapravo i ne bijaše salon nego kraljevski atelier, pun divnih perzijskih sagova, pušaka beduinaka i sabalja šamijanaka, etrurskih i helenskih posuda, emalja i bižua. Od slikara su tu većinom Nederlandezi i Englezi: izvrsne kopije okoliša Ruysdaelovih, Turnerovih i Eastovih, Rembrandtova *Noćnog hoda,* Reynoldsovih portraita... Kamenskoga je najviše privlačio jedan originalan portrait Whistlerov. Prikazivaše čovjeka krupna, obrijana, duguljasta lica, sa kičicom i paletom u nervoznim, koštunjavim rukama. Izraz je lica slikar divno pogodio: oko ustiju sa kratkom lulicom posmijeh sit i preziran, oči malacko pritvorene, tavnosive i ne gledaju u jednu tačku nego široko. Kamenski osjećaše da je to biće njen muž: - mrke, nespokojne oči naperio je sa slike na njega kao ždrijela pune dvocijevke. I Kamenskomu postane odjedared neprijatno, gotovo teško. Ko stupa po ružama, okrvavi noge. Bijaše mu kao da čitaše prekrasno djelo pa, stigavši do najzanimljivijeg mjesta, vidi da nema lista. Pored tog mrkog portraita smješkaše se njezin u Rubensovoj maniri. Bijaše polunaga. Baš pored prebijelog koljena piše debelo i crveno: *Francisca de Krystkiewicz, amor meus aeternus. Johannes Forest pinx.* Portrait bijaše uostalom dosta slab, i Kamenski čitaše sa lica modelu kako mu je odvratno to golo sjeđenje. I pred očima mu oživi scena: njegova obožavana dragana u onom kutu, na otomanu, a slikar zaludničar gleda je cinički onim svojim očima kao u dvocijevke, maže po platnu zvižđeći, prilazi modelu da ga namješta, obesvećujući kaljavim šapama mramorne pleći.

Ona instinktivno osjeti uzrok njegovog ćutanja i stane pred portraite spuštati zastor, a Kamenskome sledi krv u žilama poklik:

- Fanny, Fanny!

Baš kao da viknu Forest sa portraita!

- Ćuti, budalo, ćuti! - nasmija se gospođa, hraneći šećerom papigu koja stajaše između portraita i mramornog poprsja Ludwiga II.

I Kamenski se grohotom nasmija, ali kada se bijela papiga sa zelenom perjanicom stane kostriješiti i buljiti u nj krupnim, izbuljenim očima, tvrdim i crnim kao od crne smole, osvoji ga potajni ijed i želja da joj priđe i zaokrene vratom. Vazda je mrzio te luckaste i zlobne životinje, te lutke i majmune među pticama sa pritvorničkim, kreštavim glasom. Fanny sjedne guditi u violončelo, ali njena oduševljena i savršena gudba još više potakne njegovu sumornost. Imađaše druga, virtuoza violončelistu, koji izdahnu od sušice u Luganu, i ne mogaše čuti violončela a da se na nj ne sjeti.

- Kako ti se sviđa? Što veliš, hoće li ići? Mene je čisto stid pored tebe.

- Fanny, ti gudiš divno, divno! Nikada ne bih povjerovao da žena može tako da poznaje taj muški instrumenat. Uostalom, ti nisi ni gudila; to pjevaše jedan mrtvac, neki dragi pokojnik, moj zemljak i jedini prijatelj. Samo njega čuh, osim tebe, da je dobro izveo ovu Paganinijevu vratolomiju na violončelu.

- Bijaše li i on lijep i valjan kao ti?

- Mnogo ljepši i mnogo valjaniji.

- Zar u toj tvojoj Hrvatskoj ima i ovakovih ljudi?

- Ima, samo što većinom propadaju. Ne pitaj zašto!

- Ljubiš li ti tvoju Hrvatsku? Oh, ja obožavam Poljsku! Kaži mi, kaži mi!

- Katkada mi bijaše kao da je ne ljubim, ali se prevarih. Tako se jedared vraćam u Parizu kući sa nekog socijalističkog sastanka. Bijaše divna noć, a ja se krenem na velike bulvare. Umoran zadrijemam na klupi. Zora rudijaše, kada me probudi: tirili-tititi-tiritirili. U prvi tren mišljah da sam kod kuće, pod orasima, sa majkom, na lijepom hrvatskom ladanju. Hrvatska mi u snu na bulvaru cvrkutaše možda nad glavom kao ptičica... Protarem oči i vidim ličku kapicu, vidim mog brata Hrvata kako tiho duva u dvojnice. Naposljetku se diže zađe za ugao i sve svira tiriliri ti-ti-ti. Pošto ne čuh ništa više pohrlim za bratom Ličaninom, ali njega ni od

korova. Kažem ti: Hrvatska mi ono dođe u posjetu, i teško mi je kada se sjetim...

- Oh, vi ste Hrvati kao Poljaci; ti si Poljak kao i ja! Sutra idemo, je li, dragane moj?

I opet mu zanijemiše u grlu riječi. Čuje se samo ljutito kostrušenje papige koja pilji u ljubavnika svojim krupnim, izbuljenim očima, tvrdim i crnim kao od crne smole. Začuše se i pijetlovi, noseći dan u kljunu. A tiktakanje velikog baroknog sata zapredaše umorne duše svojim medenim tkanjem...

... Zvijezde potonuše već odavna. Kroz dugačke baršunaste zavjese već odavna viri parče božurnog neba. Stari obrijani dvorski čkilji sumnjičavo kroz ključanicu u atelier, vidi glavu onog misterioznog momka potonulu u mlaz zlatne kose, a tanan sunčan zrak pao pored te blijede glave na pritvorena usta i dugačke trepavice. Pune mu činije zadrhtaše u rukama, a pakosnom se starkelji već ražali te htjede pokucati na bijela visoka vrata, pasti pred gospođom na koljena i priznati joj sve, sve... A ona se tako djetinjasto u snu smješka na sunčani zrak koji joj je pozlatio jamicu na zarudjelom obrazu. Stari lakej uzdahnu i odnese drhtureći plitice u kuhinju. A kada domaćica dođe pred veče sama po večeru, pripadne joj dvorski nogama i stane trabunjati, ali ona ne pogleda odvratnog doušnika svoga muža, no viknu sa hodnika:

- Tačno u jedanaest da ste ovdje sa kolima iz grada!

- Kako zapovijedate. Ah, slušajte, milostiva, slušajte -

No salonska vrata nemilosrdno lupnuše, a čiča stane čupati kose.

- A sada da se požurimo, dragi Alfrede! Ponijet ćemo samo najnužnije stvari i zlato moje pokojne matere. S tim i s mojom malom rentom možemo spokojno da se spremamo na koncerte. Idemo u Kairo, Mletke ili u Ameriku, meni je svejedno. Je li, ti ćeš mi pomagati pri spremanju na put? U jedanaest idemo na stanicu i odlazimo prvim vlakom. Glavno je da odemo što prije odavde.

Kamenski ju mjesto odgovora stane smrtimice ljubiti u ruke i u oči.

Kada je stao slagati njene elegantne haljine u ogroman putni kovčeg, stane se papiga odjedared kostrušiti kao mahnita i vikati, podražavajući njenom mužu.

- Fanny, Fanny, my dear Fanny! Fanny, ma mignonne, douce minette Fanny - -

- Pst, Camao! - umiruje ju ona čisto prestravljena hraneći je šećerom, ali papiga dreči kao bijesna, zelena perjanica mahnito trepti na lutkastoj glavi, a izbuljene oči, tvrde i crne kao od crne smole, nabreknule kao da će da iskoče.

- - Fanny, mignonne, ma minette Fan-ny-y!

Sve bijaše već naredio za put, kad al veselo zaštekću i zalaju psi u parku.

- Moj muž! - ciknu ona zaprepašteno. - Uhvati, Alfrede, da bacimo hitro sve te stvari kroz ova vrata u ropotarnicu... Ta... ako! A sada uzmi tu novčarku i moje nakite, skoči kroz prozor napolje, odvezi se našim fijakerom i čekaj me tamo gdje si mi sinoć ubrao ruže. Požuri se! Već je na stubama!

Pas dotrči i stane grepsti šapom po vratima, a to Kamenskoga tako smete da naleti na zatvoren prozor. Tek što posegnu da ga otvori, čuje vrata kako škrinuše. Pritisnu se uza dugačak zastor i - dušu u se. No strah ga brzo mine, i on se ustrmi, izvadivši iz džepa periš i opazivši kroz pukotinu kako ona baca pse za ogrlice na hodnik.

- Ha, jesam li te iznebušio? - šapne došljak tokorse smijućke i odjedared dreknu da je svjetlo u svijećama zatreptjelo:

- Gdje je ljubavnik? Gdje je uljez?

I visok plećaš u cilindru vrtoglava sa revolverom po salonu i zaviruje u svaki kutić. Došavši do Kamenskovog skrovišta, diže samo desni zastor i, gledajući kroz prozor u park, zakloni ga njime.

Kamenski osjeti na prsima lakat. Pošto ode, nasmija se Kamenski sve preko srca.

- No šta je, jeste li našli? Zar se tako uveče ulazi gospođama? Gospodine, vi ste i više nego smiješni - veli ona spokojno.

Forest posrne, uhvati ju krvnički za desnicu i baci na sag kao pero.

Kamenski da pokroči.

- Prostače jedan! Vidi se da vam je otac amerikanski mesar! Seljak ostaje seljak, a ja nemam običaja poput mog pokojnog oca...

- Gladnice i kockára...

- nemam običaja da učinim seljaku tu čast da ga ošinem korbačem - reče ona hladno i prezrivo.

Forest stane pljuckati, nakašljavati se, baci revolver u džep, duboko gucne iz boce konjaka, padne na divan blijed kao dunja i zamisli se.

- Čujete li vi, silom Otelo, vi ste brutalan prostak, i zato ću vam večeras oprostiti ako me zamolite za oproštaj. Jeste li čuli, F-Fo-Fo-Fo, uh, to vaše ime! F-F-Fo-reste?

- Ćuti... ti-ti-ti! Evo, Petar mi sinoć telegrafisao da si tu sa mladim čovjekom, ljubavnikom! - zalomi Amerikanac u groznoj svojoj francuštini i baci joj u lice telegram. - Kaži istinu, ništa ti neću učiniti, ali kaži samo istinu! Ni dlačice ti neću svinuti. Ali ta neizvjesnost, ta laž: to boli, boli, Fanny, boli sto puta više od grozne istine. Ja znam da me ne ljubiš, znao sam to kada sam te uzeo, i ne tražim ljubavi od tebe. Možeš ljubiti i drugoga, ali da on ljubi tebe, da me prevariš uh, ja bih ubio, zaklao, rastrgao, Fanny!

Ona se slatko nasmije.

- Dakle... lakej me tuži! Dakle Petar je vas hotkar! Već mi je davno šupalj ispod očiju taj puzavac. I takim ljudima ti vjeruješ? To je žalosno. Kod mene bijaše odista neki artista, nekaki pijanista Čeh, šta li je, kojega mi iz Ženeve posla moj bečki bankar.

- Čini mi se da vidjeh kod Diamanta taj nekuhani makaroni s izgladnjelim mangupskim licem...

- Vrlo dobro! Elem, toga mršajliju nađoh sinoć kod Diamanta kojega sastadoh slučajno na putu i posjetih zbog mojih poslova. Povedem Čeha kući da mi razbije sviranjem dosadu. Pošto nema stana, spavaše tu na divanu, a pošto dobro svira, pratio me i danas na glasoviru. Zar ti sa tvojim lakejskim doušnikom držiš da sam tako glupa pa da bih svoje ljubavnike dovodila ovamo i odvodila ih javno od tvojih poznanika? Po sinu se vidi da vam otac bijaše trgovac volovima! Badava, to ostaje u krvi, i uzalud vam trošenje sa glumicama i bančenje sa slikarima...

Forest istrusi lakomo ostatak konjaka, baci bocu, cilindar i ogrtač, stane se cerekati i blesasto pentati:

- Fanny, Fanny, my dear Fanny! Fanny, ma mignonne, ma douce minette, Fanny! Ja te strašno volim, Fanny, jer imaš zmijski jezik i jaguarske pandže. Slavno je to biti tvoj muž: vječna divna borba! Ja tako velik i jak kao slon, a ti tako nježna i otrovna guja... divno, je li?! No za večeras uglavimo primirje. Molim te lijepo, oprosti mi, jer te ljubim očajnički, ludački!

Pokucalo na vratima. Uđe lakej Petar blijed kao osuđenik. Uhvati se za poviju od naslonjače, da ne padne.

- Kuda se to klatariš, stara bitango? A što si mi to sinoć telegrafisao, dog!

Starkelja krišom baci još jedan pronicav pogled na gospođu i probugari:

- Prevarih se, stari moj gazdo! Gospođa mi još jutros dobrostivo oprostila, pošto se pokajah. Još jednom: oprostite, vaša milosti!

I taman ode stari sluga u svoju ćeliju od gospođine ruke, jecajući od radosti i uzbuđenja da se tako sve svršilo, a papiga stane mahnito lepršati, zelena joj perjanica luckasto trepti na luckastoj glavi, a nabrekle i tvrde oči fosforno svjetlucaju. Supijani Forest viknu:

- A šta ti je, moj bijeli Camao?

No papiga sleti na otoman, digne pandžama nekakvu lepršavu crnu vratnu maramu i stane abundandarati njemački, poljački i francuski:

- Dragi... slatki... Alfrede... Tan... Tannhäuseru... nov život... dušo...

A ona blijeda kao krpa skoči da dohvati pakosnu pticu, nu papiga zlobno poleti, spusti na Foresta onu crnu kravatu i stane sočiti, podražavajući Kamenskome:

- Srce... moje... dušo... misterijo života... moga... hahaha... putujmo... brzo, Fanny... draga Fanny...

Ona se obeznani. Amerikanac užagrio očima i stao je vući za kosu po perzijskom sagu. Kamenski zapomogne, ispadne iz busije na široka Amerikančeva leđa i kuči ga vrhom svog tupog periša u glavu. Krv još ni ne trže po bijeloj košulji, a Forest spopadne Kamenskoga kao ježevim rukavicama i prirebri ga za divan.

- Goujat (poganče), infâme!

Promukao, zapjenio ustima, zakrvario očima, pošto ču vrisak žene, baci ga preko nje, škripućući:

- Neću, neću ubiti samo njega nego i tebe, kujo, kujo i po sto puta kujo lažljiva!

I kleknuvši Kamenskome na leđa, prigvožđi ga gorilskim rukama, slomi mu najprije desnu pa onda lijevu ruku ispod lakata i, razvalivši vrata - strmoglavi sakatoga za noge na kamenu terasu, smijući se grohotom i urlajući:

- Sviraj, sviraj joj sada, Tannhäuseru!

Kamenski, mičući modrim usnama, vidje još kroz raspaljena vrata mahnitog kobnika kako ubija revolverom nju, začuđenog lakeja, uplašena dva vjerna psa i kako se davi crnim okovratnikom, darom barona Diamanta, o bakarni stup ispod papige.

... A onda ugleda svoju majčicu kako počiva na crnom krevetu, među ljiljanima i voštanicama. Lice i sklopljena se ruka žute kao

voštanica, a kosa srebrni kao ljiljan. Majka ćuti kao krin i svjećica. Hoće da je poljubi, ali je starica došla nekako strašno malena, strahovito malacka, vreli joj vosak kaplje na pritvoreno lijevo oko, a ona baš ni da trene, već šuti kao žuta svjećica i bijeli krin. Kamenski pobježe i obeznani se na kamenitim stubama crkve na kojoj sa zvonarem sviraše nekada u duetu Pozdravljenje. Iz crkve priđe mu glavi čovjek, govoreći:

- Diži se i pođi za mnom u kraljevstvo nebesko!

Onda se on digne, ali ga ščepaju četiri šake:

- Vi ste Alfred Kamenski! U ime zakona...

Kamenski se oporavi od priviđenja. I opet noć! Krv iz glave zalijepila mu leđa o kamen. Bolovi u rukama i glavi, bolovi u vjetru i vazduhu. I on se moli skrušeno blaženoj Mariji da mu od Gospoda milosrdnika izmoli milost skorog smrtnog časa. Moleći, gasne mu pogled u zvijezdama, noćnim brojanicama, oblacima, noćnom tamjanu, mjesecu - noćnoj hostiji koja mu stade silaziti ustima.

- Nebesa pričaju slavu Gospodnju! - zausti posljednjom snagom.

I perivoj zamiri tamjanom.

On osjeti tijelom melem utaživog nebeskog dažda. Mrak.

* * *

Tek graktanje gavranova i nemio zadah pobuni udaljene susjede, pak razbiše sa policijom gvozdena vrata drevne i zapuštene vile. Nađoše pet lešina i papigu koja nad kobnim zatorom pakosno kriještaše:

- Fanny, Fanny, moja draga Fanny! Fanny, moje gondže, Fanny, slatka mačkice!

Nada, 1900; *Novo iverje,* 1900.

Bilješke:

[*] Tako se zvaše mistična ptica za koju vjerovahu srednjovjekovni Španjolci da pogiba kada žena prevari muža

SAMOTNA NOĆ

Sjednem u čamac, a bradati i mišičasti lađar otisne bez riječi od obale. San se hvata zelenih brda i bujnih vinograda po kojima ruji rumeno grožđe kao plamen, bijelo gori kao ćilibar, a modro se crni kao tisuć stisnutih brojanica ispod jesenjeg lišća koje se napilo krvi sunčane. Iz neke pudare dopire smijeh, ječe gajde, jecaju dvogrle, cvili violina.

Sunce zalazi, šumovita brda tonu u smaragdni san, zamiru zvuci daleke muzike, a riječni val, šušteći kao svila kake kneginje, niže oko vesla ritmove neke slatke i biserne pjesmice.

Sa purpurne se vode stade pušiti mliječna para, a u tihoj i zelenoj dubini stade nicati draguljno trunje, padajući sa neba vedroga, večernjega, zvjezdanoga. Gakanje, graktanje, hukanje - i pregršt ždralova, vrana, divljih pataka - šta li, mrvi se crnim mrvicama u ljubičasti trag zašlog sunca, iščezava u ljubičastom poljupcu kojim slavi veseli i bijeli dan sumornu, baršunastu noć. A nijeme, nepomične oči bradatog ribara kao da sanjaju otvorene, tražeći u vlažnim dubinama mjesečinaste dojke kojima će ih omamiti Loreley, strašna i strahovita povotkinja. Jer to je večernja Rajna, koja nas nosi vezući oko našeg vesla svileni đerdan biserne i sanjive bajke, to je slavna rijeka večernjeg Rembrandta van Rijna, kolijevka ponoćnika Beethovena.

I nad večernjim vodama zabruje otajstveni zvuci Pozdravljenja, čemerni i blagdanski, talasajući se bolnom dušom kao ulje nad krvavom i dubokom ranom, a mjesec se diže kao zlatna, skrletna i blijeda monstrancija na nevidljivim svetiteljskim rukama. Bradati i

nijemi lađar povuče veslo, mičući pobožnim usnama, a barka se kretaše sama, kao da je vuku ova svečana i turobna večernja zvona, i plovi prema onoj na obali nagrešpanoj mrlji, prema nepoznatoj pobožnoj varoši koja se tavnim krovovima i tornjevima nakostriješila kao kreste pijetlova. I kada stigoh do ona dva tornja ogromne katedrale što stoje kao dva noćobdije u kamenitim čipkama pored ogromnog, bogatog kamenitog lijesa, i kročih na pusti bajir, ne bijaše mom vozaru ni traga. U barci ostade samo veslo i grdna kosa za koju se mjesto trave zalijepilo nešto kao ljudskih vlasi...

I stadoh lutati stojnim gradom strmih gotskih krovova i oštrih kućnih sljemena, lutati uzanim i krivudastim uličicama punim zakutaka, kamenitih trijemova i kipova Gospođe Marije pod kojima snivahu pogašena kandila u svježem cvijeću. Nigdje ni žive duše. Umrliku ni traga; ni pas da lane, ni zelenog mačijeg oka, ni mekanog šuma ćukovog krila; nema ni noćnih netopira ni lepirica - nigdje ni žive dušice, ni živa veska! Pogledam na sat gospodske vijećnice: stajaše. Nijemo kao u grobu, ni lahorka da trepne percem na nojevoj perjanici mog širokog plemićkog šešira. Po pustim i golim, dobrim kamenom popločenim ulicama vijaše se samo kao miris uvelog cvijeća, ugasnulih voštanica, rasplinulog tamjana.

Hvala bogu, na nekom uglu eno tri čovjeka. Razbašili se na kamenitoj širokoj klupi, spustili glave, kacige im zaklonile oči, a brade se raskošljale na širokim oklopima. Uhvatim jednoga za helebardu, i kada trgnuh da ga probudim, stražar se skotrlja na zemlju, okrenuvši na mjesec lice blijedo, nijemo - mrtvo...

Potrčim u dvor i nađem se u visokoj, zlatnoj i mramornoj odaji. Pored gotskog prozora zamijetim mómu, tako u boga divnu i čarobnu, te mnijah da mi o njoj srebreno bajaše i nijemo čaraše trak mjesečine koji se zakrvario, pozelenio i pomodrio, padajući kroz išarana stakla na njeno nebesko lice. Djevica bijaše u patricijskoj crnoj svili i baršunu, snježnim brabantskim čipkama i zlatnome pojasu. Sjedijaše usrdno u kožnom naslonjaču, sa mandolinom u

desnici, ružom u ljevici, srećom u nasmijanim ustima, a blagim snom u lepezastim očima. Poljubim bez krzmanja te krotke oči, poljubim paučinastu zlaćanu kosu, ali slatko se gondže ne trmiznu. Kada pritisnuh ludački cjelov na nasmijana usta, osjetim kroz usta u dubini duše leden, otrovan žalac, žice na mandolini zabrujaše, a slatko čedo klonu sa naslanjača i tresnu glavom o tvrdi mozaik, te odjeknu noćnim dvorom tako šuplje, tako mrtvački!

Zalutam prestravljen u jedan, u drugi dom: sve mrtvo, sve pomrlo još noćas. I lutah, posrtah preko mrtvih boljara i boljarica, majstora i vojnika. Po dvorištima se izrepila mrtva stoka i živina. Na jednim se crkvenim golim stepenicama crne mrtvi kaluđeri kao note u kakom starom misalu. Ali taj koral bijaše nijem i mračan. Kao da je gospodnja pedepsa utrnula i klicu života u toj tajanstvenoj Gomorrhi.

Dođoh u crno, u prokleto mjesto, u Smrtigrad.

Raskrvavih noge da izиđem iz kobnog grada, ali mu kraja ne nađoh. I kada se već ponadah da će me rana zora, iako bez glasnika pijevca, spasiti od strahote te strahovite, mrtvačke noći, opazim u samrtničkom očaju kako je progutala debela pomrčina na nebu i mjesec i zvijezde. Viknem, ali ne čujem svog glasa.

I padnem pored crkve na nekakom šamatorju kao panj, pa da zagrizem od tjeskobe u kamen i...

Život, 1900; *Novo iverje,* 1900.

NEKAD BILO - SAD SE SPOMINJALO

Ali oči uzdignute
K strani lete - ah, onamo!
Gdje od drage domovine
Svako jutro sunce sine...

Vedrog se septembarskog večera 188* našlo na terasi ispred lijepe Kosićeve vile u Bukovcu čudnovato društvance. Dragutin Hartman, mladi liječnik; historik i filolog Petrinović, pa domaća djeca Jelica i Đuro, bankarski činovnik. Pred njima samotok, pa ruže - vinograd - brdašce - šuma - Kaptol i Grič - slavni naš Zagreb, kojemu se razasuti na dva brda krovovi gase na večernjem suncu, tonu u mekani suton, a tamo dalje - daleko - srebrni se Sava, srebrna žila-kucavica lijepog hrvatskog kraja.

... Iza kratkog ćutanja stala naša omladina da govori o - - sreći. Krnji mjesec iza moslavinskih crnih šuma kao da svima leže na prsa, pritisnuvši mlada srca svojom slatkom i čemernom težinom večernjom. A kada doploviše na toplim krilima zvuci večernjih zvona zagrebačkih, kada zabugari lavlje grlo i mjedeni jezik Sv. Stjepana Kralja, pobijeli lijepa gospođica Jelica kao papir i, gledajući krišom Hartmana, prosu u rukav tajnu i bezuzročnu, kako mišljaše, suzu.

- Ja bijah dakle sretan samo jedanput: kada se uvjerih da nema sreće - svrši Hartman svoje pričanje.

- Koješta! Vi ste doktori, poput popova, pesimiste od zanata - rekne Jeličin brat. - Ja bijah vazda srećan, a najviše kada se rodih Zagrepčaninom. Jer neka znadu svi prvincijalci da pravi zagrebački sin, ne onaj iz Dolnjeg grada, nego Kaptolonac, Gornjogradac ili Vlaškouličanac - ima sve odlike Parizlije. Kaj ćete, mi smo ipak »cvijet duha i inteligencije« hrvatske.

- A kada bijaste vi najsretniji? - zapita Jelica Petrinovića.

- Molim za malo ustrpljivosti, jer će mi priča zbog veće jasnoće biti duža.

Zapali cigaretu i otpoče:

I.

Kada bijah prvi puta kod Grge Alagovića, rođaka moje majke, kojega zvasmo ujakom, bijaše već župnikom u Hrastovcu pošto se već dosta naklatio širom monarhije kao vojnički kapelan. I on imađaše sreću hvatati maglu kod Königgraetza, i premda bijaše za taj junački čin odlikovan, bacilo ga na mršavu hrastovačku plovaniju zbog neke propovijedi Graničarima... Dosele ga poznavah tek po čâku. Govoraše se da ne priznaje ugarske nadmoćnosti, da se zbog madžarskih konduktera ne vozi nikada na željeznici, da je dobar ko kruh i oštar ko sablja i da je skladao Antunovićevu, ako se ne varam, pjesmu: *Kukuriku, viče oroz na zreniku...*

U ono vrijeme bijah na glasu među vođama u homerskim bojevima između realističke realke i klasične gimnazije. Kako znate, onda bijah klasikom. Zagrebački me »frihtli« poznavahu i odlikovahu;

zvahu me »zlatnim kanonirom«, jer izumih sa drugovima: Tartaljom, Juricom »Trumbentašem« i Miškom »Činaklšuhom« nov način zabave: da se ije, pije i - ne plaća. Ta se funkcija zvaše »mikljanjem«. Nikada neću zaboraviti kako me sastao u Ilici, na samo Tijelovo, u klasičnim gimnazijalnim redovima, gazda od »Zlatnog topa«, kod kojega platismo sinoćnji »ceh« sa - kostima pijevca koji se žutijaše kao dukat u izlogu... Dotjerasmo do toga da se danju ne usudismo izaći ni na koju ulicu koja bijaše izvan Gornjeg grada, »kanonirskog« kraljevstva. A kada se zbog neke nevjerojatne manguparije svjetovalo »kanonirskim« roditeljima da dignu svoju zlatnu dječicu iz škole prije nego što budu »konsiliumabeundisana«, baci me strogi otac na nekake seljačke tarnice i vikne kočijašu, ujakovu zvonaru i klisaru, koji kao da ima budak umjesto nosa:

- Pazi, Šimek, da ti ovaj pangaloz ne utekne. Vežem ti ga za dušu...

I opazim zaplakanu mamicu na prozoru, a kada nađem u čistoj marami nekoliko srebrnjaka, briznem u plač ko da me unovačiše. Na savskom mostu klonem umoran na »sic« od sijena i usnem.

- Mladi gespen, tutu sme! - probudi me bičalom zvonar Šimek koji ne izgledaše kao oni koji se rađaju kada se zemlja trese...

Veče... Groblje sa mršavim, naherenim križevima, a na groblju pase junac. Škura, mahovinastom šindrom pokrivena crkva sa dva tornja džamijskog oblika. Ogromno, ogromnim proštacima ograđeno, zeleno dvorište; ogromna lipa; ogromna stara jednokatnica. Prizemlje joj zidano, gornji sprat drven poput okolnih zgrada, a na krovu na dva sljemenska roga dva su crvena metalna barjačića. Čujem mukanje i preživanje marve, neka sanjiva koka čini pospano koookokokoooo. Pored drvenog turbana, sa drvenim pijetlom mjesto kićanke - kraj bunara blenuo u nas neki bezjak i odrvenio se. Na grudima raspučio garavu košulju, prekoramio kóčinu sa dva vrga, nožni mu prsti tu i tamo presežu poderani opanak, a kroz ventilirani - o, moj bože! - polucilindar ispala čovjeku kika.

- Andraš, jesi donesel mojim pajcekom napoja? - pozdravlja ga zvonar.

- Jes, Šimun. Žena ti je, Šimek, zbetežala.

Dva mršava bundaša izletjela iz kurije pa mi, lajući i režeći sve pod nosom, pokazuju bijele i oštre zube. Stislo mi se, stislo ojađeno srce zagrebačko! Kola stanu pred ogromnim vratima gvožđem okovanim kao u kake tvrđave, a na vratima grdan zvekir, alka - šta li mu je! Ulaz zaškripi kao deset žrvnjeva, na pragu se pokaže mlada žujica - jamačno kapelan, iščeznu, a iz hodnika zagrmi džinska glasina:

- Došao! Ha, virga Domini (šibo božija), sad si moj moooooj!

I ogromna ljudeskara, u crnom, rekao bih, kaftanu ili fesu, obrijan mislim hodža i raspojas, pa opatrne dugačkim kamišem grlatije pseto koje ciknu kao guja i preskoči ludim skokom zajedno sa drugarom baštenski plot. Golijat me digne polumrtva iz kola, odnese nalijevo u hladnu, opekama popođenu sobu, položi na stolicu i stane drmati grletinom.

- Tončikaaa! Večeruuuu!...

Bilo mi je kao Odiseju kod Kiklopa.

- A šta ti je, magare jedno? Zar ni riječi, zar ni ruke poljubiti uji svome, magare zagrebač...

Krvnik me pomiluje po kosi, metne, ne, duhne me na svoje krilo i stane šaporiti:

- Ne šmrcaj, ne šmrcaj, da ne čuje teta Tončika. Šuć-muć pa prolij, virga Domini! Ujak se Grga htio samo našaliti. Ne šmrc... šmrc... aj... Vidiš, srce je u mene meko ko u naše Rezike, tvoje mamice. Otri suze, da ne vidi Tončika... šuć... muć. A znaš li priču o zelenom vrapcu?

- Ne znam, ujače.

- Ja ne velim: »Ne znam, ujače«, nego: »Znaš li priču o zelenom vrapcu?«

I stari silnik stade se tresti od grohotnog smijeha, tarući ogromnom modrom maramom suze, i poče me cjelivati.

- Ohoho, virga, virga, pravi bič božji, ohoho!

Miriši po dimu i duhanu kao kafana iz koje odoše gosti. Lijevo mu oko vazda vrlo pritvoreno, te izgleda i šaljiv i nepovjerljiv. Plavičasti me nos sjeti na neke morske pečurke, na alge, a nosnice pune duhana na onu crnkastu smolu na kori bresaka. Lice mu naduveno kao da ima vode u ustima, a nad okom se nadavile guste obrve kao bijeli svod nad burencetom u podrumu. Kad mu govorim, moram ga gledati u oči, tj. u oko, i svakčas me pipa kažiprstom za vrh nosa!

- Po tome poznam, lažeš li ili ne.

Uto uniđe visoka, mršava žena u crnoj svilenoj marami, sva u crno. Slična je ujaku kao dobar ekscerpt knjizi. Zamijeti me i raširi ruke kao grčko slovo ψ, digne oči kao koka kad pije vodu, i napravi mi iznad glave znak krsta.

- Julčiko, dijete moje, poljubi tetu Tončiku! Čula sam, Julčiko, da su ti učinili krivo, nažao, kao i meni. No ovdje ti se take nepravde neće dogoditi dok je teta Tončika živa.

- Dakako, Tončiko, dakako - potvrđuje ujak.

- Jadno dijete! Jedi, ne daj se nutkat, grizi! Nemoj mi večeras ostati gladno.

- Spremila ti teta pileću čorbu, filovane palačinke, pasulj sa šniclama, pečenu pačicu i jagodice sa kajmakom, jer mi Rezika pisala da ti je to »lajbšpajz«. A sutra i prekosutra neće biti gore. Otkako je mom pokojnom izgorjela u Brodu kožarnica, znam šta je nevolja i nepravda. Ah, samo Bog je pravda, samo nebo je sreća!

Kada sinu zdjela pasulja kao »oblak grada teška«, predavaše mi ujak kitnjastom zdravicom neku grdosiju od bilikuma. Zahvaljujući se, citirah jedno dvadesetak što latinskog i grčkog, što hrvatskog, čitanog i nečitanog pjesnika i slavljah domovinu, ujaka, tetu, kapelana. Progrcnem polić vina kao naprstak i potaknuh tim

junačkim činom kapelana, časnog Domagoja Španovića, da nazdravi hrvatskom narodu. Njegov me humor i boležljiva glava sjeti na besmrtnog Sternea, na bijednog Jorika. Kod patke nazdravi ujak sjeni svog nekadašnjeg prijatelja Eugena Kvaternika. Pijemo prvi vanderček, a ujak imenuje u šali mene stoloravnateljem, kapelana fiškušem, a tetu vunbacitelom. Tončika, opazivši grozne križevačke štatute, uhvati maglu sa bojišta. Popivši bratinstvo i sa Domagojem i s ujakom, stade mi se bijelim smijehom kesiti sa stropa teška greda-priječnica, a ja stadem novoj braći pričati svoju posljednju zagrebačku đavoliju:

U Jurjevskoj ulici, iza crkvice sv. Đurđa, ima neka drvenjara, a u njoj djed Petar, mljekar, sa kćerkom koju zovu susjedi zbog jarca, sa kojim spomenutu guravu djevicu često viđahu, frajla-Cigom. Kada zapitah prije nekoliko dana drugove gdje ćemo piti, rekne hitri Tartalja: - Kod frajle Cige. - Odosmo dakle blizu one potleušice dočekati Petra mljekara da odnese u grad svoje kante. Pošto se u njih izdavaše soba, prikažem Cigi svoje kanonire, rekavši da je brkati Tartalja sušičavi bilježnik iz Ivanić-Kloštra, a Trumbentaš Jurica njegov sušičavi drug i pisar, a oba jadnika da se nadaju naći na tom božjem zraku i blizu zagrebačkog liječnika izgubljeno svoje zdravlje. Bilo bi dobro da mlada gospoda prenoće već danas ovdje, a stvari se iz svratišta lako mogu prenesti. Frajla Ciga koju je ćopavi Žgaga, četvrti naš brat, kojega poradi cvikera i talmi-zlatnog-lanca prikazasmo kao banovog šogora, često pomilovao po brkatom joj lišcu, pristane na sve i stane nositi iz pivnice divnog vinca u zemljanom vrču. »Banovom šurjaku« nazdravismo sa dušom duše njegove, sa gospođicom Žužom - tako se zove Ciga - i dok sirotica gledaše zanosnog govornika Tartalju kao mačak što gleda biskupa, dotle je duša njene duše, Žgaga, recte Varalić, miješao njeno vino sa »čikom« od svoje cigare. Frajla se stala nježiti, bebuniti. Iza treće čaše bijaše bijedna guravica pijana kao čep i stane na velju radost našu plesati čardaš sa šepavim »banovim šurjakom«. Tartalja ijujuče, a Jurica Trumbentaš svira mladencima na mljekarevoj harmonici. Sada

tresne čaša, sad opet sat s ormančeta iskićenog balerinama i isjeckanim šarenim papirima. A Žgage i Cige ni briga, pa pocikuju i udaraju tobože ostrugama ko husari. Pošto skrhaše i lampu, pošto gurava bajadera klone u kut, zapalimo voštanice, ponesemo frajlu na stolnjaku i pjevamo *Miserere* s ovim pripjevom:

Zakopajmo ju blizu plota,
Da se doma ne domota.

I siđemo u grob, to jest u podrum, i tek što Tartalja nače novi lagvić, razvrže se sajam: evo nam u goste kuma Petra sa puškom i drenovačom! Molbe, govori, suze, padanja na koljena: aja, ne pomaže. Ne da se mljekar ni osoliti. Kao Kiklop zarobljenike, jednoga po jednoga nas povede u neki kućarak na samoj ivici okomitog gotovo brijega što pada prama Tuškancu. Strpao nas, krvnik, kao sardine i zaključao vrata lokotom.

- Jaoh, majko! Nešto među nogama... pas... ha, sad ga držim za uho - šapne neko... Tišina!... Spanjismo se.

- Nebum više... Jezuš Kristuš! - zavapi Žgaga, »banov šogor«, a meni na leđa padne nekako tijelo, tako silno, te se sruših na tle.

- U pomoć, Petrinoviću! - uzdahne Tartalja iz tavnog kuta i stane uzdisati kao da mu neko nožem vadi džigericu. - Baš nagraisasmo!

- Joooj! - zacvili Đuro Trumbentaš, i po nama stade nešto skakati, udarati nas u glavu, u leđa, plesti i zalijetati nam se među noge, spodbijati nas kao tupim nožem za trbuhe, bacati nas iz kuta u kut. Bijaše nam ko da smo u vodi i da netko sebi tom vodom mućka, tvrde, orijaške zube.

- Joooj! To je vrag! - šapne Tartalja svojim plačnim glasom, te nas uhvati mrtva groznica, i buf! osjetim u rebrima kao dva gvozdena prsta koji me zalijepiše o niski, smrdljivi strop s kojega padnem kao pogača na one tri bijedne glave.

- Me-eee-e.

- M-eeeee-eee.

- Cigin jarac! Baš smo glupi! Hej, dečki, noževe u šake, oko mene, pa da pošaljemo u Hades rogatog prokletca! - viknem.

Gluha tišina. Rastrijeznismo se u trenu. Zakucala srca: čekamo.

- Majkooo - zaupi odjedanput Tartalja, a Trumbentaš zaori:

- Udrite, kanoniri, pustite mu grešna jareća crijeva, držim Lucifera za rogove...

Rusvaj, urnebes! Uto se sve zaljulja, kao titanska šaka da nas drobi poput mrvica u džepu. Uhvatim se za neku nogu. Nešto me zviznulo po tjemenu da vidjeh, štono vele, sve svece, učini mi se da letim u zvijezde i oblake, i najzad se nađem pod drvetom na travi. Lijepo razbiram na punoj mjesečini kako se dolje prema jarku poput crne lavine kotrlja naš kokošinjac, svinjac, kočac - što li bijaše! - iz kojega jauče čovjek i životinja i iz kojega eno izleti jedan moj plačidrug. Pohrlim, to jest otociljam se na niže i pokupim po vrtu sve drugove. Kućica tresnu u jarku kao puška, a jedan grozni Me-eee-ee! - presiječe zrak. Naš mučilac ležaše krvav u potočiću, a na rebra mu legla kolibica. Da ga izvučemo, kad al čujemo bat čizama i glas kuma Petra:

- Čekajte, hajduci!

Bježi i žeži, i prsnemo kud koji po grmlju oko Sofijinog puta.

- Stanite!

Grunu Petrova funtača, a Žgaga, »banov šogor«, vikne strahovitim glasom.

- Mrtav sam...

Kad pred zoru donijesmo u fijakeru Varalića kući, konstatova dr Fon u njegovom organu za sjeđenje četvrt funte soli i cijelu četku svinjskih čekinja. Petar mljekar jedva utekao tamnici, pomoću mog oca, a ja sam evo tu u Sibiriji.

- Pa za takvu tricu tjerati jadnu dječicu iz škole! - vrati se, smijući se, u sobu teta Tončika koja ču sve iz kuhinje. Otpjevamo *Ja sam Varaždinec - Varaždinec* i preko širokog, punog ježevâ hodnika i kamenitih stuba odvedoše me u - kako veli teta - »bavlioteku« koja će odsele biti mojom sobom. Svi me troje svukoše. Poljubim tetu i ujaka u ruke, oni mene u čelo koje poprskaše svetom vodom iz bočice koja mi bijaše nad glavom, među suhim macama, a ispod druge bočice u koju je vješta prosjačka ruka izreckala i namjestila krst, kliješta i ina mučila Sina Božjega. Kapelan, modrooki bolesni ujakov gost i štićenik, moj sobni susjed, sjedne u dnu kreveta i ostade tu bez riječi dok ne zatvorih oči pred čudnim njegovim i njezinim pogledom. Zatim kleče, baci se na koljena pred onim u kutu raspelom, zarije glavu u sklopljene, zgrčene prste i stane usrdno gotovo očajno moliti, šapnuvši pokoju i glasnije. I ja moljah, ali ne riječima. One je noći sam Gospod stisnuo moje vjeđe.

II.

Probudih se u cik zore. Obukoh se i oprah polako jer se bojah probuditi kapelana koji disaše teško i burno kao u vrućici. Jedna lasta doleti kroz prozor, sjedne na zastor i zacrvkuta kao da mi nešto ćereta. Stalo kuckati, a ustrašena ptičica izleti napolje. Kuc-kuc-kuc - to je na onoj švajcarskoj na ormanu kućici. Na vratima je sat, iako je kazalo tek na tri i po, natacka mali kapucin, patuljak - što li je - zlatnim čekićem po zlatnom nakovnjiću ravno dvanaest. »Bavlioteka« je, dakako, velika i puna mišolovaka. Okrom toga miriši po moljcima, štajerskim jabukama i dunjama što se žute i rumene po starim, pocrnjelim, teškim hrastovim ormanima. Krevet mi se bijeli u toj suroj sobetini kao golublje jaje u tavanskom

gnijezdu. I uzani otarci, dugački kao da će se o njih otirati pola župe, čisti su kao potočni šljunak. Na stolu, na debeloj i opucaloj koži je hrpa svih hrvatskih opozicionalnih, klerikalnih i beletrističkih listova, pa staklena škrinja u kojoj promatra mlada, zelena i zlatooka gatalinka, sa zelenog šaša, kako pod njom plove zlatne ribice: ni brige ih za pokojnog morskog ježa koji sniva na dnu tog slatkog mora rumeni sanak o oštrigi, o zakletoj kneginjici. Cijeli je zid spram mog kreveta zapremljen dolapima i knjižurinama koje sinoć nazva ujak Grga »šalabahterima«.

To je biblioteka od svih župnika onamo od provale Tatara. Prvu knjigu donese jamačno kralj Bela, koji - kako veli ujak - prenoći u toj slavnoj kuriji, poklonivši Hrastovac, alem plemenite turopoljske doline, županu Vukmaniću svojeručnom darovnicom. Da ne opazih njemačkog prijevoda Dupanloupovih djela, Preradovićeve *Prvence,* knjige Društva sv. Jeronima i nekoliko Matičinih, šćah misliti e sam u knjižnici kakog Rittera-Vitezovića ili Krčelića. Sve je tu staro, latinsko i katoličko, i čisto se prepadnem opazivši u kutu paklenu voltersku naslonjaču, na kojoj se izvalio onaj koji iščupa austrijskom orlu dvoglavcu među inim perjem i ponosni Hrastovac. Napoleon baca sa naslonjače, to jest sa broda, svojoj ljubi Francuskoj tužan pogled i poljupce. Sjetivši se na moju majku i gledajući kroz onaj prozor na bijeli Zagreb, na moju Francusku i moj Pariz, pritisnem mom prognaničkom sapatniku na prašno korzikansko lice svjež poljubac pa sjednem snujući, pored njega na stolicu... Što bi bilo, da je Hrastovac i danas biser na ilirskoj kruni kakog Napoleonovića?

... Lastavica i opet zacvrkuta: nad prozorom sve puno gnijezda. Odozdo, u zimzelenu se vere sivi palčić i kao da mi na bezazlenom kriocu donio topli miris sa hladnog cvijeća koje dolje u vrtu drhti, treperi, kao da zebe pod teškom rosicom. Jedna ruža nagne glavu prama lijeru - kao da mu nešto šapnu, a bijeli se ljiljan okrene žutome, zlatnome, i sve se lijehe zatalaskuju, zaljuljkuju, sve od selena pa do trandovilja, od svilene božje zelene plahtice pa do

rumenog karanfila, pa šapore mirisnim šarenim usnicama polagacko - tijacko. - Za granjem, grmljem i mladom kukuruzom mravinjaci - seoski domovi, slamni krovovi kao teške zimske šubare ispod kojih se stao dizati modri, tamni dim u široko, modro nebo.

- Hajs! - viknulo u blizini, i čujem mekani šum polaganih točkova. Odnekale zableji stoka, konj rže u vlažnoj djetelini i neprestano poskakuje vezanim prednjim nogama. Odjeknu zvuk kosačkih brusova veselo - veselo, kao da pjevaju gvozdene prepelice.

Lupnuše vrata, i eno tete Antonije. Žutim čistim putićem tapa nečujno, crno, sablasno usred veselog lišća i sočnog cvijeća prema grabrovoj sjenici. Prošavši pored golog golcitog kamenitog dječarca koji na nju gađa strelicom koje nema, pored Amora, teta se Tončika triput prekrsti i obori pogled. A u dvorištu kao zatrubilo...

- Šarl, Šarl! - okrene se teta ispod višnje. - Šarl, ne sigrajte se s oslom, čujete li, čuješ li, Šarl!

- Šaaarl - dreči svraka sa grane na ogromnoj salcburškoj krušci, a neko drekne iz dvorišta u debelom basu:

- Za-po-ve-da-ju -

- Ne igraj se s oslom, Šarl, magare jedno! - Teta je govorila, vičući, tako naglo da je jedva razumjeh. Pohrlim na drugi prozor i imađah šta vidjeti! Šarl - onaj sinoćnji klipan sa zdenca u »halbcilindru«, legao pred stajom i uhvatio se snažnim ručetinama ukoštac sa stražnjim nogama nekog sivonje. To mu je jamačno svakidanja gimnastika i elektrizovanje nervoznih živaca. Kada se magaretu dosadilo bacati se uzalud nogama, stade zvoniti grlom grlatijem, da čovjeku srce - tako reći - pukne. Smiluje se i kruti Šarl, gurne sivonju te se umalo - štono rekli Zagrepčani - ne prekopitne preko ušiju. Šarl ga tješi:

- Muč, muč, Lojzek, muč, muč, moj lepi cujzek!

Preko dvorišta protrča stara debela dekla, škripnu vratašca, i za tinji se časak zašareni široko dvorište kao rebra krova Sv. Marka u

Zagrebu. - Peradi kao naroda na proštenju: šarenilo, graja. Zakukurikali ponosni krefkeri, a među nogama im zaglavali mali bijeli turski pjetlići. Za pomoranskim i hrvatskim guskama valjaju se oko koke pilići ko žuti žgančići, a vojska pataka reže već čistim, svilenim grudima zelenu žabokrečinu u velikoj bari pored đubreta punog bundeva. Praščići izlete iz okola kao iz puške, pa kada jednoga uhvati Šarl za rep, stane tako grozno jaukati da prhnuše iz golubinjaka usred dvorišta golubovi kao vjetar da ponese bijele snježne pahuljice, a roda, koja dosele stajaše kao stari invalid na jednoj nozi, poleti i već lebdi nad crkvom kao široki križ s kojega vise dvije crvene vrpce - dvije tanane noge. Golemi bijeli tukac se šepiri među tukama kao bijeli mjesec među blijedim zvijezdama, a nad granje susjednih šljiva nadavije se ljetno toplo sunce kao topla kresta ćuranova. Šarl uštinuo za rep onog strašnog rundova koji se stane vrtiti za vrhom repa kao zemlja što se vrti oko svoje osi. Na pojilo, kraj zdenca, doklapao za marvom veseljak Šarl, i premda vidim da nije baš čist ko gumno, otrčim dolje. Pođosmo na pašu kao stari prijatelji. Iza crkve izvadi iz platnene torbe tuzgavim rukama tuzgavu slaninu i ponudi mi.

- Hvala; nisam gladan.

- Ječ, ječ, em nî na tebi rasla!

Zagrizo nesretnik bez kruha! Kada mu reknem da ima želudac kao patka, zamoli me za tri tvrde škude križevače, pa da su njegove ako ih proguta. Dadem mu »sekser« i »patagon«. Proguto ih, bekrija, ko čvarke! Rakijajući iz čuture, pita je l' istina da »gospon« pravi tuču, da ima jedno Crno, jedno Crljeno i jedno Mrtvo more i šta radi u Zagrebu onaj pijetao koji vuče klade kljunom. Gradeći mi frulicu od vrbine kore, pričaše mi kako Varaždinci baciše, osudivši ga na smrt - raka u Dravu; kako Križevčani penjahu vola na crkveni krov da ga očiste od trave; kako Stubičani tražahu po šumi svoju Bogorodicu koja im pobježe sa procesije, i kako se neki zagrebački grešni parok spasio od žene svog zvonara, skočivši gol, namazan medom, u perje

i poletjevši na crkveni toranj. Kada Šarl ćutaše, bijahu mu usta otvorena ko somu. Pjegav je ko ćureće jaje, mirisom podsjeća na zvjerku koju zovemo »torec«. I on ima nos, oko nosa po jedno oko nadesno i nalijevo - pak ipak, đavo bi mu ga znao što je na toj tikvi tako čudnovato, bizarno. Ta glava ima tendenciju kiselog krastavca koji bi htio biti »paradajzlom«. Upitavši ga što mu je kosa tako bijela, reče da je neke zimske noći uhvatio u šumi kod Jamnice vuka za uši pa da se tako do zore gledahu...

- Šarl, vi niste rođeni u Francuskoj?

- Nis. Ja se zovem Andraš. Samo gospa mi veliju Šarl. Ja sem rojen f cirkvi.

Tu se moj Andras sagne, digne sa zemlje bubicu, metne je na crni vrh od svog palca, i pošto bubica odleti, stane Andrija skakati i gotovo jecajući urlati:

- Jesi ga videl, lepega, malega božjeg voleka!

Zazvonilo na misu, a ja se vratim preko groblja i pročitam ovo na jedinom kamenitom krstu:

Muzsek dole skerlyak kayti nasz gespen
LUSTRISSIMUSZ SZTIEFF ZSUGECZ DE BATINABREG TUTU JEJE.

Oko crkve »cintor« sa niskim zidom, kao da su ga ovčas ostavili Avari ili Obri, a na cintoru mlade šljive i bijele guske. Crkva miri kao magazin starih kožuha - pusta sirotinjska vidi se da joj se kolator probećario. Na zelenoj, staroj propovjedaonici ima i bijelih jelovih dasaka, kao da su od vješte desnice našeg Šarla. Kako sv. Antuna Padovanskog obezglavljena baciše pod pijevnicu, ostade na nekom oltaru samo njegov simbol: neka glava koja bi htjela da bude svinjska. Crkva je napola okrečena, i mjesto nekog sveca vidi se samo parče čudnog mesa na mučeniku ražnju na koji škilji ispod

vapna rutava njuška nekakvog biblijskog Čivutina. Od one poznate scene ostade u hrastovačkoj crkvi samo par golih nogu u vrsti zdjele - šta li! Za jednu se nogu zakačila neka debela, predebela ženska ruka, a druga ruka pritisnula na drugo koljeno kao pramove Magdalenine kose ili hrastovačke slame. Taj »srcedrapatelni« prizor gleda neka - bit će ženska - njuškica sa sentimentalnim prstićem u djevičanskim sanjarskim usnama.

Oko glavnog se žrtvenika strugahu na golim koljenima, po hladnom pješčanom kamenu, stare pobožne seljakinje; u klimavu klupu sa desne strane, u »kolatorsku« klupu, sa grbovima i nekom vrstom barjaka, zaronila teta Tončika i ne opazi me u molitvenom zanosu. Brzo se obučem u ministrantsko odijelo i zapalim sa zvonarom Šimunom oltarske svijeće. Na misu dođe blijedi, bolni kapelan koji me se doimaše kao kako »palo veličanstvo«. Za njim dogega smiješna koka: tako je bezrepa da joj se vidi cio »biskup«, ćelav i žut kao tjeme starog tonzurisanog kaluđera. Tek što Šimun izjuri pobožnu kokicu, vidim preko trobozana kako nas sa crkvenih vrata izvjedljivo promatra onaj sentimentalni volčić, onaj mladi bušak koji bijaše vazda na groblju. Kada viknuh, da pregrizem smijeh: Et cum spiritu tuo, junac riknu, udari u vrata i top-top-top odmagli na hrastovačko groblje. Iza službe božje kumovah zvonarevu djetetu, zajutarkovah u bašti i odoh s kapelanom čitati u »palaču«, u salon hrastovačke kurije.

Po toj se ogromnoj sobi najbolje vidi gostoljublje te drevne »hiže«. U sredini je, sa kraja na kraj, stol, oko kojega bi se moglo najesti i napiti pet puta po dvanaest gladnih apoštola. Na zidovima slike Marije Terezije, Tome Bakača, Napoleona III, biskupa Vrhovca, baruna Trenka i članova sadašnje vladarske kuće. Likovi Eugena Kvaternika i Antuna Starčevića okićeni su svježim cvijećem. Kapelan mi reče da ujak i jučerašnjom prilikom posla u Zagreb Starome, svome prijatelju Anti, burence starog šilera.

Pod likom ovih rodoljuba je album sa potpisom hrastovačkih gostiju. Nađoh tu i epigram Masnecov, Bog mu oprostio vinskoj duši! - pa djela Starčevićeva u zlatorezu, Kvaternikove *Adrese i Programi,* fotografije sela Rakovice, a pod staklom je rubac i rukavica koje ondje ostavi neke vesele noći đak Bah. Tu je fotografija i nekog P-ra, koji se kasnije odmetnu. Na čelu mu napisali: *Hulja,* i po surci jedno dvadesetak potpisa među kojima polovica izdrljanih također zbog docnijeg izdajništva!... Uvrh je sofre pozlaćen ogroman rog, pladanj za gostoprimljivu sol, četa čizama i bilikuma. Zastori, stolnjak, ubrusi, grede - ama sve to je u toj bijeloj sobetini crveno - bijelo - modro. Trobojnim je slovima našarano nad vratima *Bog i Hrvati,* u jednom se kutu koči barjak Oca Zvonimira. I ovdje je kao u cijeloj kući tušta i tama šarenih lojanica, starih »pisanica«, suhih licitarskih umotvora, sagova iz trobojnlh vunenih ili platnenih krpica. I tu sve miriši po žutoj dunji i crvenoštajerskoj jabuci. Najviše mi se sviđaše na ormaru dvoglavo tele, pa đavo koji drži svijeću šapama i repom. Velik je, crven, dugo - i crnojez, i zbog njega ne bi uveče Šarl došao u gornje odaje za cijelu Banovinu. Tele nije živo nego mrtvo, »šopano« je i stoji među župskim larima mjesto Janusa, dvoglavog boga.

Tek što pročitam *Hrvatsku,* a dođe teta. - Spremila sam vam - veli - gablfrištik. Uf, što bi rekla Tereza, da joj pošaljemo dijete kući gladno i mršavo.

Naslađujući se slatkim ovčijim skorupom i paprikašem koji bijaše tako izvrstan da se onog dana paprike u vrtu još jače zarumenješe od jeda te ne bijahu u njemu - čudio sam se čistoći tetine sobe. Oko cvjetnih lonaca na otvorenom prozoru prhaju leptiri. Sve je tu bijelo prebijelo: i zastori čisto samostanski i, pokrovac na prebijelom krevetu na kojemu se pored bijelog mačka Frica čisto topi poput grude alpinskog snijega - tetina prebijela noćna kapica. Sve, sve je tu bijelo prebijelo: i načete čarape za mene, i molitvenik sa koricama od slonovog zuba. Sve je tu svijetlo, okrom tete koja se u svojim opatičkim haljinama crni kao »packa« od mastila na papiru, i osim

onog na zidu mrkog viteza ispod kojega preko njemačkog napisa sigurna ruka puritanca mog ujaka udari ove riječi: *Bogomir od Juhe, Starčević Svetog groba.* Na polici ispod jadnog viteza Bouillona, ima »šnelsider«, dva-tri ogromna čisla, kapišon, sanovnik, zagrebački čuveni *Šoštar* i čuveni njemački roman *Peter der Räuber, Lika's Geissel und Schande.*

Među nas bane čudan svetac. Visok, oklembesio brčine, na čizmama mu ispucao lak, u ruci zelen šeširić sa gemzbartom, a kosu zaklisio, kao da ju namaza maslacem. Previje se kao kostura, drekne:

- Baron fon Fistor.

- Ere... Brrr...

Baci se na stolicu, razvagani se, dune, stane maramom trti šiljati nos koji me sjeti na nahereni toranj u Pisi, naheri glavu kao modrooki gusak gledajući u oblak na krvnika jastreba, udari se pesnicom po »vatiranim« prsima i jekne:

- Ferloren, ferloren!

- Bos is, hajlige muter! - zapanji se teta.

- To vam je naš slavni turopoljski puranbaron! - povede me na stranu kapelan, pošto Tončika i Fistor stadoše uzdisati i lijevati uzajamce suze.

- Kaki puranbaron, Bog budi s nama?

- Rođen je u Pruskoj, odrastao u Beču, postao je tu poštar, a bavi se i kupovanjem hrvatskih purana koje šalje s izvađenom utrobom na velika tržišta.

Kad puranbaron izjede svoje plave suze u jednom konvulzivnom gulašu - a jede ko da je na komisiji! - stane nam nizati u bučnom bečkom dijalektu:

- Uveče, prije nekih deset dana, dođe mi na poštu u Hudi Betek distingiran stranac i, pošto ostadosmo sami, skine ogrtač, i šta mislite, koga upoznah?... nesrećnog... gospođe i gospodo moja! Pošto

mu pripadoh koljenima, ispriča mi tragičnu svoju povijest, prizna da je zbog visoke politike prisiljen živjeti neko vrijeme u tajnosti, i zamoli me kao plemića, kao barona koji može danas-sutra postati i knezom, za gostoljublje i pomoć. Zakunem mu se na vječnu vjernost, ja sam oficir u rezervi, dam mu svoju časnu riječ da živa duša neće ništa doznati, i zatvorim ga u salon u kojemu ću ga svojeručno hraniti i dvoriti, a noću ispuštati u vrt gdje se običavaše do zore po mjesečini šetati.

- Pa to je lijepo, vrlo lijepo! - veli kapelan.

- Ah, ja! - zacvili puranbaron. - Lako je vama! Prekjuče zorom odem da nađem ..... i da ga dignem na prozor, kad al njega nema pa nema. Nema ga u vrtu, nema na livadi, nema u mlinu: kao da je zemlja velikaša progutala! Pošto mi oko kuće nema sela ni selišta, niko mi ne znade ništa reći. Da se nije mučenik utopio u Lomnici, da mu zli ljudi nažao ne učiniše!... I kao lud odem baronici Fistor, rođenoj Klappermaul zu Habichtshausen i nađem bračnu odaju pustu. Samo pod krevetom što jadikovaše moj »daksl«, da mi srce pucaše! Zavirim pod krevete, u ormare: sve, sve prazno!«

- Varalica dakle zdipi osim vaše supruge i novac koji dobiste za prolivenu krv hrvatskijeh tukaca? - pita kapelan.

- Da, Hochwürden.

- Pa što ga ne tužiste, što odmah na sve strane ne telegrafisaste? Što radiste ova dva duga dana?

- Ah, ko bi se usudio, ko bi to mislio? Držah da će mi žena biti druga! Uh, sada je već kasno! Varalica je već u Italiji, na moru!

Ostavim zaplakanog puranbarona i odem sa kapelanom u vrt.

Vrućina, omarina. Na grani skače debeo drozd. Ponaša se tako glupo kao da je već pečen. »Ribizli« se rumene kao korali i žute kao nizovi biserja. Preko žutog, tvrdog puteljka pretrči krtica i zaroni kao svrdlom u zemlju ružičastom njuškicom. - Pst! - šane mi kapelan,

zađe u grmlje, a ja za njime, tibajući pokoju zaostalu malinu. Čučnemo.

Pred nama u travi, pod petrovačom jabukom, leži djevojče, kidajući krunice krasuljka iz kite poljskog cvijeća. Kida i pjevucka. Pjevucka i kida tako tiho da se pauk mirno spušta na srebrnoj niti sa grane prema njezinim nogama i da zlatna smaragdna mara bezbrižno doleti pored nje u zelenu travu. Pošto čudnovato djevojče, vila, nimfa - što li je - poiskida žutobijele glavice, uzme ocvao mak i stane monotono pjevuljiti - gotovo poput pčela koje joj lijetahu oko kose:

Crna kobila beli konj.
Bela kobila crni konj.
Crna kobila...

Lice joj ne vidjeh zbog širokog slamnog šešira i smeđe, kao zlatom porubane kose koja se strunila po uzanim leđima. Ležaše postrance. Vidjeh tek goli garavi vrat sa seljačkim modrim đerdanom, žute, tanane i vitoprste ruke, pa bose nožice, vite kao u srne, a crne kao u Cigančeta.

Kapelan mi ispriča da je to Smiljka, kćerka čudaka seoskog učitelja. Učaše je otac svirati u crkvene orgulje, a ona se toliko izvještila da zimus već sviraše na svim zornicama. Pjevaše herubinski, i ne bješe dana da ne ode poslije podne u crkvu svirati. Proljetos, na sam Uskrs, usne u crkvi, čekajući na derana koji je vukao mjehove. Otac joj, udovac, bijaše negdje u gostima, sluškinja Dora mišljaše da je mala na »farofu«, a zvonar Šimun zaključao ranije crkvu. Drugi dan nađoše nesretnicu zgrčenu pod vječnim kandiocem - ludu.

Sjenica skakuće na mahovinastom hreku, kos zviždi, divlji golub guče, šturak tambura, a Smiljka zuji

Narodi nam se kralj nebeski...

Odjednom se prestravi, prislušne i stane zvati:

- Grofica! Grofica!

Na grani zakriještalo, i na Smiljkina leđa pane vrana, posrćući kao pijanica i potpirući se krilima kao batinama. Nas dvojica ni dahnuti: kao tati... Djevojče sjedne bas spram nas, a meni iz grla tihi: Aah! Bože, lijepa li bijaše! Privukla me svojim širokim opalskim očima kao dvije orhideje što mame mušicu. Sličnu glavu vidjeh dojako samo u vrućici, u svojoj duši. Ispadnem iz grmlja, ona u trk - u trk, a ja za njom sve posrćem kroz gustu djetelinu. Izgubim šešir. Dohvativši je jedva, stane me vući za kosu, a meni to čisto milo i pjevam joj:

Crna grlica beli kos,
Bela grlica crni kos,
Crna grlica...

Ona mi odjedared otpjeva:

Digu digu dajca
Mama peče zajca...

U glasu joj bijaše suzâ, pa mi dođe da zaplačem kada ih stala truniti u moje srce. Nasmije se blijedim, mekim usnama i bijelim ciganskim zubima, a ja je cjelunem - ni danas ne znam kako! - u široko oko koje me gledaše kao majčina dušica, nježni cvijetak.

- Što si ti, dečko, ban ili biskup? - zapita Smiljka i upre mi u grudi svoje oštre, drhtave laktove. - Ako si ban, drž' me, ako si biskup, pusti me.

- Ja sam ban, moja banice!

I dok se smijaše da mi srce skakaše od radosti kao mlado ždrijebe, trčasmo kroz kukuruze, grmlje i drač, a kada joj se zapraštiše krvlju blijedi obraščići, klonuše nam i ruke i noge.

- Da, ti si pravi ban! - veli Smiljka i sjedi mirno kraj mene. Pjevucka, vuče me za kosu, griska travu, a ja joj krišom ljubim znojnu kosu. Andraš naiđe sa kravama, i kada zasvira na frulici, zaspi mi djevojče na krilu. Položih joj kradom ruku na srdašce. Osjećam kako iz njenog ludog srca prelaze burni kucaji u moje mlade, vrele žile. U daljini Okić, Susjed, domovina Tahija i Petrice Kerempuha, medvedgradski zidovi kao žena koja vodi pred sobom okamenjeno dijete... Budne mi kao da će me ova luda vilinska sestrica, probudivši se, ponijeti preko Vukomeričkih niskih gorica i preko Kupe na Klek, na grob Kraljevića Marka gdje se roče bijele vile sa plahovitim Grabancijašem, crnim đakom. A Šarl zadio frulu za pojas, tjera od nas brezovom granom muhe i priča mi, kao kakom načelniku i njegovoj ženi, o Crnoj kraljici i Zmijskom caru.

Sunce zađe za Žumberačke šumovite gore, uminu Pozdravljenje, i sinuše prve zvijezde kada donijeh svoju blijedu zvjezdicu u tihi »farof«. Teta Tončika ju položi u svoj snježni krevet. Iz vrta čuo se žamor gostiju u kojemu razabirah jasno *O Tannenbaum, o Tannenbaum* - - našeg puranbarona, ali umoran odem u »bavlioteku«. Već čujem šum Sanova koraka i tetinu, pored mene, molitvu, pa mi se čini kao kvočka što govori kooookoko.

III.

Probudivši me zorom kapelan, rekne da jutros izdahnu baron Fistor, jer juče izjede za okladu pečenog pijevca zajedno sa kostima.

Kapelan, teškovoljan poput danskog kraljevića, nadoveže tobože tužno:

- Oh, šta je ljudsko žiće!

- Koji je danas dan, gospodine?

On se sladogorko nasmjehne i otpovrnu:

- *Petac* turski svetac.

- Vi kao da ustaste na lijevu nogu.

- Ni na lijevu ni na desnu. Cijelu noć čekah u vrtu zeca koji nam tamani voćke. Nemam doduše karte za lov, al to bi bio krasan red da se bez take karte ne možeš obraniti od vuka ili ubiti životinju koja ti tamani imanje.

- Vrlo lijepo. A gdje je zajček?

Kapelan se i opet sladogorko nasmije i izvuče iz lovačke torbe bijelog - prebijelog Frica - mačka miljenika tete Tončike.

- Odista: *petac* crni svetac! - reknem.

Tek pošto se obučem, sjetim se Smiljane.

Ne vjerovah jučerašnjici. Bijaše mi kao da snivah, kada čujem iz tetine sobe kao zvuk tamburice. Potrčim, zavirim i vidim Smiljku kako spokojno svira na nekom klavsenu koji juče držah pretpotopnim stolom. Svira, a teta joj »brenuje« kosu i govori:

- Taako! A sada ćemo ti obući svilene »štrinfle« i cipele koje donese Dorica. Budi uvijek tako dobra, dušice, pa ću te dati za gospoju mome Julčeku.

- Banu? - pita Smiljka.

- Banu, banu, pilence moje, banu, grlice moja!

A ja od ključanice niz stube i sastanem crkvenjaka Šimuna. Idemo zvoniti. Sve se bojim da mi ne opazi po prsluku kucanje srca. Na cintoru čujemo sa grobljanske strane vajkanje, otimanje, viku, hropac, kao da koga kolju. Pohrlimo i imamo što vidjeti! Na travicu

se izvalila ljudeskara. Dreči kao bravac kada ga kolju. Desnicom uhvatio za trbuh jednog, ljevicom drugog seljaka pa drma li ih drma kao onomad noge magareće. Kao da ima grčeve. A svu tu trojicu, kao oko Troje, vuče po zemlji meki čovuljak Hektor, kriještajući:

- Muč, muč, Andraš, rujig, her Andreas fon Čučnik, mora vun, mora vun, pasja capica, huuh.

Krvnik bijaše naduven kao krvavica-kobasica, a crven kao Krvavi most u Gordunovo vrijeme. Znojan je i mokar kao Sava kada je najmokrija.

- Muč, muč, Andraš, rujig, her Andreas vulgo Šarl de Čuč... Čučnik! Drište ga, držete, dečaki, toga tolvaja, mooora vun... vun! - zipara mali krvnik i vuče mučenika, da je bogu plakati. Kada svi ovako dospješe od jednog do drugog crkvenog tornja, zacvili mučenik, Andrija plemić Čučnik tako grozovito, da neko seljačko mače blizu nas, na cintorskom zidu, zacvili i đipi na kameniti šešir trouglac sv. Ivana Nepomuka na crkvenom zidu, mijaučući glasno i jasno kao u ekstazi.

- Gespen ot Čučnik, vaš plemeniti zub jesu vani! - klikne rumeni silnik, frkne na leđa, te mu sa čela odleti kućna kapa preko plota na drveni križ na nekom grobu, a iz džepa nešto bijelo i veliko za koje mišljah e je kutija za pomadu, a kad tamo - to bješe sat. U isti čas rukne Andraš kao ranjenik i zalijepi jednog seljaka o jedan zid, a sa drugim malo te ne probije toranjska vrata... Dok mučenik mućkaše zube iz vedrice koju mu prinese treći turopoljski plemić - gledalac kao i mi - odem sa Šimunom u zvonik. Zvonar ljuljaše debelo zvono Devicu, a ja Cinkuša, momče tanano. Kako to bijaše krasno kako je debela Devica znala tananom Cinkušu da sekundira! Izišavsi, nađem slavnoga bricu kako se izvalio pod šljivu i - ne mogah vjerovati očima - isplazio jezik! Pošto ga upitam za uzrok tog čudnovatog postupka, rekne mi:

- Revera, domine, naturalia non sunt turpia. Mladi gospon nek znaju, ak su školu, kak smo čuli, vučili, da samo naturalno stajne

človeku srećni žitek dati more. Ego sum nunc imitatio canis kao onaj Vlah, hoću reći Gerk. Cucek ima zato tak zdrava prsa jerbot meće jezik na lujft kad mu vruće jeje. Servus humillimus, mladi gospon, naj dostoje pozdrajti reverendisimuša i naj mu reči dostoje da bumo im drugog kedna roge metati došli. Nek se čuva gospon plebanuš doktorov: timeo Danaos...

Pošto se hrastovački Drmačić gubljaše prašnom cestom prama razbacanim kućama seoskim, govoraše mi crkvenjak da je to Ciprijan pl. Golubić, bivši »crnoškolac«. I vraga bi na ledu potkovao, zna praviti tuču kao svaki pop. Župnik ga poštuje, premda nikada ne ide u crkvu.

Bijaše nedjelja, »tih danak božji«, kako veli pjesnik, a crkva se i okolina malo-pomalo zašarenila od seljačke surine, košulje, išarane suknje i marame: - kao cvjetna livada. Sa Šimekom ministrovah ujaku, iz kuta me gledaše teta svojim blagoslovnim očima, a pored nje zario blijedu glavu kapelan među mršave, zgrčene prste. Omamljuje me tamjan, jeka orgulja, skladna i široka pjesma pobožnog puka, gromko ujakovo pjevanje kojemu odgovara lijepi učiteljev bariton. Teta mi reče da ga nikada ne ču ljepše propovijedati nego onog dana. Sjećam se kako mi žmarci prođoše kroz oči i nos kada čuh usred propovijedi uzdahnuti tik do mene udovicu babu u peči i modroj marami: - Jojček, dušooo mojaaa - i kada udari u lelek koji primi pola Hrastovca - pa i moj ministrantski kolega Šimek. - Iza mise upoznam u sakristiji učitelja Jelića. Licem me živo podsjeti na Eskulapa pored prozora neke zagrebačke ljekarne. Blijed, malorek, šapatljiv: pravi udovac. Zahvaljujući mi za juče i za Smiljku, reče da imam dara za ludačkog liječnika, a meni bî kao da je zaplakao. Ne znam kako se odjedared nađoh kod njegove kuće. Bio mi simpatičan.

U dugačkoj, razizemnoj i ovišoj je drvenjari okrom staje sa dvije kravice, ogromne prazne suše i podruma, škola s učiteljevim stanom. Kako nema dimnjaka, penje se dim iz tokoršnje kuhinje sa seljačkog

ognjišta po drvenom kućnom trijemu koji spajaju sa starim pocrnjelim ražovim krovom drveni, neotesani gotovo stupovi, pa liže svojim modrim i mekanim jezikom sure prozore stana i škole zakrpljene čađavim, kao pergamenat žutim papirima. Zadivio me vrt i pokušalište. Oko sto vrsta ruža, žutih kao da umiru, rumenkastih kao oblačak, rumenih kao krvavo srce. Kalamima ni broja se ne zna. Jedna je kruška kao svijećnjak, a kruške kao da ih priveza gospodin učitelj na božićnje drvce. Drugima su voćkama grane razapete gvozdenim žicama, te od teške muke poniješe više ploda od lišća.

Na ponekom drvetu ima tri vrste voća. Za kućom vinograd od amerikanca i Bordeaux-loze. Preko zelene okljaštrene živice lete zujne pčele kao zlatna zračna procesija. Nikada ne vidjeh toliko Dzierzon-košnica.

Učitelj govoraše samo onako upola i prekidaše se u polovici izreke sa »ecetra« ili »i tako dalje«. Pričajuči, zastane i zagleda se u zračnu točku, trese glavom i nastavlja govor zamišljeno; iza četvrt sata spominjaše »štreberstvo« koje obuze naše hrvatske ljude, žalosno špijunstvo svojih mnogih drugova. Preteške dužnosti, prelaka plaća. One godine baš izađoše *Pošurice* J. E. Tomića, i Jelić mi se vajkaše kako je nepravedno rugati se stališu koji dade domovini Filipovića, Fabkovića, Modeca, Trstenjaka i tolike mlade nadobudne pregaoce. - »Koga zamrziše bozi, načiniše ga školnikom.«

- Pušite li? - I pruži mi drhtavom, nervoznom i elegantnom rukom duvan od 16 novčića, jak kao otrov. Pušijaše cigaretu za cigaretom. Sjedosmo pod staru ogromnu trešnju, a baba Dora iz Pušća, stara sluškinja, donese nam toplog, netom pomuzenog mlijeka i polukukuruznog slatkog hljeba sa maslacem i zlatnim, prozirnim gotovo saćem. Stadoh bistriti politiku, kad mi učitelj, koji me slušaše gotovo kao snivajući, začepi usta i podigne drugu ruku u zrak.

- Ćut'! Pst!

Naćulim uši! Ništa, ama baš ništa. On pritvorio oči, zuri gore u lišće i stane fićukati kao po dugačkim taktovima fi - fi - fi. - Gledam i vidim samo rogača kako leti oko grane zujnim krilima.

- Ha, čujete li ga: To je »švarcplatl«, kojega tražim i čekam već mjesec dana. Nedaleko mu je ženka.

I za tili čas zapne pored krošnje na čistinici zelenu mrežu - kupio ju kod Hagenauera u Zagrebu - pokupi tanjire i ode, dršćući od uzrujanosti, na prstima na trijem, odakle netrenimice gledaše na mrežu. Ušavši u nisku i prašnu školsku sobu, čujem iza nekih vrata kao ogroman podzemni orkestar. Otvorim i crrr - fififi - cicigu - cijuciju - cukit - cukit - pozdravi me cijela ptičija kolonija iz nekih tridesetak kaveza koji zapremiše i pod i strop i stijene. Nema jamačno srednjoeuropske pjevice koja ne pjevaše u toj vlažnoj tamnici. Naš kos-stjenjak, naš gardelin, crveni zalogaj i slijepa ševa natječu se sa grlatim dunavskim slavujem »šproserom« i umiljatim kanarskim ćeretušama došlim sa ptičjeg konzervatorija u Harcu. Zamutio mi se mozak, bubnjić da prsne, a kada izađoh, školniku i mreži ni traga. Nešto mi skoči na leđa, drhtave mi ruke grčevito obaviju vrat i stisnu oči, a ja se okrenem i nemam petlje cjelivati te mršave ručice.

- - Ti nisi ban, ti si študent - veli Smiljka i porumeni. Uhvatimo se za ruke i odemo na sjenokoše. U grmu Jelić. Ne čuje nas: gleda na granu cerića. Smiljka je tako lijepa, da nemam petlje gledati je. Čisto me od milinja boli strana na kojoj ona stupa. Na sijenu mi rekne da joj svučem cipele da ih ne ukalja. Htjedoh odmagliti. Ne prozborih ni riječi. Stane pjevati seoske pjesmice.

I opet je donijeh kući na rukama. Na večeru se ne htjedoh pokazati. Bijaše me stid - ne znam čega. Debela mi kuharica, Ana Slovenka, donese večeru. Ne mogah okusiti jela ni vina. Gledajući tupo kroz prozor, vidjeh ovo:

Zagrebačkom cestom doprašio k nama fijaker. Izađe debeo gospodin - narodni zastupnik P-a, a za njim neka dama, glumica N. Iz bašte,

pune gostiju, trči prema njima ujak Grga, a glumica mu stane domahivati crvenim suncobranom. Uto prolomi vazduh krik debelog cilindraša, jer iz staje juri prema kočiji ujakov bik. Spustio glavu, duva kroz nozdrve kao zmaj i - ravno protiv crvenog glumičina »parazola«... Dama sa gojnim zastupnikom puka frk u kola, a ujak trči, maše kamišem i modrom maramom i grmi:

- Drž' ga, Andraš, Šarl, božji vole, krokodile...

Premda se silni Andrija pokazao navrh gnojišta sa gvozdenim vilama kao Posejdon na crnom valu, vičući: - Puć - puć - puć - Dečko - puć - puć - spomenuti se bik ne dade ni osoliti. Zaleti se odostrag u kočiju i posegne snažnom vratinom među kotače. Iz hintova koji stane na prednje »noge«, prodru dva očajna, sasvim nepolitička i neglumačka usklika, kočijaš odskoči za jedno koplje od kozlića kao »kokica« iz vatre; i kada padne kao iz oblaka, prihvatiše se rukama konjima za repove, poletješe mršave rage kao vile natrag. Andraš rogonju gvožđem po tvrdoj čelenci, ali ga Dečko spopade kratkim i jakim rogovima između nogu, baci ga kao snop, i »gespen ot Čučnik« bubne o zemlju organom za sjedenje, te se sve zaljulja zemlja i poleti u vazduh guščije i pačije bijelo paperje.

Zastupnika i glumice ne vidje više hrastovačka kurija.

Pa ipak legoh tužan i zlovoljan.

- Što ti je, zlato moje?

- Ništa me ne boli.

- Ti ljubiš, tetina bekrijo; ti voliš, tetin huncute!

- A što radi... Smiljka? - šapnem.

- Spava kod mene i brblja u snu... o tebi...

Dugo, dugo ne mogoh usnuti. Treći se jurve javljaju pijetli, i uzalud zatvaram prozore. Umirih se tek u zoru, napisavši majci suzno pismo i ove - prve i posljednje moje stihove:

HRASTOVAČKI NOKTURNO

Kaj da počnem, moja draga mati,
Smrt i betek - to je sinek tvoj.
Strelili su mene Smiljke zlati
Prami, Smiljka - to je betek moj!

Već je zorja, a ja ne mrem spati,
Po hiži me hinca mislih črni roj.
Kokotiček već kriči za vrati:
Hajči Smiljček, hajči, picek moj!

IV.

Vrijeme kao hrt.

Izjutra budim ujaka, začepivši mu nos - inače se ne može probuditi! - zvonim, ministrujem, hranim piliće, hvatam na tornju ili crkvenom tavanu golubove i slijepe miševe koji vise o gredama kao crne šunkice. Švrljam sa Smiljčicom koja je svaki dan razumnija. Poslije podne me sprema u vrtu kapelan za privatni ispit, čitam Smiljki u zapuštenom parku starog hrastovskog »grada« Freudenreichova *Udmanića* ili joj kupim školjke ili lopoč-cvijeće, veslajući po starom vlasteoskom ribnjaku, punom kornjača i šarana. Odlazim pokoji puta i brici i uvijek nađem dva-tri rezanca na jarećoj mu bradici. Pomažem i učitelju u školi. Obađoh s ujakom i kapelanom plemenito Turovo polje, sumorno Pokuplje, to sumorno srce sumorne Hrvatske, divljah se ruševinama Samobora, Okića, slavnog Ozalj-grada, bijah u divnim Mokricama i starom Slavetiću, gnijezdu starih

Oršića. Brzo se priučih na staru luntu iz koje prvi put ubih mjesto vrabaca najbolje tele i koja imađaše tako jak udarac da mi prvi put malo te ne očepi rame.

Od stalnih gosti dolažaše nam vlastelin, grof ...ić, na glasu kao najćutljiviji član ne samo hrvatskog već jamačno svih svjetskih parlamenata. Premda se našao kod nas svaki dan točno u deset, po žezi i po gromu, pijuckajući natenane slavnu ujakovu komovicu, čvareći se do podne - često sam samcat, ne sjećam se da sam mu čuo glasa. Ono malo običavaše šaputati kao da je grlobolan. Ne mogah vjerovati da taj mutavac sa licem nepromjenljivo rumenim - kao da je namazano spolja crvenom bojom poput uskrsnog jaja - sa brkovima i kosom kao od žutih kučina, sa vječnim cilindrom i vječno bijelom svilenom maramom okovratnicom, da se taj mogaše brojiti prije desetak još godina među najopasnije austrougarske mejdandžije, lovce na žene i na lisice, i među prve kockare. Jedan jedini put htjede reći nešto glasno: kada se govoraše o bogatoj, staroj baronici Bonati koja kupi imanje u Slavoniji svom ljubavniku, mladom i krasnom plemiću Željeskoviću. Naš grof skoči, mahne rukom kao sabljom, razvali usta i - klone strven na svoje običajno mjesto - na »grofovu stolicu« - šapnuvši:

- Aaa... štrici!

Često nas pohađa i umirovljeni kapetan Vurdelja koji se stao baviti čudnim sportom: iđaše svakamo gdje se u našoj veseloj Dvojednici vješalo, i vodio je o tome dnevnik. Čitao mi ga, i uvjerih se da Hrvat još uvijek junački umire, pa bilo i na sramotnom užetu. Vurdelja mi po stoti puta pričaše kako su Graničari ponijeli iz Beča »peglajzne«, misleći da su od zlata. Voli da mi zagoneta i da mu »vicih« odgonetnem.

Na primjer veli:

- Grbavo prase sve polje popase: šta je to?

- Fiškal! - reknem, a kapetan puca od smijeha i zove me »obješenjakom« da mi se sve koža ježi.

Naš gost, jednoruki baron Bojković bio cijelu zimu u Parizu, a vidio ga samo noću. - Rado, sin gospođe Piljevićke, koja zna za svaku zagrebačku »finiju« gospođu u koliko sati po podne pije kafu sa mlijekom, taj Radovan izgubi funkciju berača zagrebačke »placovine« i ode iz Hrastovca kao špan nekog Medekovića koji kupi budzašto lijepo plemićko dobro u J. Taj mladić bi najviše lagao u Hrvatskoj da nema nekog zagrebačkog umjetnika koji se gradi ćopav od bijesa i koji obožava cvijeće, laž i muziku. Neprijatan mi od tih brojnih gostiju bijaše jedino zagrebački stari doktor Mauruš. Ne dizaše, već okretaše glavu poput krokodila. Treplje i gleda vas ispod obrva, koso. Mjesto nosa ima crni »flaster«, i kako mu ispod očiju vazda crni naočari, izgledahu poizdalje sa crnim nosom kao crne rupe na mrtvačkoj lubanji. Gospođa se Mauruška - lijevo joj lice crveno kao od požara - vazda tuži teti kako su sluškinje drske sa njenim mužem. Jedna mu reče - ona sa šeširom - dapače i »ti«. Gospodin Mauruš priča samo o svom sinu Emilu, bečkom đaku. Emil pa Emil, pa to vam je! On uvijek priča tu dosjetku:

- Vozeći se u Beč mom Emilu, upita me neki gospodin rašta se vozim uvijek u trećoj klasi dok je moj Emil uvijek u prvoj.

- E, reknem mu ja, da ja imam tako bogatog oca kao moj Emil, i ja bih se uvijek vozio u prvoj klasi kao moj Emil. Moj Emil... moj Emil...

Prije spavanja čitah ujaku novine, a kada je bolestan - a to je gotovo svako veče - legne na trbuh, a ja ga »frotiram«, gazim mu gojna leđa kao kupus, a on viče:

- Hihihi, nemoj tako jako... ahaaa, to je zdravo... uuf, virga Domini!

U takim bi mi idiličnim časovima pričao dogodovštine sa svog puta po Italiji, Austriji i Njemačkoj. U posljednje vrijeme ne putovaše nikako, jer ne htjede dati novaca madžarskim željeznicama. U njegovoj se kući puši samo hrvatski, to jest bosanskohercegovački

duhan, i nema u Hrvatskoj doma u kojemu se skupilo više za Medicinski fakultet, Hrvatsko kazalište i ine narodne zadužbine. Po cijele bi mi sate tumačio domaću politiku. Na dvorište nam dođoše iz Samobora svirači: šepavi verglaš i škiljava mu baba. Pobiju se, a kada skočih da ih rastavim, osjetim na leđima udarce: muž uzeo rukama onu svoju drvenu nogu, naslonio se na valov pa brani ćoravu svoju babu! Ujak tek što reče: - Ovi su, virga Domini, pametniji od naših katolika i pravoslavnih! - Tumačio mi dubokom učenošću o tome koji je grad rodoljubiviji: kraljevski Križevac ili nadvojvodski Karlovac. Varaždinsku gardu smatraše kvascem iz kojega bi nov Svačić mogao ispeći hrvatski slobodni krušac. Iza pada Napoleona III kretaše i on »trudne« oči poput Petra Zriniskoga ili Ante Starčevića - prama padišahu. U spoljnu se politiku razumio kao neki ministar. Poznavaše u glavu sve europske političare. Jedared me u društvu grdno osramotio. Spomenuh Gledstna i Rošfora. Ujak mi metne magisterski ruku na brbljava usta, potapša me po ramenima i reče:

- Sve je to, virga Domini, lijepo i krasno, samo treba reći: Gladstone, jesi li čuo, Glad-sto-ne i Roc-he-fort, a ne Gledstn i Rošfor. - I cijelo društvo prsne u smijeh, na moj trošak, teško meni! - U ono doba počelo đaštvo prevoditi Heinea. Iza nekog ručka čitah svećenstvu koje se skupilo na »koroni« jednu taku pjesmu, ne spomenuvši autorovog imena. Svi bijahu zadovoljni. Tek ujak Grga me potapše po ramenu:

- U njemačkom, kako vidim, piše *Spuckt im Gemüthe.* Trebao si dakle reći *Pljuje u čuvstvu* ili *Pljucka u čuvstvu.* - Možda mi se uja htio i narugati - ne znam...

Veselilo ga natjerati gosta da silom pije. U vječnoj, u principijelnoj je opoziciji. Bolećiv je i suzoljubiv kao kaka institutka, a nagao i spreman da plane kao fišek, kao lagum. Kako mrzijaše najviše Jevreje i buve, baci me jedared, baš kad sam mu najslađe skakao na mesnatim leđima, na zemlju, kukajući, huktajući:

- Aj, virga, skoči, lovi, hvataj, tuci!

- Šta je, za ime božje?

- Tuci, hvataj, lovi, skoči! Zar ne vidiš?

I ogromna buha skoči s ujaka na brevijar. Ujak Grga ropta kao da ne može zakopčati kravate, razbije staklo na satu, buha đipi sa brevijara na pod, i bum! grune funta olova iz stare diljke i prosu staroj naslonjači metalnu utrobu. Najviše patijaše pri tim ispadima lula koju nosijaše i dan i noć, koju vadijaše iz usta često tek na sakristijskim vratima. Toga se radi jamačno nakrivio krst nad grbom na lúši, reseći čelo te žute, količka šaka velike grdosije.

Jedared primamo »lukno« i čekamo na neke zagrebačke đake koji će se vratiti, odnesavši prost, zelen vijenac na neki grob. Naiđe ona koka koja imađaše kao plješivo tjeme - odostrag, noseći u kljunu iz kuće veliko crijevo. Naiđe patka i otme plijen biskupskoj kokošci. Paci ju zdipi gusak, gusanu ćuran, kad al se zaleti najbarjakastiji i najostrugastiji pijetao, dohvati najprije crijevo, a onda ćuranovu mesnatu kapu. Sve se pernato dvorište skupilo poizdalje oko mejdandžija. Skočim sa klupe da vidim nastavak borbe iza lipinog debla kamo se vitezovi jamačno skloniše zarad oštrog ujakovog pogleda. Korak-dva, a ujak za mnom podvikne, da se vas ratoborni i pitomi pilež razletio kud-kamo, ostavivši bratoubilačko crijevo na travici:

- Jao... Bože... Virga... Pix infernalis...

Okrenem se, a čiča na zemlji. Digavši se sa klupe, poremetih ravnotežu.

- Šta! Ti se još kesiš, virga infernalis! - zaori ujak, otpljucne vrh od kamiša koji je odgrizao u strašnom padu, skoči na noge na junačke kao čep iz boce, skupi desnicom grozoviti kamiš, a ljevicom reverendu, pa rusvaj za mnom.

- Drž' razbojnika! Drž' grešnika! - viče zvonaru koji srećom nosi neke boce i cvijeće, smješkajući se ispod brka...

Tri me puta ujak Grga, kao Vukašin Marka Kraljevića provijao oko crkve. Ni danas ne znam kako se odjedared nađoh na tetkinom mekom krilu, a ona zabravi svoju prebijelu sobicu. Tu mi se baci nešto oko vrata, i zaboravim na bijesnog ujaka Grgu.

- Ti nisi ban, ti nisi student, ti si moj dragi... ljubezni...

- Poljubi ju, budalo jedna! - veli teta. - Ako Smiljčica bude dobra i poslušna, bit će ti žena.

Duša mi se skupi u usnama, a kada ju poljubih u usne hladne i bljeđane, vidjeh kroz prozor kako se dolje u bašti još više zarumenješe rumene centifolije. Zarumenjela se i teta, zarumenjela se i njena snježna sobica.

Iz vrta se oriti stala burna pjesma i zvuk tamburica: đaci! Pa ipak ostadoh sa Smiljkom.

Vraćajući se uveče iz škole kamo je odvedoh, opazih na tornju svjetlo. Popnem se i nađem čudno društvo. Stislo se kao sardine.

- Ha, evo nam nećaka velečasnog gospodina, poznatog zagrebačkog štrika! - rekne im jedan, u kojemu po mekom izgovoru odmah upoznah Dubrovčanina Alojzija Strižića. Na glavi mu bokeljska crvenkapica, oko krasnog momačkog struka trobojnica, na širokim leđima surka. I on propjeva proljetos sa žapcima i slavićima.

Stanu me redom cjelivati vinskim cjelovima i kazivati mi svoja dična imena. Cvijet univerziteta! Tu je Rapalić, krivonosi Rapalić, koji ima među hrvatskim piscima najkraću kosu i najduži jezik. Najkraća mu kosa, jer je nema, jer je ćelav. Tu je junački Karlovčanin Aufzac sa ranjenom i zavijenom desnicom. Aufzac »štenker« i trepet laćmanića sa »canštoher«-nogama. Svaka mu je druga:

- Vidjet ćemo se kod Filipa... ne, kod Filipine... hoću reći kod Pe-pi-ce. - Tu je Pepe Kokotbreg, Ličanin, tu je ćutljivi Nikola Hegedušević, osječki patricije, zulumćar zagrebačkih mračnijeh »polipa« i pandura. Evo Zagorca Pepića Broza. Misli da je sličan Vrazu, pije »eks« samo iz dvolitre, a kada je popio treći eks, guta

dugme na uzici, izvuče ga napolje i vraća se u društvo s podvostručenom žeđu. I on je pjesnik, ali za razliku od onijeh pravi pjesme samo onda kada nema »nadahnuća«. Svi, svi su tu na okupu: Stisli me kao peškir u bogatoj seljačkoj prćiji.

Na prozor stane visok, vitak mladić, plavook, zlatne pahuljaste bradice. Srce mi zakuca: - nađoh se prvi puta sa slavnim pjesnikom! Bijaše to Hajdukić, Gusta Hajdukić, Slavonac, noćni uzdah hrvatskih djevojčica i miljenik Antuna, našeg hrvatskog ujaka, našeg pokojnog Antuna Starčevića.

- Silentium!

- Gospodo, braćo, drugovi! - zaori sa starog, sivog prozora krasan momački glas.

- Čujmo! živio August, živio Gusta! Silentium!

Slušam nedahimice, i gledam crni obris pjesnikove glave i ramenâ na svilenom nebu večernjemu.

- Gledajte, braćo, sa tih uzanih prozora, gledajte, dragi drugovi, ovaj divni kraj koji se sija na posljednjem sunčanom traku kao krvavi kraljevski zobunac u Gori Petrovoj, koji blista kao kruna vedrog Tomislava, koji tone u mrak kao slava Krsta Frankopana, koji izgiba u sumraku kao slava Otaca. Gledajte tamo Šenoin grad, bijeli Zagreb-grad, koji se sjaji pod zelenom gorom kao junačko oko pod mrkim kalpakom. Gledajte po brdima ruševine, kamenite kosture naše slave i našeg junaštva, gledajte kolibe brata nam seljaka, gledajte župne i plemićke dvorove, gledajte te šume, polja, gore, sve... sve je to naša zipka, naš otac i majka, naša domovina. Ali malo je to što nam daje naše oko i ovo veče. Hrvatska nam se smješka i tamo iza tamnog večernjeg pojasa, ona je veća od svijeta jer je nesrećna kao naše srce, jer je velika kao naša duša. Evo, noć se vuče korakom tuđinca i izdajice, noć pada na Hrvatsku, noć crna kao grob nesrećnika i junaka, kao onaj nepoznati grob pod mršavom brazdom graničarskom... Braćo! Drugovi! Zapalimo zublje u toj crnoj noći,

budimo svijeće i trube budnice ovom usnulom puku koji sniva možda posljednji sanak. Ljubimo taj grob i tu zipku, drugovi, braćo, budimo Hrvati!

- Budimo! Budimo! - da se tresu debela Devica i tanki Cinkuš.

- Zakunite se, djeco! - zagrmi odozdo i na merdevinama uskrsne ujakova glava. - Zakunite se na ovaj stari, srebrni križ, i pas bio ko se poturčio!

Dođoše mi suze u oči, a krvlju šinuše slatki ledeni mlazovi. Zaplačem ko djetešce, metnem ruku na krst i viknem sa njima:

- Zaklinjem se, tako mi Boga i Hrvata!

A kada se zakune i ono slijepo, blijedo đače, seljačko tvrdo čedo Bradić, uhvatim za uže mog Cinkuša, a đaci zanjihaše debelu Devicu. Na bakarnim krilima seoskih zvona lete nad tihim hrvatskim krajem ujakove molitve, đačke suze, đačke nade, đačka mlada i vilovita pjesma:

Glasna jasna, od pameti,
Preko dola, preko gora,
Hrvatska nam pjesma leti...

... Preksutra ću čitati u novinama da su ranjeni Aufzac i Hegedušević, a ostali uapšeni pod razbijenim prozorima nekog hrvatskog zastupnika.

V.

Taman sjedoh sa tetom pod lipu i... - Servus, zlatni kanoniru! - zagrli me Varalić, slavni Žgaga, nesuđenik veleslavne frajle Cige i moj sapatnik iz Jarac-grada (tako nazvasmo kleto mjesto onog mljekarovog mučilišta). Sa njim je i neka leventa, putujući glumac i deklamator Toša Ujnin. Našao se sa šepavim Žgagom u Novoj Gradiški, ostavio lovorike Protićevog društva i pošao per pedes apostolorum od sela do sela, od popa do popa. Bijaše u lakovanim cipelama i šumadijskoj surini. Oko vrata mu byronska marama, na glavi nekaki kišobran od šešira... Obojica su crni ko pustahije, osvojila ih kosa i dlaka, puše se znojni kao parno kupalište. Tošo se prikaže ujaku:

- Ja sam Tošo Ujnin, Toša škvorac bez *k*-a, Toša crkveni miš.

... Kod Gline ih napade neki kesaroš, a Toša mu podvikne:

- Id otolen, jedna buzdovančino, dok te nisam pumpovo za posljednji groš ajdučki. Žgagi, »banovu šogoru«, prorekla neka baba kraj Bjelovara slavnu budućnost. - Bilo je i čudnijih stvari! - rekne Tošo Ujnin, prinoseći željnim ustima batak. - Kada je Valaamu mogla prorokovati jedna magarica, što da Žgagi ne pokaže budućnost jedna... da prostite babuškara.

- Jeste vi Vlah? - razvali ujak oči i načini kamišem polukrug.

- Ne. Ja sam pravoslavan Hrvat iz Beograda - rekne brat Teodor i dohvati zubima batak kao pravednik. Uhvatio me ludi smijeh kada opazih da je navlas sličan dobričini Lojzeku, pokojnomu zvonaru crkve sv. Marka, koji je naslikan nalijevo od kora.

Žgaga dalje priča kako ih pored Vinkovaca zatekla bura koja trajaše tri dana. Bez marijaša se krenuše u prvi bircuz. »Da steknu kredita«, Toša, ulazeći u dvorište, ubije štapom dva, tri orozlića za paprikaš i rekne da je engleski doktor, podražavajući Fileas-Foku. Uzajmi pare od birtaša za - bajagi - telegram kući. Šokice, Cigani, gajdaš! Bura minu, duga od pedeset »rutavaca«, a ona dva popa - »vlaški« i »šokački« - ne dadu se ni osoliti. Srećom oboli birtaš i zovne mladog

engleskog doktora Tošu, koji ga »fizitira« i konstatuje tešku želučanu bolest. Kako u P-i nema ljekarne, odu braća na hitnim slavonskim kolima u Vinkovce. Žgaga iskemikuje medom, šećerom, mašću, kajmakom i paprikom neku dronguliju, a gordi Britanac Toša Ujnin ne htjede primiti ni novčića honorara. Birtašica, zadivljena, poljubi ga u dobrotvornu desnicu i zamoli ga još za tu miloštu da joj pošlje svoju sliku iz »lipe Ingleske«...

... Juče stigoše blizu Jastrebarskog. - Vužgi, Jajnko! Pazi, Jurek, kakovu kobilu taj Krajnec tirja! Vužgi, Štijef! - Toša, Žgaga i bilježnik, njihov »benefaktor«, izlete iz mehane i spasu život zagrebačkom biciklisti, prvome kojega vidje ono selo. Teta im nije baš sve vjerovala. Bijaše nepovjerljiva kao svi bogomoljci. - Je l' istina da u Srbiji jadne žene mora da peru noge gostima? - upita Tošu.

- Jes'. Kod nas peru žene ljudima noge, al u vašem Beču, Pešti i Zagrebu... i druge stvari.

- Kake?! - planu ujak i napravi sa kamišem kut od 35°.

- Ta košulje, preosvešteni, košulje i ini pribor! - rekne mirno Toša »škvorac bez *k*-a« i spremi u usta »kramlpogačl«. Teta iziđe, crvena kao rak, a ujak se ujede za donju usnu.

Uveče se odveze kapelan u Gleichenberg. Sve ukućane obuzela tuga. Ujak plakaše.

Ne mogah usnuti. Uhvatio me neki čudan mladenački strah, na grudi mi legla mora, i kada se buđah, nemah petlje viknuti u pomoć. Jedva u zoru usnuh. Probudi me odozdo grozovita vika, i zatim stalo udarati po mojim vratima. Srećom eto ujaka, otvori i u sobu bubne, urlajući kao hijena na turskom groblju, debela kuharica u tako nepristojnom negliježeju, da joj ujak stidljivo okrene svoja široka leđa.

- Šta je?

- Ah, gospud, dole, na fenšterju...

Ujak za pušku, ja dolje za njim.

Na tavnom kuhinjskom prozoru mrtvačka glava! Cvijeli kao dva djeteta, a plamen suklja iz razvaljenih usta i iz očiju.

- Govori! - grmne blijedi ujak.

- Nevidinčić! - zaojka odostrag tetka, da mi se za leđa i tjeme led uhvatio. Dum! grmne diljka, lubanja prsne i - Jao! - zavikne dvostruki glas spolja pod prozorom.

Istrčimo i koga nađosmo u đubretu pod drvenim vilama Andraša plemića Čučnika? Tošu Ujninog u - ujakovim cipelama ko dječji grobovi i »banova šogora«, gospodina Žgagu u ujakovim crnim vrećama - pantalonima. Očapriše to parohijalno dobro za uspomenu i prije nego što će se dati na mučne putove, napraviše iz bundeve ono strašilo, zapališe iza rupa crkvenu svijeću i htjedoše da se prije dalekog putovanja malo provedu i razonode na trošak jednog pobožnog i bogobojažljivog kršćanskog sluščeta.

... To je uzrok te se skrši dugovječni ujakov kamiš, a lula sa krunom puče i odskoči sa Tošinih paćeničkih leđa u baru.

Spavah do večeri.

Kada odoh tražiti Smiljčicu, crna mi doleće tica. Učitelj mi oprho rekne da ju odveo prijatelj liječnik u Ogulin. Smiljkina duša bijaše savijena iz nekog jorgovanastog mirisa, i mišljah poginuti kada ne osjetih više tog slatkog miomira. Pogledaše me školske ruže kao krvave rane i blijede mrtvačke oči. Stanem, ostavši sam u pomrčini, gristi travu kao srdoboljan, kao bolesno pseto. Pretrčim polja i tratine, potrčim prema Karlovcu, prama Smiljci.

U zoru me nađoše blijedog, strvenog i mokrog od rose među tračnicama, na sredokraći između Leskovca i Jaske. Glava šumi da pukne; možda je i vlak preko mene noćas projurio. Ne znam.

Zapalila mi se pluća.

VI.

Ne daj, bože, koliko se trpjet može. Ozdravivši kod roditelja, pošalju me i opet u Hrastovac da se oporavim. Prvi puta osjetih šta je patiti i pregorjeti, prvi me puta zaboljelo ono Ne možeš i Nikada, strašno i crno Nikada! Oslabih, te se jedvice držim na nogama.

Gledam u bašti divne lepire admirale kako sišu medene salcburške kruške koje svakčas padaju. Slušam kuckanje žune, pojanje cvrčaka, gledam spokojno putovanje tisijeh oblaka, i sve, sve mi je novo, neviđeno, kao nepoznato. Ostavih baštu mladu i zdravu, nađoh ju ostarjelu, bolesnu, kao i ja što sam. Po čistim puteljcima već suho lišće... Sjećam se Smiljane, i bî mi kao da izgorje u mojim crvenim groznicama. Mišljah na nju kao na pokojnicu.

Stadoh se oporavljati, a stara mi plovanija budne kao živodajno vrelo Juvencijevo. Kao da sam na ostrvu. Prošće je oko dvorišta obalno klisurje, hrastovačka je crkva luka, tornjevi su svjetionici, perad veseli Feačani, seljačka kola na prašnoj cesti lađe na burnom moru... O, kako pada melem na mladu i mekanu dušu kada čujem u »bavlioteci« na prozoru zvuke zagrebačkih zvona... Vjetar donosi, vjetar odnosi te sjetne, sretne, suzne zvukove, zvukove zvona zagrebačkih...

Kad dođoh, hrastovački se brica oženio. Obdan se i obnoć vije pjesma gne-frau fon Golubićke: *Das ist die Liebe, die ganz allein...* Sudeći po toj pjesmi, tvrdio je gospodin učitelj da gne-frau mora da je Madžarica koja se za vrijeme svojih velikih putovanja ne bavljaše mnogo ručnim radom.

Znala nam je dolaziti, a ujak reče da ne može više jesti pirinča otkako joj vidje napirinčano, nakrečeno lice. Ne mogah da ju gledam. Oči joj bijahu kao pantaloni bez dugmeta. Bilo sad kako mu drago, ali svijet pričaše da je brica iza nekoliko medenih nedjelja šenuo pameću.

Vraćajući se iz Velike Gorice gdje za okladu uđe u lavlji kavez, čuje uveče iz bračne sobe sumnjivo ćaskanje. Donja polovina prozora zastrta, a on se pope na šljivu. Vidjela ga sluškinja Barica. Kada isprati iz sobe gne-frau, pjevajući: *Das ist die Liebe...* novog poštara, nađe na ledini pod šljivom plemića Golubića svog supruga, slomljene šije. Seljani ne vjerovahu pričanju Barice. Plemić Čučnik mi reče da se grozni brica sa poštarom okladio da će o ponoći pucati na gvozdenog Raspetoga na raskršću, pa da se tane povratilo i udarilo bezbožnika u grlo. Pošto bijaše na dan njegovog pogreba vijor, tvrdijaše zvonar Šimun da se brica povilenio i da ga ovim svojim očima vidje jašiti prema Okiću na repu oblaka.

Danas je gne-frau Golubić poštarica i ne pjeva više *Das ist die Liebe, die ganz allein...*

Predjesenske neke noći, između dana sv. Pulherije i sv. Hijacinta, uplaši nas iz sna kucanje zvona, i za tren se skupilo u dvorištu dosta uplašenog svijeta. Vatra! Zbrka, dreka osobito se žene mâmom pomamiše: - kao da im se zapalila kika. Marva riče i trči po dvorištu kao da se živa prži. Ujak otrči dolje blijed, a u gaćama i košulji. Svijet se umiri, i eto ujaka do suza nasmijanog sa čudnovatim došljakom koji nehajno baci stvari kraj mene na kožnati divan, grleći na mahove ujaka i ćeretajući.

- Pitate me što je nova u Zagrebu? Za ovo pet dana što proboravih u tom lastavičjem gnijezdu, ništa izvanredno. Žene su počele služiti u vojsci, a najviše kod kavalerije. Konj je zajahao Jelačića bana, zmaj progutao sv. Jurja i daje se natečena trbuha birati u maksimirski sabor. Mandalica služi mešu, a kaptolomski gospon Ivić čiha perje i veli da će gledati da vas mjesto njega imenuju kanonikom...

Govoraše, nesrećnik, monotono, mirno, kao da licitira.

- Uf, ćuti, Zefire, virga Domini! Hehehe, zar baš cijela naša familija mora da ima crva u glavi? Hehehe, virga! - I čiča ga grli kao sina.

To vam bijaše Zefir Zefirinović, dalji naš rođak. Omalen, elegantan, ljepuškast, kudrave kose i crvene bradice, prćasta nosa, bijelih jakih zubiju i nestašnih sijerih je očiju. Svaka veća naša obitelj ima po kako legendarno lice, a ja se tajno radovah, gledajući momče o kojemu se pričaše toliko dobra a još više rđava. To je dakle taj Zefir što odreza noću divnu kosu nekakoj provincijalnoj svojoj rođaci pa ju proda berberinu! Bijaše u njemu nešto djevojačko, djetinjasto, drsko. Vidi se da je - kako vele - vrag od njega ušur uzeo. Stao nekako na dvadeset četvrtu. Došao sa strane gdje probavi punih devet godina, došao preko Italije - ravno iz Madrida.

Dotrči teta, pa ga blagosilja i zapitkuje:

- Kako je, kako je, jesi li se smirio?

- Hvala bogu, rđavo. Još se nisam udao, hoću reći oženio. Pa ipak, ne mijenjam se ni sa kojim velmožom. Zato i navijestih zvonom svoj visoki dolazak. Je li još diše Šimun, Andrija de Čučnik?... Jesi li ti to, Julije, zlatni kanonire? Vidim: moje tradicije u obitelji ne izumiru! Ako se ženiš, moj mladi neznani bratiću, šta li si mi! ne uzimaj kosih žena nego se drži horizontalnih i, ako ih nađeš, vertikalnih... Dosadno, dosadno! Što nisam rođen za Tridesetgodišnjeg rata...

Pošto se najede kao najgladniji mlatac, pošalje ujaka i tetu spavati. Stane tapecirati sobu fotografijama: sve žene koje traže po novinama ženika.

- Kako vidiš, zlatni tobdžijo, ja vrlo naginjem muhamedanstvu - rekne pošto pokri ženskim slikama cijeli zid. - Evo, to su kopije Goyinih *Kaprica.* Što veliš za glavu toga garotiranog pangaloza? Goya, strašni i veliki slikar Goya je moj čovjek, i zbog njega obađoh lijepu i sunčanu Španiju u kojoj ima popova kao u Hrvatskoj a ušiju još i više. Uostalom statistika to još nije dokazala. Što si ti, Hrvat Katolik, Hrvat Muhamedanac, Hrvat Srbin ili Hrvat Čivutin? Ja sam Hrvat Hrvat.

Vratio se tek zorom, a spavaše do uveče.

Slabo ga viđah. Po cijele dane basa po okolini i slika seljake i krave. Često zajaši neosedlanog konja - ujakovog brnjaša pa juri zagonačke po poljima. Jednog me jutra zapita:

- Poznaš li poštara Horna?

- Poznam.

- Lijepo. Sinoć je bio na pošti jedan, a sada su tri »horna«... Hoće Madžarica da je portretiram! Ona je još više nego horizontalna: ona je ispod vodoravnosti.

Osmi dan iza Zefirova veselog boravka vrate se krave kući bez Andraša. Nađosmo ga tek oko ponoći na sjenokoši Mačjem Jarku. Ležaše na trbuhu, na rubu drvenog zdenca i šaputaše kao u zanosu nesuvisle pobožne riječi. Katkada vikne, i ne znamo plače li, smije li se. Oko njega seoske babe pa u ekstazi poju pjesme u slavu Majke božje. Sutradan se skrcalo na Mačjem Jarku svijeta kao na proštenju - cijela plovanija, pjevajući psalme. Došlo i okolnog svećenstva. Ne bijaše čovjeka koji u zdencu lijepo ne vidje Bogorodice.

O čudu progovoriše i novine. Ujak ode dvared u Zagreb duhovnim vlastima. Onih noći rodi nekoliko žena, a iz cijele Hrvatske stane grnuti narod na sveto mjesto Majki božjoj od Pomoći. Hrastovac ne bijaše one dvije nedjelje gora župa od Marije Bistrice u ljetnoj dobroj sezoni.

... Mačka se vazdan prala, ujaka pekao barometar na desnom nožnom palcu, a uveče za tople kišice dojezdi otmjen gost koji se prikaže dr Hagen, kršćanski arheolog iz Njemačke. Zamoli da mu ujak još večeras pokaže, ako ima, stare crkvene stvari koje će on zamijeniti novima, a ako je baš do toga, i novcem nadoplatiti. Napabirčio se crkvene starine po vascijeloj kajkavskoj kraljevini.

Ujak mu obeća dva stara izlizana kaleža i zamoli ga da mu bude gostom za vrijeme izleta po tome kraju. Vidjelo se da katoličkog arheologa tronu taj dokaz hrvatskog gostoljublja. Kod večere, prije koje je sa nama pobožno izmolio običajni Očenaš, zabavljao nas,

grdeći Jevreje i rugajući im se raznim vicevima, kao što je onaj o Jevrejinu i kuponu, o Čivutinu i paprici, o Žaku Šmugleru i razbojnicima. Bijaše i paprenijih kao u kakovu benediktinskom bogatom samostanu. Teta se diže po mudrom engleskom običaju od stola, a mi se smijasmo, jer naučenjak tako izvrsno »jidlovaše«, kao da je njega htio Abraham zaklati umjesto ovna. Elegancija mu ponešto zanosaše na sapunski miris i na nedjeljne trgovačke pomoćnike, ali obrazovanost mu bijaše magistralna njemačka. Taj antisemita govoraše, tako reći, sve jezike kao prvi apostoli. Ujaka je tako zadivio da dade za nj prenijeti u palaču svoj krevet, klecalo i ine stvari iz svoje sobe.

Sutradan, kada već legoh, dotrči moj španjolski bratić sa - puškom.

- Požuri se i hajde. Testis unus testis nullus.

U vrtu se popnemo krišom, i snebim se, vireći kroz bršljan u palaču. Arheolog se izvalio na ujakovoj naslonjači, pije vino iz starodrevnog crkvenog kaleža. Gole noge koje ne izgledahu kao X-ždrake koje izumi Röntgen, nego kao O-ždrake kojih ne izumi još niko, prebacio preko krsta, na ujakovu klecalu. Na grbavim mu leđima štola, dalmatika. Smješkajući se, čita iz ujakovog trebnika kao iz peštanskog *Caviara,* a na uhu mu kao propovjedniku crni šešir trouglac. Ne vjerujem očima: san, nevjerica...

- Vidje li nosonju? - i bum! plane Zefirov garabilj. Slavni arheolog požuti kao kosov kljun. Bubnulo na vratima, a ujak viče iz svoje sobe:

- Bos is dos? Otvorite, veleučeni!

- Provalite vrata, hoće da se skonča! - viče Zefir, vrata zinu, kroz njih ujak Grga sa novim bosanskim kamišem, a mi kroz prozor u sobu. Katolički se arheolog jedva svukao pa nit ćiri nit viri. Dršće kao Adam kada ga ispudilo iz raja. Naučenjaci nijesu kavgadžije, dr Hagen imađaše dugačke i klapave uši, a dugouhe su životinje, kako se zna, obično strašljive. Noge mu kao trumbete, trbuh kao timpani,

oči oborio niz okarinski nos, plantaste ruke stidljivo oborio, te mu služe mjesto smokova lisja: a vas taj čudni orkestar pauzira i trepti kao hladetina. A s ormana ono »šopano«, dvoglavo tele zinulo u zaprepaštenog antisemitskog arheologa i kao da ga pita staklenim očima šta rade te dvije zlatne biskupske kape na njegovoj dvoglavoj glavi telećoj...

Pauza.

Kad al zakotrlja očima i zavapi ujak Grga:

- Svetogrđe... Sablazan... Namadžario... Švajn!

- Ja ima šena i teca! - promrnjauče poništeno uhvaćenik, i digavši spram nas sklopljene ruke, prizna ovim nijemim gestom da mu ne bijaše samo otac - Jevrejin. Omeo se kao pile u kučinama.

- Bože... Majko Bogorodice... Teško meni! - šapnulo za mnom. Teta, u bijeloj prebijeloj noćnoj kapici, pogleda golaća kao Judita Holoferna u šatoru i padne preko saga iz trobojnih komadića. A ujak Grga vrti oči kao žrvnjeve i sopti:

- Iškariote... Voštiti! - pa digne do grede novi bosanski kamiš, odadrne antisemitu arheologa, te se odmah osvijesti teta Tončika. Crn mu kolač u torbu uvalio!

- Jajs! - zakruli naučenjak i skokne viš dvoglavog začuđenog teleta - tako ga ujak Grga lako udario!

- Da mi platiš likovo, tandlerski hrđelju! - promukne ujak i dohvati pušci za zaponac. Slavni katolički arheolog mora da bijaše izvrstan gimnastičar, jer skoči kao lopta kroz prozor. Obukao se u staji, sio s Andrijom u kolica, i valjada brzo stigoše do Samobora, jer Zefir metnu pod rep magaretu koje se zadrečilo u zemlju zapaljenu cigaru, te kolica odoše da sve skače gvozdeni zavoranj.

Docnije čujemo da je neki dr Hagen, slavni katolički arheolog, na pasje ime izgrdio u *Pester Lloydu* ražnjare Hrvate. Nije stjenica koja ne zasmrdi kada ju stisnemo...

... Selo odmirisalo po konoplji, lišće pada, a grožđe se zarudjelo i pocrnjelo kada Zefir svrši dekoracije u kapelici Majke božje kod Zdenca. Inteligencija cijelog kraja kao na jajima, sve bi htjelo vidjeti djelo mladog umjetnika. Da bude iznenađenje veće, pokrije Zefir slike hasurama i nosi ključ kod sebe. I dođe žuđeni dan. Crkvica i Mačji Jarak, sve puno naroda kao smokva zrnja. Sve blijedi od teškog očekivanja. Na kraju mise šapne ujak:

- Magar... virg... Dominus vobiscum.

Nadušim se, ministrujući, od smijeha. Eno na zidu Noema, prvog pijanca: sasvim je sličan ujaku, iako ima bradu. Putifarka je gne-frau fon Golubić i vuče za jaku - Andriju gespena de Čučnik. Magarac je naš lijepi Cujzek, na njemu jaši u Jerusalem učitelj Jelić, a oko njega Jevreji - seljaci Hrastovčani. Šimun zvonar nosi Irudovu krunu, a crveni grofić je blijed i jede u pustinji skakavce. Mene je hulja naslikao kao nevino dijete, a Poncije Pilat je ošišana teta Tončika. Doktor Mauruš je đavo zavodnik, velečasni gospodin Crnaj kuriše čistoj Suzani - našoj kuharici! Dvanaest je apostola dvanaest susjednih župnika, a sveta su Tri kralja tri biroša hrastovačke gospoštije.

Te su grešne aluzije ujaka i ostale malo naljutile, ali slike bijahu tako krasne, tako žive, da sve potraži umjetnika. A Zefira ni od korova. Vrativši se, nađemo Andriju i kuharicu u kujni gdje plaču.

Zefir se, kažu, ubio. Puška puče prije četvrt sata. Mnogi zaplakaše. Otrčim za ujakom u »bavlioteku«, i dah me ostavio. Zefir na zemlji, u košulji, preko očiju prebacio maramu, posred njega ispaljena puška, lice mu bijelo kao kost, grudi sive, nad samim mu srcem krvava rana pa kaplje, kipi od krvi. Padoh preko dragog momka, ujak okrene leđa, a Zafir mirno skoči i stane sa sebe u smijehu brisati... boje.

- Nisam valjda lud da poginem kada me toliko voli moj zlatni kanonir i moj zlatni ujak Grga.

- Ah, virga Domini, šuć-muć pa prolij, ah, bekrijo, obješenjače! Dosta, dosta pasjaluka!

Dočekasmo u Hrastovcu i mošt i pečeni kesten sa medom.

*

... Oblaci, jesenji bijeli i teški oblaci kao vunjač, a okolina požutjela kao pejzaž na starom goblenu. Jesen posukala vlagom stakla i naše oči. Naskoro će mraz na gole hvoje i brige na naša ogoljela srca. Ujak nemađaše snage da nas isprati preko praga. Tek šapne sa praga: - *Dražiji vam budi glas, ime, poštenje, neg' hip, magnuće, sramotno življenje.* - Teta zaplače svojim teškim tihim plačem, a ujak Grga mahne zdvojno kamišem i okrene naša mlada srca, okrenuvši stidljivo široka leđa i izvukavši iz džepa modru maramu.

Zefir zazviždi, Šimun pucne bičem, konji sa nabreknulim trbusima potrče. Hrastovac nam zađe za leđa, postane uspomena.

VII.

Došavši u Hrastovac iza pet godina iz Beča kamo mi oca premjestilo, nađem ujaka u vrtu.

Bijaše malorek. Ostario, obnevidio, porušio se. Jedva me prepoznao.

Zapitkivaše me, jer ne dopisivasmo poput svih daljih rođaka.

- Što je sa Zefirom?

- Iščeznuo. Otputovao iz Hrvatske, i niko ne zna gdje i šta je. A kako kapelan?

- Umro već davno u Gleichenbergu.

- A gdje je teta Tončika?

Ujak mahne uzdrhtalim kamišem prema crkvi. Razumjeh.

Potrčim na groblje i ne nađoh tetke, jer spavaše pod zemljom, pored plemića Štijefa Žugeca.

Pored tetke, na prostom seljačkom krstu na kojemu bijaše sličica Majke božje bistričke od papira a ispod nje bočica sa svetom vodicom i čaša s uljem bez fitilja, pročitam ime *Jelić Smiljana...*

Dune vjetar, a bršljan na grobu stao treptjeti kao da se Smiljka budi, kao da šapuće Tončiki i plemiću Žugecu o crnoj kobili i bijelom konju.

Na tornju gugutahu golubovi, a jedan jedini, mekani i mramorasti oblak putovaše prama gorama samoborskim.

... A bršljan na Smiljkinom grobu dršće, treperi, kao da želi prozboriti. Odjedared se sa nekog cvijetka digne bubica pa zujne, zacvili, pretvori se u zlato i stane se dizati, dizati prama nebu, prama nebu...

Iščeznu.

Kada mi se izgubi sa vida, otkinem nekoliko listića od bršljana.

Evo, ovo je uvelo lišće sve što mi ostavi mladost. Ima ih koji nemaju ni toga...

Novo iverje, 1900.

O TEBI I O MENI

I.

Izašao sam iz mraka, tapam u mraku i gubim se u mraku. Sunce obasjavaše moj mrak, mjesec i planeti sjahu mojim sjenama. - Gdje mi je izvor, kamo tečem, u koje mutne okeane, tko sam i čiji sam? - vapim, i oblak mi veli: ti si kaplja, kamen mi veli: ti si zemlja, plamen mi veli: ti si žižak, nebo mi veli: ti si uzduh.

O, sve, sve sam ja, sve je puno mene i mojih teških kaosa. Ja sam pitanje svih pitanja, pepeo svih zgarišta, križ svih putova, knjiga svih neznanja, suza svih bolova, žuč svih jedova, žarište svih pomrčina. Ja sam živa laž, i moja sestra Priroda je luda obmana, strahovita jeka vlastitog mog grla. Planeti, životinje, bilje, metali, o, mi se znamo. Ja sam vaša, vi ste moja bol. Vi mrzite mene, ja mrzim vas. O, kako je mučno bježati od sebe!

Ima ih što su mi slični. Njihove mirijade su milijarde mojih muka. Milijuni izlaze iz mraka, idu po mraku i odlaze u mrak. Rugaju, muče se, kolju, ubijaju. Obeščastiše šumu more, planinu i tišinu. Uplašiše rude, bilje i životinje, braću svoju. Majmun im je otac, zmija kum, gavran sluga, tigar prijatelj. Ljubav im je mržnja. Bog im je strah. Car im je glad, a strast carica. Boluju i s kletvom umiru, kao s kletvom što se rodiše. Živu da jedu, a siti obigravaju oko zlatnog

trbuha. Oteše mi kuću, zemlju i proljeće. Baciše me u tiraniju zakona, opljačkaše me do golotinje i, kad prosim kruha, kod svakog kusa odsijeku mi po krišku moje duše. Sramotan lutam tuđim cestama, i bludnice se deru: - Evo trgovca vlastitih golotinja, evo brata našega! - Djeca me zovu djetetom, i luđaci mi kažu luda.

O, kako je mučno čovjeku bježati od čovjeka!

Jer tražim Njega, i nema ga.

Jer tražim dušu, i nema je.

Jer tražim zakon, i nema ga.

Jer tražim pravdu, i nema je.

Jer tražim istinu, i nema je.

Jer bježim od ljudi i hvatam čovjeka.

Jer bježim od sebe i obrćem se na peti oko svoje proklete osi.

Jer idem iz mraka, tapam u mraku i umirem u mraku. Mračna staza mraka u mrakove.

II.

Ja sam put vječnosti u vječnost. Ja sam kruna ovog svijeta. Planeti, sunca i zemlje su slika mojih očiju. Gledam se u vodi kao boginja u ogledalu. Ja sam gospodar zemlje, ban bilja i životinja, kralj svjetla i car vidljivosti. Bog može stanovati samo u mojim grudima. Ja sam teži od zlata, burniji od mora, hitriji od munje, vreliji od ognja. Ja sam gigant, i zemlja mi, strepeći, tutnji pod nogama. Sruših sve bogove i sam sebe udarih na krst, savladavši bol. Ja sam heroj, i ja sam pobjednik Sotona. Moj dolazak čekaju nade novih Jordana.

Jer ja sam rad, narod i sloboda. Nauka i umjetnost. Sijem zmajske zube i pomlađujem svijet purpurom crvenog krsta. Kod mog imena strepe mandarini, bramani i kraljevi. Ja sam buna, ja sam vulkan revolucije. Već sam savladao bolest, vjeru, more i kopno. Osvajam eter i na putu sam u zvijezde. Desnicom kidam lance, ljevicom nosim istinu novog sunca. Ja sam rad, pokret, duh, sila, zvijezda kaosa. Ja sam Atena, Rim i Pariz. I smrt ću osuditi na smrt kao posljednjeg tiranina.

Jer ja sam ljubav. Moje je srce plamen svih simpatija. Rosa rosi, dažd kvasi mojim znojem, krv moja je trzaj ovog divnog svijeta, vječnog, proljetnog i pravilnog. I kada htjedoh zagrliti divotu ovog jedinog i istinskog svijeta, našla mi se na grudima krasna žena.

Živote, ti si harmonija.

Svijete, ti si ljubav i mladost.

Prirodo, ti si žena.

I zagrlivši majku, digoh uvis mog sina, i dok mu luči nebeske griju dušicu i otvaraju zadivljene očice, zemlja, voda i visina podrhtava, a zvijeri zemaljske i ptice nebeske slave mog Prometejevića, svog kneza.

O, moja misao je veća od svijeta, a ljubav moja veća je od moje misli. Jer ja sam svjetlo, idem u svjetlo i tonem u svjetlu.

Cvjetajte, jabuke! Dođite, majevi! Hosanajte, uskrsi!

III.

Koje se rodih godine, neću ti reći. I ja sam od onih što svake treće godine slave svoj rođendan. Kako uđoh u svijet, glavačke ili stojećke, četveronoške ili drukčije, ne bih vam znala kazati, ali znam da prvi

moji koraci u život bijahu glatki (kao i našem malom psu Takerlu) i da mi bješe vrlo zima. Nisam imala pristojne toalete i bila sam crvena kao rakovica (rakova kći, ne Rakovica). Osjetivši ljutu glad, nađem se kao na toplom, mekanom humku, i u ustašca mi poteče nešto slatko kao majčino mlijeko. Oko mene galama, gužva, žurnjava.

- Je li taj čvarak unuk ili unučica? - duva jedan Golijat i otrgne me od slatkog vrutka. - Piha! Cura! - drekne ljutito i malo te me ne zaguši dimom što mu kulja kao zmaju iz glave. - Ja se nado unučiću, a mjesto pjetlića, knedla od djevojčice! - zagrmi i srdito izađe. Prestravim se, udarim cviliti i obisnem oko bolesnice, koja me gladila i milovala drhtavom i slabom, slabom i drhtavom rukom.

- Zoro, Zorice moja, je l' istina... Jesi l' mi živa? - nahrupi drugi div, sličan prvome, samo što bijaše crn ko đavo. - O, Bože, Bože moj, i opet te gledam i hvala ti na tvom daru! - stane basirati, a ja bogme udri u plač.

- Marko, dragi Marko, koliko muke, koliko sreće! Debela je i teška kao bundeva. Da sam umrla, ne bih marila, samo da mi ovo... ovo živi! - govoraše mliječni, slatki moj izvor, a došljak, divljak, uzme me kao pahuljicu, zamota u mekano, otrči kao niz brdo, nađe onoga zadimljenoga i bijeloga i svu me poliže.

- Tata, zar nije glupo da nemamo novaca? - reče.

- Pha... pljuc pljuc pljuc... pha, ono tako i jeste, ali da je oroz a ne kokica, kao tu lulu srebrom bih je okovao. Badava, žensko: tu uvik, znaš, nješto ev' ovolicko fali. Ja sam ti, moj sinko, ko car. Volim dečka i soldata.

Tu pružim prema njemu ručice, lula mu na zemlju, i bijeli me stane svojim obrazima bockati po licu kao četkom, tepajući:

- Ako si i cura, moja si, naša si fajta. I Marija Terezija je bila žena, pa šta joj fali? O dugmence, o mačence didino, taaako, ti mene po nosu, pa brk-brk-brkove; alaj je zla, ko pokojna Marta! E, pa nisam ja

rozmarin da me prvog zalivaš, o žgančiću, o rotkvice didina, haj, haj, haj! Zar meni ćušku? O princezice, o kraljice, o dodolice, o bebice moja!

A onaj drugi pleo se i meo, skočio je i preko klupe, sipao mi licem latice od ruža, plakao je i smijao se, smijao se i plakao.

- Je l' odista žensko? Daj da vidim! - reče bijeli. - Jest, ženska, bula, pašinica, tane joj gosino! Bruka! Kako ćemo je udati? Današnji mladi ljudi su sebični bećari, svinje i pijanice, lole i huncuti.

Tri, četir' godine iza toga padoh sa police, dok je u kuhinji moja čuvarica zobala zabranjeno voće sa svojim soldatom. Zbog te ljubavi sam danas ja gurava. Gurava.

Gurava seoska učiteljica, ljubeći djecu, cvijeće, knjige i mladost.

O, čovjek je komedija, počinjući u šali, živući u smiješnosti i umirući u lakrdiji.

*

Čovjek je odista trojstvo.

Život je odista čudna stvar.

Trokut u periferiji kruga. Čudan, za priču čudan. Ja ga volim kao sve ljepšu i sve luđu bajku. Njenog svršetka niko još nije napisao i niko neće napisati. Mi smo, čitaoče, roman bez glave, posljednje glave. Živjeti nije uvijek ugodno, ali je uvijek zanimljivo. Aferim, ako je i smrt tako zabavna.

Čitaoče, ti si trokut. Preko tebe ide »magareći most«, kao i preko mene. Ali kamo, kamo? U Rim, kao svi drumovi, u Hrvatsku, kao moji putovi, ili čak u raj lijepe Šeherezade i mudrih kalifa, kamo vodi mudrost putene Koranove ćuprije?

Hrvatska smotra, 1908; *Umorne priče*, 1909.

LIJEPA JELENA

Kao drugi što se rađaju pjesnici, mutavci ili padavičavi, ja sam od rođenja ženskar. Ljubim žene, samo žene, otkako sam sebe pamtim, i ljubim ženu, samo ženu i sada pošto me upropasti. Nikada ne bijah libertinac, običan Don Juan, a još manje Werther i René. Meni žena ne bijaše ni zabava ni ideal nego život, sav sadržaj života. Muškarac mi je toliko indiferentan, da nikada nemah prijatelja. Mene samo žena u životu zanimaše. Ona mi bijaše vino, ideal, sve. Samo o ženama čitah, samo o njima snivah. Družio sam se samo sa djevojčicama, pa me kod kuće prozvaše *ženski Petko.* Od svih mladosti najviše volim djetinjstvo Ahilovo, okruženo djevojkama kao kip ružama i narcisima. Sve - sve obožavah kod žena; njihove slabosti, njihov dječački glas, nježnost i ćeretanje, a toliko me zanosila ljepota ženskog tijela da ju crtah već dječakom, osvjedočivši se kasnije da ni umjetnost ne može u meni zajaziti tu nezajažljivu strast. Odakle mi čežnja? Dolazi li otud što sam nezakonito dijete, sin ljubavi, grijeha i strasti? Je li to bolest ili sasvim nesavremeno zdravlje? Ne znam, ali nikada ne nađoh čovjeka kojemu je ta neodoljiva simpatija jedina strast, svrha i ideal života. - Žena, samo žena će ovoga noktaša upropastiti! - govoraše mi stric, imućni slavonski ekonom, kod kojega bi provodili moje školske ferije.

Tamo, u H-cu, prvi put sam se zaljubio. Koncem kolovoza očekivasmo daljnju našu rođaku, i o njoj čuh takvih glasova da od uzbuđenja i očekivanja ne mogah više spavati. Zvala se Helena, i već to slavno, kobno, kraljevsko ime me očaravalo kao prastara, daleka bajka. U Zagrebu je zavoljela časnika, Graničara poginulog u Bosni

zagonetnom, romantičnom smrću: od kubure bosanskog bega. Od bola malo te nije presvisnula i poludjela, proboravivši nekoliko mjeseci u sanatoriju. Vrativši se sasvim izmijenjena u Zagreb, postane u cinizmu nesreće ljubavnica velikaša koji se u Beču, kamo je Helenu preselio, toliko zaboravljaše, da je prikazivaše kao kontesu, pod svojim imenom, na užas dvorskim krugovima. Meni bijaše onda četrnaesta, i nitko od ukućana nije slutio da čekam Helenu kao život ili smrt.

Jednog predvečerja, izgubivši cio dan hvatanjem rakâ u potoku i sanjarenjem pod vrbama, zakrenem u voćnjak sa vidikom na selo i na Savu i opazim na klupi pod orahom nju, Helenu! Nikad je ne vidjeh i odmah je upoznah - tako krasna bijaše! Od uzbuđenja naslonih se uz jabuku. Izdaše me koljena. A oko nje šuška orahovo lišće i treperi svilena, modra vrpca širokog slamnog Reynolds-šešira. Visoka, vitka, malo blijeda i umorna od puta, sa tragovima najviše elegancije, sa sibirskim hrtom pred nogama - i danas je gledam kao onda! Slična portraitima Van Dycka i Gainsborougha. Veče joj davaše tamnu aureolu vidljive duše, kolorit Whistlera i Carrierea, a otmjena, plemenita pojava još se jače isticaše u primitivnom okviru ladanjskog starog vrta. Kada me opazi blijedog i nijemog sa vrećicama na zemlji i racima na travi, zagrli me i poljubi u čelo tako toplo da ostadoh uz nju naslonjen skoro bez svijesti sve dok nas ne zovnuše u kuću. I danas još pamtim ambra-miris njenih haljina. Dok me smatraše fantastičnim, romantičnim podjevojčarom, u meni se budio momak u potajnoj i srećnoj ljubavi. Uhodio sam svaki njezin korak. Prezirući cijelu okolicu, izbjegavajući posjete seoske gospode, Helena se samo sa mnom družila i zabavljala. Cijele bogovetne dane proboravismo u vinogradu, na šetnjama ili na potoku pod vodenicom, pecajući ribe. Nedjeljom bi se na kolima odvezli u obližnje trgovište B., zapanjujući palančane sjajem njene pojave i galantnom razdarušnošću. Nedjelju dana prije njenog odlaska obolim od tuge. Zvala me u Beč, htjela me školovati, ali moja

zabrinuta majka nađe povoda za svađu i prekine s njom svaku svezu.

U takvim sanjarijama i neplodnim zanosima svršim münchensku slikarsku akademiju, doživim smrt majke i osvanem sa neznatnom baštinom u Parizu gdje sam radio u Bonnatovom atelieru, mijenjajući ljubavnice kao košulje. Bijah sretan. Umjetnici mi laskahu da od drugova jedini znam slikati žensko meso i žensku dušu. Proricahu mi budućnost velikih ženskih slikara: Ropsa, Chaplina, Helleua i Duranda. A ja - ja sam kao mahnitac, kao epikurejac na bijelom hljebu, kao tuberkulozan, na skoru smrt odsuđen Don Juan rajevao, ludovao, tonuo u svim uživanjima ženske ljepote koja je samo na Seini našla svoju modernu savršenost. Sve kaprise ženske mode, sve modelske oblike današnjeg ženskog svijeta, sve vrste ljubavi, od romantične pa do orgija opisanih u romanima libertinaca i marquisa de Sadea, osjetih temperamentom umjetnika i snagom čilog, snažnog polubarbara koji se dosele samo za ženu zanimaše, samo za misterij ženske ljepote. Kada dođoh prvi put u Louvre, ne zanimaše me toliko čuvena meloska Venera, ali pošto vidjeh božansku, na lakat naslonjenu Psihu, u ritmovima plasta kao u melodijama stroge strofe, padoh ničice i na čudo čuvara jecah i plakah, jer slabost suze imam samo u oduševljenju za ljepotu, za ženu.

I iza dvogodišnjih groznica, zanosa i orgija klonem. Ljepota žene umori mi tijelo, a nezasićeni duh lutaše iz bolnih ekstaza u umornost cinizma, ispoljavajući se u karikaturama prodavanim budzašto pornografskim izdavačima. U vrtoglavom zanosu za lijepe ženske oblike ne opažah isprva da su sve moje ljubavnice - većinom modeli i ljubavce od zanata - stvorovi ili bez pameti ili bez duše. Ne živi sve što je živo. Postadoh tužan, slab, apatičan i uvidjeh da puka ljepota oblika, pa bila ona i živa, nema sadržaja bez duše i da laka atelijerska uživanja nisu ono što sam uvijek i bez prestanka želio.

I stadoh tražiti novu ljepotu, pravu ljepotu, gdje je oblik tek predgovor knjige o duši. Ljubav mi postade potrebom jer osjećah da ću tek ljubavlju otkriti tajnu ljepote i pravi smisao života. I počeh tražiti ljubav kao drugi što traže kruh. Počeh tragati za ženom kao drugi što tragaju za srećom. Proklatih se u najbolje društvo, protekcijom bivah pozivan i na zabave jednog poslanstva, nađoh žene, ali ne nađoh ženu. I zlovoljan, otrovan padah na ležište u mom visokom atelieru navrh Ménilmontanta, dok zorom ne usnuh, snivajući o ženi sa licem divnim od duše i očima velikim od ljubavi. Moja joj glava na krilu, gledam je pod tamnim, zvijezdama posutim granama tako dugo, bolno i uporno, da mi ona pokriva oči lijepom, grešnom, ljubavničkom rukom, tepajući: - Ah, što nisi stariji? Danas su pravi, rođeni ljubavnici tako rijetki da ih možda i nema. Danas se ne ljubi, a nas dvoje stvoreni smo samo, samo za ljubav. - Heleno, Heleno! - zapomažem suhim grlom, padajući u bolni bezdan od milošte, jer ljubav prava ljubav boli kao prava sreća. Najzad se budim, nesretan, prozaičan i ironičan, a pred očima mi današnja »tetka« Jelena: naduvena, u tuđim vlasuljama i zubima, u nametljivosti toalete starih cirkuskinja, udata za bivšeg velikaševog čibugdžiju, sada krčmara.

Jedne zimske večeri, pošto dobro unovčim nekoliko muzejskih kopija kod bogatog amateura, odlučim provesti noć kao milijunar. Moja melanholija, grozni nemiri, neprestano brujanje u ušima, nastupi lupanja srca, stezanja pod grlom, glavobolje i bezuzročna uzbuđivanja toliko učestaše te se uplaših za zdravlje mog mozga.

Odlučih započeti stari, veseli moj život i, pošto ne nađoh ništa zanimljivo na pokladnom plesu u Operi, uđem u ponajelegantniji noćni restaurant gdje stvori cijelu zabunu među dekoltovanim damama i frakovima ponoćnog soupera moja »rapinska« pojava u širokim, baršunastim hlačama, uskoj, do grla zakopčanoj bluzi sa širokim rukavima, u širokoj talijanskoj pelerini i mekanom crnom šeširu. Poručim najskuplje i, kako ne bijah gladan, zapovjedih glasno

konobaru, neka poularde truffée, strasburške kolačiće i ostale kerefeke nosi dolje u kafanu mome psu i kočijašu. To razmetanje uozbilji okolne stolove, gdje običavahu sjedjeti i ruski veliki knezovi. Bogatašima nije novac smiješan. Pošto viknem voće, dessert i šampanj, šane mi konobar dopuštam li da mi se pridruži jedna lijepa dama. Dabogme pristanem i zapanjim se još više od moje okoline kada mi pruži ruku čarobna mlada gospođa, rekavši u prekrasnom, srdačnom altu: - Helena. - Od čuda i uzbuđenosti ne mogoh se sjetiti mog imena!

Bijaše slična Heleni mog djetinjstva, i ja se ne sjetih da su sve neobične ljepotice pomalo slične. Veliki stil je jednolik. Helenski bogovi i boginje su slične kao blizanci, braća, svojta. Kneginja Belgiojoso, gospođa Récamier, lijepa Fornarina, vojvotkinja Alba i Gabriela d'Estrées nalikuju kao Venerine kćeri Aspasiji, Frini, Kleopatri, Berenici, Lesbiji i Salomi. Ljepota ujedinjuje, zbližuje pojave kao genij i ljubav. Heleni moja velika zabuna bez sumnje laskaše, i pošto nikako ne nađoh pametne riječi, zamoli me da izađemo i uzmemo zasebnu sobu jer joj ta konvencionalna, banalna okolina dosađuje.

Bijaše u bijeloj gala-toaleti iz prve radionice. Prem joj nad bogatom smeđom i pozlaćenom kosom ne blistaše gordi dijamant, vidjela joj se markiska kruna i sada kada je nemaše. Ne bijaše kao ostale dame pretovarena nakitima. Divne ruke su joj bez grivne i prstena. Tek oko vrata nosi ogrlicu od nizova najkrupnijeg biserja, a na grudima ogromnu iglu u obliku lista od samog smaragda i rubina. Odmah vidjeh da nije od »polusvijeta«. Smatrah je inozemskom ljepoticom, ljubavnicom kojeg naboba, stranom, Parizu još nepoznatom mladom umjetnicom ili visokom aristokratskom gospođom željnom upoznati boemski život. Dosadio joj zlatni kavez, sportovi, financije i diplomacija, pa htjede doživjeti pustolovinu umjetničke ljubavi.

Naš odlazak prouzroči senzaciju. Helena se i opet brzo maskirala pošto mi bješe krišom pokazala neviđenu krasotu svog lica.

Ponudivši joj ruku, osjetim heroizam ljubavi. Da mi reče neka ubijem ili neka se ubijem, bez razmišljanja bih je bio poslušao. Predložim joj moj stan, ali ona vikne kočijašu ime hotela Monsigny. Ni u kolima nemah snage zagrliti, poljubiti. Letim u čaroliji nježnih, tankih parfema kao pijan leptir nad opojnošću cvijeća što samo na mjesečini izdiše u zanosu nevidljivih, sablasnih mirisa. Naslonim glavu na krzno njenog bogatog ogrtača i čujem kako i njojzi srce burno, ludo kuca. U hotelu najmim sobu, dam ugrijati i, kada ostasmo sami kod kamina, padoh pred njom, obujmih joj koljena i plakah od sreće, dok njene divne stobojne oči postadoše vlažne i zlatne, mijenjajući boju kao draguljni refleksi. Pomagah joj kod toalete kao zaručnik vjerenici i opazih na svakoj sitnici uvézenu plemićku krunu. Dok mi ne htjede ništa reći o sebi, obećavajući mi to za sutra, ispitivaše me odakle sam, što radim, kakva su mi umjetnička vjerovanja, i pokazivaše savršenu inteligenciju. Priznala mi da je došla za mnom iz Opere, da me zavoljela, da je vrlo nesretna, jer se, stvorena samo za ljubav, mora tješiti luksusom i putovanjima. Dadoh joj moju adresu. Zavjerila mi se da će me posjećivati. Pošto joj ispričam sav svoj život, priznavši da sam samo za to živio da nađem ženu, ljubav, da nađem Helenu - nju, ona utuli lampu i baci mi se oko vrata vrelim, ciganskim žarom bajadere.

Velika, najveća sreća ne da se opisati kao velika nesreća. Za pravu sreću čovjek nema riječi jer je riječ dijete muke i nevolje. One noći bijah kralj Salamun, Paris, srećan trubadur, Romeo, hajduk kod pašine rosne kćeri i uskok na ćilimu Tizianovih bujnih gospođa. Iza burnog, neslućenog milovanja padnem u tup, umoran, sladak san prve ljubavne noći i, kada se probudih, njoj - Heleni - ni traga! Ostavi mi tek pregršt ludog, nezaboravnog svog mirisa u kosi, na ustima, na košulji, na rukama, ali i taj slatki parfem iščeznu brzo kao želja, kao misao, kao Helena! Kao pomaman otrčim vrataru, gotov da ga bijem jer ju je pustio, ali on mi reče da se odvezla prije dva sata, vrlo rano, maskirana, ne zaboravivši bogato platiti sobu i poslugu.

Do kasne večeri čekah je i čekah u mojoj radionici. Nije došla. Obiđoh sve noćne otmjenije lokale. Ni traga. Pitah konobare sinoćnog našeg restauranta poznaju li je, pa ako bijaše maskirana. Nikad ju ne vidješe. Lutah po reklamiranim koncertima, jedne večeri obiđoh sva veća kazališta - bez ikakvog uspjeha. Štampam u čitanijim novinama među oglasima pismo i moju adresu, misleći da ju je izgubila - uzaman. Proćerdam sav novac, noću mrznem čekajući među kočijama na izlazu Opere i boljih kazališta: kao da je u zemlju propala. I bi mi jasno da bez Helene ne mogu živjeti i da je više nikad, nikad neću imati! Pokadšto sam mislio da je cijela ona ljubavna hotelska noć halucinacija, nevjerica, da Helena ni ne postoji. Katkada se opet obmanjivah da je Helena ona prava opjevana Helena, vječna poluboginja, da se sve događa i da mi je u naše prozaično, skeptično vrijeme poklonila svoju ljubav i ljepotu kao u doba kada čobani, junaci i knezovi bivahu ljubavnici olimpske ljepote. Jer ja sam imao ekstaza kada vjerovah sve, i moralnih groznih reakcija ne vjerujući ništa. Postadoh nesposoban za svaki ozbiljniji posao. Jedno vrijeme življah od prodavanja mog ateliera, a kada presuši to mršavo vrelo, nađoh se bez stana, na ulici, među lopovima i nesrećnicima, sposoban samo da čeznem i kao fiksnu misao da tražim nju, Helenu, smrzavajući se na vratima kazališta, zabavišta i klubova, lutajući za magnetom njene sjene kao izgubljeno pseto za gospodarom. Sve do njenog poznanstva bijah zdrav, sposoban za najteže atletske vježbe, elegantan po propisima vlastitog ukusa. Žene se okretahu za mnom na ulici, a za ovo nekoliko mjeseci oslabih, omršavih, dobih hrapavu, bobuljičavu kožu, ruke mi drhtahu, oči upadoše i potamnješe, moja crna, kudrava glava oćelavi do pola tjemena i osijedi po sljepočicama. Da kako-tako prokuburim, crtam ugljenom portraite po zabačenim kafanama dok ne dobijem tifus, izašavši iz bolnice kao prosjak. Sada nisam više ljubio Helene. Zamrzih je mržnjom proletarca, unesrećenog bogalja, i odlučih osvetiti se, ubiti. Zapnem ponovno raditi. Kopirajući kao nekada

muzejske slike, zaslužim nešto novaca i odlučim u Alpe da se oporavim.

Baš se vraćah iz Cookove agencije, kad opazim u automobilu nju - Helenu! Kola se jedva počeše micati, a ona namještaše koprenu i naočare. Zamijetivši me, vidjeh kako nešto šanu ložaču, kola pojuriše pospješenom brzinom, a ja trčah, trčah i trčah za njima dok ih ne izgubih iz vida na Elizejskim poljima. U bijesnom, očajnom, smiješnom trčanju se spotakoh, malo te me ne pogaziše silne kolije, i dok se oko mene cerekaše i rugaše kao sumanutoj budalini gomila šetalaca i besposličara, padoh strven, prašan, poderan, sa krvavim noktima na klupu, čupajući kosu i dugmeta i vičući kao dijete: - Heleno, Heleno, Heleno! - Odvedoše me u komesarijat i pustiše, klimajući sumnjivo glavama...

Odem u Alpe, u Savoju, i tišina gradića Annecyja sa zelenom idilom jezera, izleti do Mont-Blanca i dolje sve do Avignona, novi krajevi i novi ljudi me umiriše. Počeh studirati planinski pejzaž, i jedan viši crkveni dostojanstvenik, rođak moje stare gazdarice, toliko se za mene zanimaše, da sam ga portretirao i da me kao dobrog slikara i skromnog čovjeka preporučio aristokratskim porodicama u okolici, te sam svoj novi život i više no obezbijedio.

Poče kupališna ljetna sezona, i ja odem u nedaleki A-s. Bijah izvrsne proljetne volje. Cio dan sam slikao u čamcu na jezeru, a uvečer se obučem i odem u kasino. Prikazivaše se *Carmen.* Muzika mi dosadi i odem u igračnicu. Za nekoliko minuta posluži me luda sreća, i oko mene se skupi krug izvjedljivaca. Preda mnom već hrpica lujdora i banknota. Okrenem se, dignem glavu - jedan poznati miris! - i malo te ne padnem sa stolice! - Za mnom Helena naslonjena na visokog vremešnog elegantnog gospodina u monocleu. Ni žilica joj ne zatrepti. Nije me jamačno poznavala.

Ne gubeći je s oka, izgubim se u gomili. Bijaše i opet dekoltovana, s istim nizovima divnog biserja oko vrata, u sivoj toaleti sa crnim čipkama i ukrasima, u rukavicama do lakata - u rukavicama do

očiju! Igraše nemarno do ponoći pokazujući svakim pokretom osjećanje aristokratskog dosađivanja. Pratio sam ih izdaleka, izlazeći na ulicu kroz park, a pošto uđu u privatnu kočiju, skočim u prvi fijaker i naredim kočijašu da tjera za njima. Zakrenuše u park sa lijepom vilom, između jezera i brežuljka sa ljetnikovcem engleske kraljice. Kočijaš mi reče da je Helena ovdje već dva tjedna, da je žena ...skog poslanika koji će, kako javiše novine, za koji dan na svoje novo mjesto u L.

Kao krilat odletim do moga hotela, uzmem revolver, vratim se do vile, pomoću bršljana uspentram se preko zida, skočim u park i oprezno se dovučem k jednokatnici u čistom baroku odakle strujaše svjetlo kroz zavjese i otvorene prozore u prvom katu. Tiha noć vedra i mjesečinasta, u vrtu ni pseta. Opazim na bijeloj stazici vrtlarske ljestve, svučem cipele, popnem se polako na balkon i uđem u salon sa poluotvorenim vratima iz druge svijetle sobe. Čujem razgovijetno razgovor; čučim iza naslanjača u pomrčini i gledam nju i njega. On je u spavaćoj haljini, u papučama sa cigarom u ustima, a ona u svilenom modrikastom penjoaru sa prekrasnim čipkama, u zračnoj, pahuljastoj boji oko golog grla, bosa i ružičasta u cipelicama od modre svile. Pregledavaše ilustrovane listove dok joj muž pričaše o pecanju pastrva i dok je češljaše vješta mlada sobarica. On ustane, korača duž sobe i nekoliko puta mi se učini da će spram mene. Kada sobarica skupi divnu dugačku kosu, škropeći je mirisom iz bočice, pričvrstivši je svilenom maramom kao kraljevskim obručem, poljubi ruku i ode, diplomat baci nemarno cigaru, obujmi ženu, prebaci je preko svojih mršavih koljena, tepajući joj kroz smijeh u uho. Ona ga jednom rukom obujmi oko šije, a drugom mu mazi ćelavu lubanju. On sav užagrio, i oči mu sijevnuše. Njoj spade s noge cipelica, i budoarom zazvoni pomamni smijeh kao srebrno zvonce. A cvijeće iz parka disaše i mirisaše, mirisaše i disaše! Iz daljine zaječe frivolni šantanski glasovi i orkestarski zvuci kao iz parodijskog fonografa.

- Besramnice! - banem pred njih bez svijesti. Ona krikne suho i kratko. On skoči. Izvučem revolver.

- Heleno, što radiš, nesretnice! - viknem glasom samome meni sasvim nepoznatim.

- Tko ste vi? Nemam vas čast poznavati - rekne Helena.

- Što, zar tako! Gospodine, ova žena me za puki svoj ćef, za jednu svoju mušicu uništila, upropastila. Obožavao sam ju kao boginju, spreman sam i sada za nju poginuti, dok ona mene smatraše muškom kurtizanom, žrtvujući za zabavu od dva-tri sata moje ideale, moju umjetnost, moj život.

- Tko je taj čovjek? - pita je muž, blijedim, nemoćnim glasom.

- Ne znam. Sasvim mi je nepoznat taj individuum - reče ona glasno i ponosito, omjeri me od poda do glave, okrene mi leđa i zabaci drsko divnu venersku glavu. - Taj čovjek je luda ili zlikovac. Gospodine, dajte ga zatvoriti!

- Heleno! - kriknem i padnem joj pred noge. - Zar me ne poznaš? Može li se zaboraviti što bijaše među nama?

- Gospodine, spasite me već jedared od toga čovjeka! - rekne ona sasvim hladno, a ja u magli, u vrtoglavici, u vatri opalim dva-tri puta.

Grozan udarac odostrag po glavi, žamor, lavež, mrak - ništa. Nađem se u zatvoru. Rekoše mi da me sa leđa strašno udario lakej i da malo te me ne rastrgaše psi.

Što da još pričam? Dobih tri godine teške robije. Mojoj priči o Heleni ne povjerovaše sudije. Najprije me dadoše liječnicima na posmatranje kao ludu, a kasnije, primivši iz Pariza izvještaj o mom poznavanju s anarhistima, zaključiše da bajku o onoj pariskoj noći ishitrih kao glup izgovor za moju oružanu, zlikovačku provalu u kuću stranog državnika.

Danas sam skršen, umoran čovjek u tridesetoj, kada drugi počinju živjeti. Na robiji se naviknuh na teške mane i opačine, izgubih sve zube, pokvarih vid, pluća i zdravlje, izgubivši sasvim veliko oduševljenje za ženu bez kojega ne mogu biti umjetnik. Najbolji je dokaz za propadanje modernog čovjeka ovo moderno propadanje ljubavi. Sadašnji ljudi su najviše toga radi toliko slabi i nesrećni, jer je danas i ljubav privilegij, povlastica onih stališa koji ne ljube jer imaju odviše, kao sirotinja što ne ljubi jer ima premalo. Sit sam Europe. Idem u Afriku. Prehranit ću se fotografijom.

Hrvatsko pravo, 1906; *Umorne priče*, 1909.

POŠTENJE

Na gimnaziji se odlikovaše od drugova jedino time što bijaše bradatiji od profesora Ivića i što dobi u sedmom razredu prve pô godine drugi, a druge treći red. I K. postane pisarčić, spremajući se za ispit općinskog bilježnika.

Bijaše vam to običan mladenac, a ako je bilo u njega što neobično, bijaše to neobična njegova običnost i lijevo stakleno oko sa kojim nije bio nezadovoljan jer ga nije boljelo, jer ga je spaslo od vojne dužnosti i jer je zbog njega mogao nositi cviker. Cviker je sitnica, ali K. je baš do sitnica mnogo, najviše držao. Uvjerio se da je cviker jedino što daje njegovom - i licu mnogih uglednika - važan izraz, ozbiljan karakter, i opazio je da ga ljudi nikada prvi ne pozdravljaju kada nema na nosu cvikera. Pored toga zlatnog pince-neza najviše mu zaokupljaše duh odijelo. Vazda se divio izdaleka sjajnoj braći plem. Pajcekovićima, Gejzi i Arpadu, kojima bijahu otvoreni prvi zagrebački domovi jer su - osim najvećih glupana - bili najveći fićfirići u Trojednici.

I K. uze nositi zelen šeširić sa bradicom od divokoze na potiljku; pantalone sa kockicama ili bez kockica iz Oršićeve radnje; svijetle prsluke - sat sa zlatnim lancem u džepu od čakšira; narukvicu na lijevoj ruci - poput oficira; lakovane, žute - i zelene cipele, a kosu dijeli udvoje, maže pomadama i zaklisio je »dajčmajsterski« na sljepočicama. Pisarska plaća, dabogme, ne stizaše, i momče pored nje trošaše materinu mirovinu. U lijevom mu džepu od redingota posjetnice za fukaru: *Ivan pl. K., činovnik,* a u desnom: *Ivo K., bilježnički kandidat.* Na ulici pozdravlja duboko i lojalno sve

znamenite Hrvate, to jest sve, poznate i nepoznate, više činovnike, i cijele im noći »kibicuje« po kafanama - samo da bi mu se pružila prilika priskočiti kojemu u pomoć sa 15 do 20 for. bez kojih nikada ne bijaše njegova novčanica, ukrašena likom poglavara zemlje. Pošto je jedared ovako izvukao iz škripca dra Futača, narodnog zastupnika na zagrebačkom i peštanskom parlamentu, i odnio ga »vlastoručno« zorom, iza srećnog »ferbla«, u fijaker - jer se Njegova Velemožnost ne mogaše služiti svojim organima za kretanje - opije se i K., prvi put u životu, jer ga čekaše stalno bilježničko mjesto.

- A znate li vi praviti izbore? - zapita ga, zaplićući jezikom, dr Futač, pošto mu K. šaputaše o protekciji, o lojalnosti.

- Ustrijeliti dva-tri muža, šta je to, illustrissime? Muž mora tako i tako crknuti, a bolje da crkne brzo i lako od žandara nego od teškog beteka.

- Ta ti je pametna, vi ste zgodan dečko...

Od listova čitaše tek službene novine (sve okrom »Izroka« i »Natječaja«) i *Interessantes Blatt.* Montépin i Marlitt su mu najveći evropski pisci, *Bijeli kos* najbolji roman. Grofovi i grofice mu postadoše tako visoka bića, da govoraše »grofovski« gotovo iza svake druge riječi, kao neki što često govore »reko«, »kazati«, »domine«, »brate«. Zbog toga ga prozvaše Grofom. Upoznavši jedared na Vrazovom šetalištu najmlađu kćerku propalog grofa N-a, K. se u nju zagledao, »zatelebao«, te je stao ćelaviti od silnog »brenovanja« kose i mirisati kao barbirnica ili apoteka.

Svijet, ljude smatraše neopisivo glupima, jer je dosele svakoga nasadio, premda sam sebe ne držaše bogzna kako prepredenim. Vjerovaše da kanonici na Kaptolu živu od vjere, kao rodoljubi što živu od patriotizma; vjerovaše da cijelim svijetom vlâda - vláda i da će ljeto biti vlažno ako na Medardovo padne kiša. Knjigama ne vjerovaše, jer mišljaše da opisuju stvari drukčije nego što jesu, jer mišljaše da lažu, otvoreno, kao na primjer *Vražje lutke.* Antuna Starčevića, svog komšiju, preziraše kao sve ljude bijedno odjevene i

smatrao bi ga najluđim čovjekom na svijetu da nema Strossmayera koji je tako bezazlen da narodu daje novaca mada ga grde novine.

Šetajući jednoga kišovitoga dana Opatičkom ulicom, nađe krupan denjak adresiran na Ministarstvo financija u Budimpešti i odnese ga, skanjujući se, na policiju.

U zamotku bijaše oko 50.000 forinti.

- O, ja bolvan! - udaraše se K. na ulici u čelo, a kod kuće ne mogaše ručati i gledati majci u oči. Poslije podne se ne mače, iako bijaše muzika na Zrinjevcu. Uveče, izišavši radi duvana, čuje trućanje dvojice, s ulice, ispred dućana.

- Aaa... to je dakle on!... Ne izgleda ipak tako glup, kako sam mislio...

Došavši u Narodnu kafanu »kibicovati« gospodi činovnicima, dočeka ga sa svih strana tišina, pa šapat, pa smijanje... Pogleda se u ogledalo i zarumeni se od stida. - Prvi put otkad ode iz škole - zaboravio je kod kuće cviker, zlatni, važni svoj cviker i - stakleno svoje oko za koje ovdje niko nije znao, a bradicu od divokoze navalio na čelo mjesto na potiljak!

- Kako ste mogli biti tako glupi! - reče mu povjerljivo konobar, poslužívši ga kao »štamgasta« bez zapovijedi bijelom kafom. Plašljivi bi ga K. ovaj put zacijelo bio ošamarao da mu se sučelice ne prikuči crnobradi sudija Puklerović, veseljak i »vicmaher« od zanata, kojemu K. često pomože - razumije se bez kamata - pri taroku.

- Je l' istina, moj Grofe, što trube novine? - zapita ga Puklerović svojim šeretskim naglaskom.

- Šta kažu novine? Ja rijetko kada čitam novine - veli K., sakrivši desnicom oči, žut kao mrtvac.

- Ne pravite se, moj Grofe, luđi nego što jeste! Je li istina da nađoste na sokaku pedeset hiljada rutavaca i da bijaste tako...

- Tako glup...

- I da bijaste, kako velite, tako glupi, da odnijeste taj grdan novac na varošku kuću? Ej, moj K. moj K.! Biti pošten, K. moj, ja to, moj K., razumijem. Ali biti, moj K., prepošten, odviše pošten, to je, K. moj...

- Glupost - dahnu K. i udegeneči se suzna oka na divanu.

- Glupost, da... glupost, tako je, moj K. Vi ste sa tim novcem mogli u Ameriku, u Tursku, K. moj. Mogli ste najposlije, ostati i ovdje da niste glupi, oprostite mi, kad je na žalost, tako, da niste glupi kao pandur, kao budža, K. moj.

- Državni novac, gospodine Pukleroviću!

- Državni novac? Šta je to? Državni novac je ničiji novac. Čiji je to novac? Taj je novac, Grofe moj, novac svih državljana, dakle novac moj, ... novac vaš, moj Grofe. Vi ste bacili u Savu vaših pedeset hiljada rutavaca. Vratiti novac državi je luđe nego vratiti pare Rothschildu. A s tim ste kapitalom, moj Grofe, mogli postati slobodan čovjek... kô ptica. Ovako ostajete vječan papirolizac, vječan rob. Govorim vam, Grofe moj, u četir oka, prijateljski, kô prijatelju, i tako misli sav pametni svijet. Nikada ne bih bio pomislio da ste tako glupi, Grofe moj...

K. se one večeri silno opije - po drugi put u svom životu. Došavši dockan kući, nađe majku budnu, uplakanu.

- Kaj im je, mamica?

- Kak si mogel biti tak bedast, tak strašno bedast? Ti si preveć bokčec za biti preveć poštenjak...

K. zalupi vratima, ode u svoju sobicu i nađe na stolu pismo!

Velecienjeni gospodine!!!

Sa ucviljenim srdcem sam čula za Vašu nesreću! Naći pred sobom sreću, odrinuti ju nogama, to je glupost, a kada ju učini čovjek koji ljubi, kada ju učini jedan siromašni diurnist koji ljubi

jednu plemenitu, ali ubogu djevojku, onda se glupost pretvara u opačinu, u zločin!!!

Da ste povratili peneze kakvom siromahku, ja bih Vas razumjela, ali vratiti peneze hrvatskom vjekovitom lihvaru i guljaru, vratiti naš narodni novac nesitom Magjaru, to je - to je tako glupo, to mi je tako nepojmljivo, te mi se čini da ste sve to učinili samo radi Vaše paklene slavohlepnosti, samo zato da o Vašoj malenkosti pišu jedno popoldne novine. Ah, ja bih bila još bedastija od Vas, cienjeni Gospodine, da još dulje ljubim ovakovog taštog gizdelina, ovakovog talmi-gigerla i talmi-plemenitaša!!!

Vaša nesudjena

Ivka kontesa N...

P. p.

Broš koji ste mi poklonili za imendan, poslati ću Vam prvom prilikom. Nije mi ni najmanje žao, jer je tandler Levi ovih dana rekao, da nije zlatan, nego od mesinga. Vi ste dakle, hudi čovječe, rekli neistinu kada ste govorili da je taj nakit kupljen kod draguljara. Ne, gosp. Grofe. Vaš broš je iz sekskrajcerbazara, a Vi ste ga mogli dati kojoj kuharici, a ne jednoj poviestnoj plemkinji. Ja Vas prezirem!!!

K. ispije iz jedne boce ostatak šljivovice, izađe iz kuće i, doteturavši do prvog policiste, stane vikati:

- Vodite me do najbližeg komisara!

- Zašto?

- Da mi vrati mojih... mojih pedeset tisuća! Mojih čujete li, mojih, jer što je državno... to je naše, to je moje, glupane!

Otmjeni pisarčić pade na pločnik, pijan, sulud. Prenoći kod »Crvene lampe«. Iz zatvora ga otpremiše u bolnicu.

Preboljevši jedva jedvice tifoznu groznicu, dobije jedno od najboljih mjesta općinskog bilježnika u Slavoniji.

Za nedjelju dana iza toga uhapsiše ga na Rijeci - zbog pronevjerenja. Dok čamaše u istražnom zatvoru, umre mu samohrana majka.

Kada ga na nekoliko godina Lepoglave osudio njegov kafanski znanac, pupavi veseljak i »vicmaher« od zanata, Puklerović, zaškripi K. zubima i cikne: - Hulje! - tako glasno da se dobričini Pukleroviću učinilo e kresnu iskrom i lijevo, stakleno oko K-vo.

Vrata se za bivšim općinskim bilježnikom još ne sklopiše, a on pade porebarke, krvav, modrih nokata i usta, pod tvrdim ličkim pesnicama pandurskim.

- Zdipio carske pare pa još vežga na čestite sudije! Tako ćemo mi tebe, krivorepa patarice, pas ti se mesa napotezao!

Brankovo kolo, 1901; *Umorne priče,* 1909.

BALKON

Dru M. Juratoviću

I ja sam ljubio. Ponajljepšu, ponajčestitiju djevojku mog rodnog grada. Pošto ju zaručiše, otputujem u tuđinu gdje iza dugog vremena čujem da su joj roditelji propali i da nesrećna obitelj ode u velegrad sakriti sramotnu sirotinju. Otputovavši onamo prije Božića, nađem bijednu obitelj u zabačenoj ulici, u hladnom stanu, pod krovom, u starim, poznatim mi haljinama, u stidljivom smiješku i stidljivim suzama. Bijah hladan, korektan, prem dođoh sa drugim namjerama, bez stalne, jasne odluke.

Na Novu godinu dođoh čestitati i već htjedoh otići jer vrata ostadoše zatvorena. Najzad škrinuše. Otvorila mi ona, Cvijeta, u prostoj crnoj haljini, sa svježim ljubičicama na grudima gdje nekada izdahnuše moje prve ruže. Omršavjela, bijaše vitkija i viša, a stradanje joj još ne pokvari bijele, čiste kože. Kosa joj još uvijek bujna, rumena i zlatna, tako mekana da je noću, mislim, ne bih osjetio u ruci. Na širokim, djetinjastim ustima onaj stari djetinji smiješak. U širokim, mirnim, modrim očima djetinja spokojnost.

- Ja sam sama - reče mirnim altom gdje pjevahu sjene i snovi.

- Pardon...

- Uđite, uđite samo! Tata i mama odoše u grad. Ostadoh, jer se nadasmo vašem dolasku. Vi ostajete večeras s nama, je l' te? Bit će siromaški, al od srca. Mama je sinoć založila posljednji nakit. Veselo srce kudjelju prede.

Ulazeći kroz tamno predsoblje, osjetih ugodan, hladan val koji mi zapljusnu cijelo tijelo, skupivši se na tjemenu kao da se korijenje od kose sledilo.

- Vi mi zacijelo donijeste poklon! - veli ona ironijski, nuđajući mi stari, zeleni, poznat mi još iz N-a naslanjač.

- Pogodiste, Cvijeto - a srce mi budne olovno i objesi se o suho grlo. - Samo, na žalost, dar koji vam nosim, ne vrijedi ni groša.

- Tralalala! Znamo da smo ubogi. Stara pjesma.

- Dar koji vam nosim, ne vrijedi ni lule duhana...

- Ništa, ništa zato. Pokažite. Bit ću zadovoljna, obećavam unaprijed.

- »Pajacl« što vam ga donijeh, ima šuplje zube, uska prsa, kriva leđa, egave noge. Lijep je kao majmun i razlikuje se od njega jer ima modre bobuljice na žutom licu i na crvenkastom nosu. Ovakve glave nema najbenaviji benavi August.

- Pokažite, pokažite! - *(Vuče me za kaput.)*

- Bojim se da se ne uplašite. Taj prezent koji vam namijenih za sve ostale nove godine, ružniji je od zrikava krokodila, smješniji od otečena stara pavijana, dosadniji od rinocerosa sa zuboboljom.

- Ah, pa to je prekrasno! Dajte mi poljubiti tu hudobicu u usta!

- Vi, lijepa Cvijeto, jamačno ne mislite poljubiti mene.

- Vi ste zloban, pakostan, ja se srdim, ozbiljno srdim.

- Vi dakle ne primate mog jeftinog dara? - *(Pauza.)*

- Ne. Da je onaki kakim ga opisaste, možda bih ga primila.

- Šta ćemo kada nisam zanimljiv kao ćorav krokodil, kao otečen majmun, kao nostalgičan rinoceros. Ah, šta vidim... suze? Pardon, tisuć pardona, oprostite, o, bože moj... šala.

- Tako dakle, tako.

- Otvarate dveri u novu godinu, u novu ropotarnicu, je li?

- Šutite... ah... ah... ja se ozbiljno ljutim. Vi ste postali neotesan, zajedljiv, niste »šik«, ne umijete zabavljati dame, niste kavalir.

- Vi dakle ne primate mog prezenta? To sam htio znati. - *(Pauza.)*

- Ne.

- Zašto?

- Jer... *(Pauza.)*

- Jer ga ne bih mogla baciti u oganj kao razlupanu igračku. Bez šale: zar je to sve što mi donijeste?

- Nije. Donio sam vam... jedan roman. Zabavan i kratak.

- Štogod smiješna? Pokažite.

- Dragovoljno. Odsvirajte mi štogod da se sjetim. Na primjer: *Plovi, plovi, moja lađo!* Samo piano, pianissimo, bez pedala.

Ruke joj stadoše prebirati - po mojim živcima. Bijahu blijede, bijele, kao da umiru od ljepote. Imale su fizionomiju lica. Cvijeta udaraše jednostavne kompozicije nenatkriljivo, djevičanski, kao čist seraf.

Onomad kada se udala, sviraše kao kuharica.

- Hvala, hvala. Iz vaših prstiju pjevaju ljiljani, bijele pahuljice, visoke zlatne ptičice u jutarnjem zraku. Hvala! Bio vam je, dakle, jedan doksat.

- Šta?

- Življaše vam, dakle, jedan balkon.

- Jedan baron?

- Ne. Jedan balkon. Jedan daleki balkon, u dalekoj zemlji, u dalekoj varoši, u dalekom, prostranom vrtu. Opaziste li da ima stvari drvenih, kamenitih, gvozdenih, koje volimo jer nas privlače više od tople ljudske duše? Zašto? Ne znam. Možda zato jer i one nas ljube svojim drvenim, kamenitim, gvozdenim srcem. Zašto vi toliko ljubljaste onu klupu na Cmroku, u Zagrebu, sa pogledom na župnu dolinu sv. Ksavera? Zašto toliko volim sive, nemirne oblake,

zadovoljni dim, pospanu maglu, tragove od ptičjih nožica na prvom prhenjavom snijegu, mrtve muhe u mrtvim dvoranama? Zašto obožavam vodu kada se penje sa suzom u zrak, kada lomi tiraniju krševa, kada sipi po krovovima i po žednim poljima, kada se pretvara u kristalni led, u djevičanski snijeg i kada ju ljubi sunce u zelene, hladne, alpijske oči i u široka, modra njedra okeanska? Elem, lutajući tuđinom za nepoznatim mi ciljem, namjera me namjerila bila na prastar gradić sa tvornicama stakla i sa starim, drevnim parkom u blizini. Preskočivši zidanu, visoku ogradu i ušavši pod šaputanje starih bukava, grabova, lipa i pitomih kestena, nagazim na dvorac, običnu, staru, prostranu kuću sa gospodskim visokim prozorima, i tijelom mi prođu mlazovi sreće, čuda, miline, čega li, jer opazim balkon, moj balkon. I bude mi jasno kao sunce da me on, balkon, magnetskom tajanstvenom neodoljivom snagom privukao u nepoznat kraj, u nepoznatu, usku, provincijsku varošicu. Ne mogah skinuti očiju sa njega, sa balkona. Očarao, omađijao me, zaplijenio mi oko i dušu. Pa ipak, taj balkon bijaše kao deset, kao sto njegovih drugova koji me nošahu ili pored kojih ravnodušno prolažah. Zidovi oko njega mahovinasti, žuti, puni tragova od kiše kao staračko lice puno suza. Naslon mu drven, truo, a nose ga gvozdena pera, zavijena, okrugla, načičkana željeznim lišćem i cvijećem. Ovo bujno, graciozno gvožđe davaše mom samotnom, pustom balkonu notu dobroćudnu, kicošku, koketnu, nasmijanu. Ove željezne, prolistale i rascvjetale grane su kao lepeza naduvena od lahora, nabujala od ljubavnog daha koji nekada duvaše iznutra iz kuće sa nijemim, pustim, mumijsklm, zabravljenim vratima i prozorima. Tuga, strah neopisiva me osjećanja obuzimahu pod balkonom, gledajući ga kao lepezu punu mladosti i sreće u žutim, crvotočnim rukama, posmatrajući ga kao zaljubljen, primamljiv smiješak na slici dragog pokojnika kojega znamo kao sebe iako mu ne znamo imena. A preko mrtve lepeze, preko tog smrznutog rokoko-smiješka... preko mog balkona, uspuzao zimzelen, zelen kao najdraži mi kamen smaragd, zelen kao plijesan i lešina, zelen kao nada, tih i miran kao san i grob,

zaljubljen kao starac. Privukao se, dopuzao, došuljao se do nasmijanog, do bezbrižnog mog balkona, sapleo mu od zelenih svojih srdaca bračnu haljinu, privezao taj zeleni peplos duboko za zemlju i prionuo balkonu oko ispupčenih prsiju kao bezbroj tananih, sarevnjivih zmija, te zadrijemaše, otrovne i site, na hladnoj žrtvi.

Moj me balkon napunio čudom, stravom, ljubavlju kao sfinga izbuljenih očiju i arslanskih nokata.

- Ko si, šta si, što hoćeš od mene? Zašto si me dovukao preko brda i dolina, preko putova i bespuća, preko voda, preko trnja? Što sam ti učinio? - pitah gvozdeni kameniti, truli balkon. Dopršale četiri crvene nožice, golub i golubica, sa grudima okruglim, namjehurenim od ljubavi kao mješine. Balkon, moj mi balkon mjesto odgovora pokaže gugutav, pernat pir, a od tog pirovanja muklo zastruji, zabruji, zašušti, zašumori podmukli zimzelen. Sunce zađe, siđe veče s Angelusom i prvim zvijezdama, a ja još uvijek netrenimice gledam u balkon, moj balkon, moj nijemi, drevni balkon. Usnusmo obojica u umornim noćnim sjenama, uspavani cvrčkom koji sipa zvuke srebrne, sićane i pospane kao one u visini zvjezdice. Zaspasmo pored krijesnica sličnih smaragdima, uz pospani žubor jezera sa šaranima, kornjačama i zmijama, uz šaptanje šaša i lisja od lopoča, a među lopočem i zvijezdama već se mazi stidljiva mjesečina, spuštajući u zelenu vodu plast od srebra i od brokata. Sve utihnu. Čula se tek tišina.

Od te sam noći svaki dan dangubio u staroj gradini. Vjetar, grom, žega, nepogoda - ništa me ne mogaše otrći od balkona. Pocrnih kao Ciganin, odijelo mi već visi u sljepačkim prnjama. Zaboravih na ljude, na svijet, na prošlost. U gradić bih odlazio tek po kruh za nekoliko dana. Ljeto tek u prvom zlatnom i mirišljavom naponu, a ja lutah šikarom i starim drvoredima, kao satir, omršavio od gladi i od samoće. Sprijateljih se sa lišćem, zavolih cvijet kozje mlijeko, pobratih se sa zapuštenim jezerom, paučinastim kioscima, trulim, mahovinastim klupama i porušenim kipovima. Balkon me nije više

plašio, i što bih mu više dolazio, dolazio je svjetliji, dobrostiviji, nasmijaniji. Osjetih da i on za mene mari!

Jednog jutra nađem visoka vrata za starim mu leđima... odškrinuta! Balkon, moj stari balkon se probudio, oživio, uskrsnuo! Druge zore vidjeh na njemu okrajak od japanske lepeze i, približivši se kradom kao kozonožac usnuloj drijadi, nađem pod balkonom ružu, trudnu od rose i mirisa, toplu i tešku od sočnog rumenila, a na peteljci... svilena, ružičasta vrpca. Šmugnem u grmlje, cjelivam i gutam latice krvave, vlažne i baršunaste kao ženska usta i pohrlim u gradić, jer sa balkona, sa mog probuđenog balkona zahori skladan smijeh i nesnosni lavež psetanceta navikla na žensko krilo.

Sutradan nemah petlje preskočiti visoki zid oko parka, ne mogah jesti, piti, počinuti. Prekosutra odem, ne mogavši odoljeti, i nabrojim na jednom vlažnom, hladovitom puteljku do pedeset tragova od cipelica sa visokim, tankim petama na kojima se tanke žene povijaju kao ritam ljubavnih melodija. Gotov na sve, došuljam se blizu mog balkona i legnem na golu, vlažnu zemlju u uobičajenom šipražju, ne osjećajući trna ni koprive.

Vrata su na balkonu širom otvorena, i zelena svilena zavjesa drhti u onom miru kao da strepi od kucanja mog srca. Kuća, stari zamak oživio pridušenim žamorom. A balkon smije se zlatnim, sunčanim smiješkom, a što se više sipaše sunčani prašak na humke pitome i okrugle kao ženske sise, to bivaše moj svijetli balkon skrletniji, topliji, nasmijaniji, ljubavniji. Dan je tako vruć da zemlja poda mnom miriši kao znojna žena i znojna maslina. Komarci zaćorili od žege. Ne čujem na bukvi vjeverice, ne čujem kukanja kukavice i djetlovog neumornog kljuna. Bio sam preneražen, umoran, bolan od iznenađenja i od neizvjesnosti. Zaboravih jauknuti, uzdahnuti, zatvoriti oči, jer se na mom večernjem purpurnom, sevdahlijskom balkonu pomoli žena... žena gola, gorda, blagorodna kao boginja, bolesna od snage, zdravlja i ljepote kao zrio grozd. Za njom se vuče koprenast, lak plašt, ogrtač, što li... poput oblačka. Došla je, pojavila

se, kao da oživi ljetni, života puni uzduh, kao da trgnu lijepom rumenom ljudskom krvcom zrak sunčani, kao da se pretvori u ženu ono božije svjetlo na smiraju. Bijele, savršene harmonijom laktove naslonila na suho, trulo drvo mog... našeg balkona. Kraljevsku, kao zlatno runo žutu i tešku kosu razasula niz nage, skladne pleći, a pogled modar, miran, širok i sjajan kao široko nebo, pustila u daljinu, za suncem. Uzaman htjedoh zaustaviti sunce, zabodavši u žednu zemlju prste. Gradinom kroz lišće i usijani zrak proleti, prohuji, kao nevidljiva sutonska ptica, jedan zvuk... nježan, drzak, veseo, pustopašan, čeznutljiv, kao da zacvili i vrisnu jutros otvoreni vodoskok za docnom mjesečinom, i taj me čudni obojski glas pretvori u jeku one na balkonu pjesme. Sunčano posljednje svjetlo bjesni, lomi se i grči u orgijskom trzaju, padajući po toj ljudskoj ljepoti na drevnom, vjernom doksatu i, najzad, umorno sunce problijedi, požuti, pomodri i zavije dvorac, gradinu i ženu u sjene svog hladovitog umora. A ona, duša i boginja mog starog, plemenitog balkona, uspravila se kao ravna palma i pružila ruke, bijele svoje ruke za zapadnim rumenim vrhuncem kao za rumenim žrtvenikom, pružila ih za suncem! Bedra joj se sjaju kao vaza puna vječnog vina, a grudi blistaju, sjaju spram večernjeg neba, blistaju i plamte kao da se u njima krije baklja novih Abela i novih Kaina, zvijezda novih nebesa. Ne čuh, ne vidjeh ništa, jer je rukama slabim i blijedim zadržala tok vremena, Večernjaču za kapom, posljednji sunčani sjaj u očima i zemlju u ustima. I odjednom ispuzim pobauljke, skočim onako golognjat na čistinu, pružim prama balkonu izgrebene, mršave, izgorjele ruke i stanem glasom, meni doonda i odonda tuđim, zvučnim kao pastirski rog, klicati iz ljubavlju nabrecanih prsiju:

- Ne pružaj željnih, bijelih ruku za suncem, boginjo, vilo, nepoznata ženo, jer si ljepša od sunca, od dana i od svjetla. Sunce će ti sutra i opet doći do našeg balkona, tvoga nosioca. Ti si, divna moja gospođo, među dva sunca, ljepša od sunca današnjega i ljepša od sunca sutrašnjega, ko što si ljepša od umorne večeri i od rosne zore,

bogatija tajnama i željama od ove sjenaste noći. Ja sam satir tvog posvećenog, drevnog luga, moja dobra vilo, ja sam posljednji tvoj satir, gola nimfo. Pođi za tragom glasa i mog nestrpljivog koraka! Nemam ništa osim ljubavi, ali ona ne kaplje iz mojih prsiju kao med iz zrele košnice, ona je vjernija i tvrđa od našeg starog balkona, toplija od sunca i dublja od ponoćnog mraka. Čuj lišće kako nam šušti; čuj ptice kako nam uzdišu kroz prvi san; čuj Panove dvogrle kako same od sebe jecaju u tihim, zanijetim granama!

Gospođa se preseneti, ustukne i konačno mi pokaže smjehuljke svog začuđenog lica. Stadoh plesati, skakati, valjati se kao ždrijebe po prašini, kršiti prste od vesele nevolje i klicati, pjevati, te mi stari vrt odgovaraše tužnim jekama i lišće veselim ćepirkanjem.

Uto se iza njenih leđa pojavi zaduhano dizdarsko lice. Učinilo mi se vidjeti Mefistofela.

Jedna žuta, ljuta, koštunjava šaka brutalno gurne u kuću zapanjenu ženu. Iz kuće žamor. Jedno pseto lane tanko kao dijete, čangrizavo kao starkelja, drugo zalaje u pudljivu tenoru, treće u džandrljivu, opasnu basu. Leden me oblije znoj, kao da se trgnuh iz užasna sna, i dadem pleća preko trnja i živica, čkalja i taraba, preko sijena, djeteline i čemerike, preko cesta i rovova. U onoj mi se pomrčini pretvoriše ruke u oči. Zorom banuh u kolibicu nekog bostana i tu usnuh kao zaklan, snivajući o balkonu, o sjajnom i sunčanom mom balkonu.

Prebijajući se od nemila do nedraga pune dvije godine, snivah o njemu, o balkonu, gotovo svake druge noći. Gonio, mučio me, drobio me sinjim teretom gvozdenih svojih rebara i kamenitog podnožja. Uzalud sam tražio drugi, slični, da mi ga zamijeni, kao udovac što zamjenjuje živom mrtvu ljubav. Uzalud se šunjah oko starih, plemenitih parkova, oko zabitnih zamaka. Uzaman prođoh krajeve bogate lijepim, starim balkonima i čilim, lijepim djevojkama. Moj me balkon jurio, progonio, trapio neodoljivom žudnjom, te se okretah za njim kao za žutim suncem žuta sunčanica. I jedne se zime

i opet nađem u poturenu gradiću sa tvornicama stakla. Hitajući pred veče spram dragog vrta, okrene zlehuda moja slutnja noćno nebo u olovnu lubanju, a vjetar me lupa i lupa od jedne metalne sljepočice u drugu. Put dug, beskonačan. Nekada dospjeh iz varošice do mog balkona za neko pola sata, dok je danas moje hodočašće beskrajno. Na goru se povilo oblačno sunce, i ja, vajmeh, opazih da stigoh u drugu palanku, sa tvornicama šećera. Pitajući pučane za onaj stari zamak, niko me nije znao uputiti. Od očajnosti bio bih smalaksao da me polumrtva nije vukao balkon, dragi, stari moj balkon. Vratim se iz nedođina u gradić sa tvornicama stakla i pođem bez odmora, krvavih tabana i krvavog srca, prema parku i opet ga ne nađoh! Mišljah da siđoh s uma. Otišavši do mjesta starog zamka po treći put, zapitah seljaka za drevnu gradinu, a gedža mahne prezirno budakom niz obronak i rekne, pljucnuvši preko svog polja sa redovima punim krtole:

- Ovdje, ovdje je bio taj vaš stari park, tu gdje su prvi moji krumpiri. Dvorac, nepotrebni, pusti onaj dvorac - ne bijaše ni osiguran! - postade žrtvom plamena, a na njegovom mjestu - evo mojih novih suša i hljevova. Drva, stara drva zapuštenog parka bijahu većinom trula i jedva za gorivo.

- A domaćin, gospodar?

- Gazda je neka lola, razvratnik!

- A gazdarica? - šanem i uhvatim se za ekonoma da ne posrnem od slabosti.

- Domaćica? Gospodin nikada ne bijaše oženjen iako se često ženio, štono kažu, pod vrbom... Hoćete kruha i mlijeka? Ne činite mi se, zlopatniče, odviše sit.

I čiča me povede na svoj salaš. Na dvorištu punom perja, lokvica i dječurlije vuče mi pogled kao da me neko postojano fiksira. Okrenem se i panem. Umorna me koljena izdaše jer na đubretu ležaše - balkon, moj stari, moj dragi, moj nesrećni balkon. Rebra,

slomljena mu rebra puna gnusna rublja, a mramorno se podnožje raspucalo kao od muke, te po njem juri živad i drekavi krmci.

- Prestanite, prestanite! - rekne blijeda Cvijeta. - Ah, ja se plašim!

Gledajući joj neporočne oči povećane u prvom sumraku i u djetinjasta usta što me gledahu sjajnim zubima, nemah riječi, nemah glasa.

- Što ćutite?

- Svaka riječ bila bi sada bačena, bila bi uludo bačeno parče moje duše. Ja vas ljubim, Cvijeto, prem je to glupo i prem je glupo da vam to kažem... Zašto vas ljubim? Ne znam. Jer ste nesrećni, jer niste čavrljavi, jer vam riječ stiže riječ, kao suza što stiže suzu, jer ste ponositi i plemeniti, jer ste nedohvatni i lijepi kao ona gospođa na balkonu mojih snova.

- I ja vas ljubim. Bez svake šale. Ne gledajte me tako razbojnički, tako porugljivo.

Primaknula mi djetinje i napaćeno lice, zborita usta, izvjedljive oči. Nikada mi ne bijaše bliže - nikada dalje.

- Ne, ne! To nije, to nije ono za čim je čeznula mladost i duša tvoja! - šaptaše odjednoć u meni. - Ti ne voliš nju, Cvijetu, ti voliš drugu... onu na starom balkonu...

- Nosite li vi još, kao ono u Zagrebu, na lijevoj nozi crnu, na desnoj crvenu čarapu? - upita me i pođe zapaliti svjetlo.

Ne odgovorih jer opazih u zao čas da su joj pete od cipela krive, strašno krive, obadvije krive nalijevo. Život se na me nacerio ciničkim, đavoljim smiješkom. Kao da me, vrelog i pijanog, baciše u ledenu vodu. S ulice stanu dopirati, dosadni, glupi, prosjački zvuci »vergla«, a one smiješne, bolne, naherene pete vidim Cvijeti u oku, u smiješku, u otmjenom - sada smiješnom i neumjesnom ponašanju. Moja se ljubav odjedared razderala, nakrivila, naherila nalijevo, ja se stisnuh u svom kutiću da me ne takne ta i smiješna neman u krivim - u krivim - u krivim petama...

- Što? Zar već odlazite? - zapita me Cvijeta pošto se digoh na polazak, skršen i razočaran. - Kamo ste pošli?

- Daleko. U Njemačku jamačno. Večeras moram otputovati.

Ona me gledaše kao da ne vjeruje svojim očima, klone na stolicu, i opet - cipele, njene krive, nalijevo naherene, izlizane, požutjele cipele!

- Ne šalite se. To nije šala. Što vam je, zaboga, iznenada? Čekajte barem tatu i mamu. Kada ćemo se vidjeti, prijatelju? - rekne blijedim glasom, krhkim kao paučina.

- Ne znam. Ne znam i ništa neću da znam otkako znam da... da...

- Govorite, govorite, šta vam je, Eugene?

- Otkako znam da je dovoljno par krivih peta pa da nam otruju sve snove, sve iluzije, ljubav, život, sve... sve...

Savladao me smijeh, i ujedoh se do krvi za usnice, opazivši kako je ona porumenjela, problijedjela i uvrijeđeno trgla pruženu mi ruku.

Verglaš turio na ulici ono hladno gvožđe usred mojih pluća, pa okreće - okreće, vrti - vrti. Krv, moja crvena krv se cijedi i škropi moje cipele, cipele. Stadoh bježati od Cvijete, od vergla, od cipela. Zavučem, sakrijem se u prvu gostionicu, u pobočnu sobu, i obuze me tako kajanje kao da uništih, ubih... I gledam, ovdje pred sobom, najmlađega i najmilijega brata svoga kojega jedared nehotimice ranih iz puške. Dragi dječak na zemlji, blijed, sa mrežicom znoja na čelu, suznih očiju, krvave košuljice. Ja trgam ljevicom kosu iz glave, desnicom prijetim - prijetim udesu, a moj mali Ivica mi govori: - Ne plači, ne plači, dragi Eugene. Ništa, ništa me ne boli. Ako umrem, kazat ću dragom Bogu da nisi kriv, da sam ja kriv, da smo se šalili i sigrali.

- Što zapovijedate? - dolazi konobar i smije se jer ga zamolih za... cipele.

- Što?

- Brat, moj najdraži, najmlađi je brat ozdravio, hvala bogu. Čašu, čujete li, donesite mi »krigl« benediktinca. Dvije čaše, ako hoćete sa mnom piti... Lijepo. Hvala... Prosit! A znate li, zašto pijem? Da se kaštigujem. Imate li vi oca?

- Imam.

- I ja ga imam.

- To nije nevjerovatno. - Pomislite, Žan, što mi se dogodilo.

- Ja sam već pomislio.

- Moj otac vrlo zamuckuje, pelteči, i zbog toga mu prišivak Mucalo. Elem, jedared pred vršnjacima mucah kao otac kada me grdi i kada pjeva peltečeći i kroz nos:

- Vrr-rb-ni-ččč-če-nnn-aad-m-ooo-rem - -

Okrenem se vratima i opazim, pomislite samo, Žan, opazim... mog oca, blijedog, zastiđenog! Otišao je bez jedne jedine riječi. Teško, preteško me pedepsao, smrtno me ranio onim nijemim, zastiđenim pogledom. To bijaše prije mnogo godina, i ja se evo kajem i ispaštam. Imate li vi, Žan, slučajno jedne postole, onake kao na slikama apostola ili knajpovaca?... Šteta, jer evo iz mojih curi krv.

- To nije moguće.

- Da, tako je. A što je najčudnovatije, ta krv nije moja. Iz mojih cipela... Zatvorite, molim vas, vrata. Hvala. Iz mojih cipela brizga krv jedne čestite, plemenite, ubijene djevojke.

Konobar se digne, posmatrajući me kao Huga Schenka. Platim i dam mu dukat bakšiša.

- Molim vas, to neka ostane među nama. Kunem vam se da nisam prost ubica. Ne, gospođica Flora N. je ubijena, živi i prezire me.

Oko ponoći dođem pred Cvijetin stan, pozvonim, a vratar me pusti. Na petom spratu naslonim čelo na ledenu kvaku, skanjivam se i ležim do zore poput pseta na kamenu. Jutrom se pokunjen išuljam za mljekaricom i kunjam pred kućom do podne. I evo je, evo Cvijete!

Blijeda, u ljetnom šeširu, sa mrežastom korpom ispod staromodne pelerine. Čini kao da me ne vidi.

- Stanite, oprostite, Cvijeto... milost!

Zapristah za njom sa gladnim, nečistim psetom koje nas gledaše kao čovjek, jer što je pasja fiziognomija bolnija, to je ljudskija. Cvijetina se haljina vuče po blatu jer ju je pustila iz ruke, jamačno zbog - cipela. Na pločniku ostadoše za njima, za cipelama, rane mjesto tragova. Krv vidjeh kapati i kapati iz onih krivih, naherenih peta.

- Razumijte me, Cvijeto, molim vas! Ja sam nesrećan, jer ne činim koncesije ničemu, pa ni sreći.

- Rugajte se samo i nabacujte se frazama. Vi dođoste jamačno zbog osvete, prem vam nisam ništa skrivila. - Iako se ozlila na me, ne obrnu lijepe glave preko visokih, ponosnih ramena. - Prem nemam onake obuće kao ona vaša boginja, dajem riječ da neću pasti u blato... kao sentimentlani, hladni, idealni vaši balkoni...

- Smilujte, smilujte se, Cvijeto. Ja nisam ništa drugo htio nego mojim dolaskom osvježiti uspomene, ojačati moju ljubav. Pišite mi barem.

- Nikada!

Nada, 1902; *Umorne priče*, 1909.

PUT U NIŠTA

I.

Prosinačke noći, oko tri sata, izađe iz poznatog pariskog restauranta *Maxima* pl. Orlović. Zijevne, pođe do crkve sv. Madlene, nasloni se na svjetiljku i zagleda se niz Ulicu Royale prama Trgu Sloge. Bi mu neopisivo dosadno u Operi i kod soupera, pa po običaju čekaše kakog nikogovića bez stana da ga nahrani i da mu iza zabavnog razgovora dâ koji franak za prenoćište. Pored Orlovića prolaze docni klubaši i cercleuxi naduveni od bogate beskorisnosti, sa ženama otečenim od teškog nakita i od bezočnosti. Ulične se svjetiljke pružile u neizmjernost, kao da vode u raj pospane, polusjajne dosade. Jedno fijakersko kljuse padne bez suze i jecanja, nijemo kao kamen, iskesivši na električno tvrdo svjetlo bijele zube, jezik i mekane oči. Orlović, ljubeći konje više od muškaraca, udari ljutito havanom o asfalt, pođe prema Operi korakom sada tromim i širokim, sad sitnim i nervoznim. Goli boulevard gubljaše svoj magazinski, pusti karakter na mjestu gdje prolažaše naš plemić u nepogrešivom cilindru naherenom kao kokotova kresta, u lijepom vunenom raglanu i monocleu koji se srastao s okom čistog koljenovića. Dugačko, okošto lice sa despotskim zavijenim nosom bilo bi mramorno kao u starog asketskog kneza-prelata, da nema očiju sitnih, mefistofelskih, bistrih kao u grabežljivih ptica, pa brčića nježnih, mršavih, konjaničkih,

uzvijenih, jogunastih i crnih, pa teških obrva, još tamnijih i težih od prosjede po sljepočicama kose na koju pružiše umorne preživjele oči nabore svojih »guščijih nožica«. Grudi široke kao u vitih hrtova i brzih konja-trkača, ravna, široka se leđa ističu unatoč širokom, vrećastom kroju lakog kaputa. Dugačke kavalerijske noge kroče lako, gotovo nečujno, elegancijom lijepe ptice flaminga. Klupe prazne. Nigdje beskućnika. Nigdje camelota, pa da očajno i veselo rekne: - Jedan sou, moj kneže! - Orlović htjede već pozvati kočijaša i krenuti kući, kad al naiđe, naleti, osvanu, iskrsnu iza ugla kafane *de la Paix* čudnovato, nevjerovatno stvorenje. Ko da se noćan ćorsokak najstarijeg pariskog predgrađa utjelovio, očovječio.

Kosa dugačka, umorna, raskubana sakrila šeširić kao oni zimski oblaci što sakriše mjesec. Mjesto cipela - kaljače. Ispod kratkog, žutog ljetnog, prije nekoliko godina skupog ogrtačića više poput repova od netopirskih krila repovi pohabanog redengota. Lice pljesnivo, vlažno, žuto, Čelo pobijeljelo kao od refleksa silne hartije i svjetla. Neznanik skine svoj - o Bože veliki! - olinjali šeširić, sličan kapicama na tjemenu katoličkih svećenika i zagleda se niz Avenue de l' Opéra kao čovjek koji ne zna kamo bi. Orlović se sjeti, sjeti se na nekoga - na nekoga - gledajući uleknute, avetinjske, maglovite oči, divlju, jareću, satirsku bradicu i mršava, upala lica, stisnuta poput trule potleušice pod ogromnim krovom pod težinom masivnog, kvrgastog čela. Paćenik mrzovoljno plenuo na prvu klupu i - zabô bez obzira na svog otmjenog posmatrača nos u jedan broj *Obzora.* Orloviću iz oka staklo, a iz grla...

- Marjanoviću, stara kućo, jesi li ti to, trista mu petalja!

Onome iz ruke *Obzor,* a iz dubine prsiju, iza dugačkog, nijemog posmatranja:

- Orloviću, stari štenkeru, cigajnerbarone, zar nisi više kod ulana? O, kaki sastanak!

- Ja sam u Parizu tek mjesec dana. Čuo sam da si tu, ali mi pisaše da si i u Americi. Šta se kriješ, do vraga, kao zmija noge?! No, hvala

bogu, gubica ti nije tako *»hin«*, kako sam mislio. Ima još puno lijepih tragova...

- Kao izgorio rukopis što je pun crnih slova, je li?

- Da. Ta ti je u kabao. Još si uvijek, vidim, osobenjak. Čuo sam za te onomad iz novina. Slučajno. Iz *Agramer Bote.*

- Vrlo lijepo. Postat ću popularan kao Društvo sv. Ćirila i Metoda u Istri ako srećno propanem kao kninske kraljevske ruševine. Lijepo ti je to biti nesrećan, dragi moj primorski bane! Zar bi bez te bezimene nevolje mogao osjetiti slast tog nenadanog viđenja?

- Dobro, dobro. Hajdemo na čašicu razgovora. Ne ustručavaj se, molim te, mi smo svoji. Kamo ćemo? Na Place Blanche, Maximu?

- Zar u ovakom habitusu, božji čovječe? Ajdmo u kaki »mali crni kutić«.

U kolima bijahu kao pijani. Pitahu deseto, odgovarahu deseto. Tek u chambre-séparée noćnog restauranta u Halles, središe im se misli.

- Što da ti priča jedan badavadžija? - veli Orlović. - Jamačno nisam više tako rječit kao ti, iako se još više potucam. Do mature znaš moju povijest, jer bijasmo komšije. I to znaš kako mi umrije otac, ekselencija Ivan Orlović, kraljevski savjetnik, ostavivši mnogo manje imetka nego što se nadasmo. I to znaš da sam otišao u vojničku akademiju. Dobro. Brzo postadoh ritmajstor i pobočnik. Druge godine mog kapetanovanja, preklani, upoznam u Nizzi glumicu Ninon du Quesne. Voljela me ludo dok sam hinio da je smatram plaćenom ljubovcom, dok sam ju mučio vrstom prezira. Pojedavši kapital, ono malo zemljice u Slavoniji i vinodolske vinograde, priznah joj svoju duboku ljubav jedne slabe, prestrasne večeri, i od gazde postadoh robom. Prije kratkog vremena uzajmih posljednje pare na svoju vojničku plaćicu, a prekjuče odoh od nje da Nineta ne ode od mene. Senjanima nestanulo para, a bez para nije razgovora. Reaktivirati se ne mogu. Prekasno je. Dugovi. Lane mi izdahnu majka i dobrotvor ujak, đurski kanonik Gostomski. Ergo, ja sam

»fuč« kao i ti, gore nego ti. Ima časova kada ti ne bih mogao odgovoriti za datum mog rođenja. I Očenaš zaboravih: to je sramota! A što ti? Najmanje socijalista ili anarhista.

- Varaš se. Ja sam Hrvat, dakle lojalni legitimista. Volim kao i ti Tirol, Prater, madžarsku pustu, Beč. No to je krasota, Orloviću, kako si pun čojstva i junaštva, elegancije i mira, pouzdanja i prezira! Silno prezirati je teže nego silno ljubiti. Ako se sjećaš, momkom ne bijah ni ja mačiji kašalj. Gledaj svaki dan mramornog Apolona i bit ćeš mu sličniji, kao stari burš što postade sličan svom pudlu, glumac svojoj najmilijoj ulozi, kočijaš konjima. Tvoj me drski obraz opominje na naše slobodno, burno more, kolijevku dosjetljivog Odiseja i svilenih Mletaka. Vidi se, amice, da ti dadoše meso junačka gospoda, da ga čuvahu dobri kuhari, da ti krv miriši od tokajca i šampanjca, a oko da ti je krotilo mlade žene i mlade konje. Tvoj znoj jamačno miriši kao znoj Aleksandra Velikoga. Ja nikad ne mogah gajiti moj ponos. Barem si se naživio, a ja... via dolorosa. Već desetak godina svakog jutra gorčina, čemer u suhim ustima. Želudac mi pokvaren od rđave hrane, mozak od rđavih knjiga, srce od trulih, nepotrošenih strasti. Suhi mi kruh tako omrznuo, da ga i crkavajući od gladi... ne mogu gledati. Naučih pisati u tmini, olovkom među prstima, očima okrenutih u sebe, u pomrčinu. Najveća mi naslada derati, trgati stari papir i sama sebe. Ne mogu više čitati, jer mozak izgubi podobnost pažljivosti. Tako sam rasijan, da često ne razbiram smisao domaćih vijesti po novinama. U mutno ovo vrijeme boli me neosjetljivi svijet, kao invalida što boli drvena noga. Juče mi bacio nenadani vjetar kapu u rijeku. Nije tragično živjeti u Parizu bez hrane i krova. Tragično je biti bez šešira. Danas imam samo jednu naviku: bol. Prije dva mjeseca posljednji put dočepah se novaca, i to me tako uzrujalo, demoralisalo, da zaboravih, pogibajući od inanicije, na jelo i kupovah knjige koje iste večeri moradoh prodati - za petinu jutrošnje cijene. Sit ne mogu spavati od sitosti, gladan od gladi. Urednost me više muči od neurednosti. Volim kukavne sobe, kukavnu fukaru, kukavne noći, pauke i paučinu. Volim sve što nosi tragičnu pređu

vremena. Ti si, uskočko koljeno, pun puncat tužne, staračke, ponosite pređe vremena kao knjige starostavne i kao stare, plemenite grobnice. Mora da te jako ljubljahu dvorske gospođice sa ručicama kao dvije mekane breskve i glumice sa rukama kao binjiš u burmama od dragulja, sa prstima punim zore, rose i sunca u banalnoj ponoći monstre-hotela. Oprosti te govorim odviše, jer već četiri dana, ko trapista, usta otvorio nisam.

- I ti si, Marjanoviću, vrsta aristokrata. Sportsman boli. Braća smo nas dvojica Hrvata na smiraju.

- Ako se, Orloviću, ne varam, ti si nekad napisao lijepu hrvatsku knjižicu, *Uvelo granje,* u duhu Turgenjevljevih nesrokovanih pjesama. Neki se naši na te ugledahu. Piši i opet.

- Ne mogu. Ko hoće biti pisac, ne može se sasvim predati životu i nijednoj strasti osim umjetnosti, ritmu. Ja bih danas mogao biti virtuoz tek u naticanju rogova na široka čela mojih oženjenih iskrnjih. Živjeti, ljubiti, bezbrižno, bujno, neizmjerno! Za mene ljubav bijaše uvijek veća naslada od piskaranja. Da bijah nesrećan ljubavnik žena i nesrećan ljubavnik života, možebit bih nastavio ona mladenačka literarna ćaskanja. Ne mogu živjeti bez žena, bez luksusa, bez novaca, bez vjetra, bez bure. Znao sam živjeti, znat ću i umrijeti... još bolje.

- Siđe li s uma, kapetane? Ti imaš kod nas dolje i suviše prijatelja za miran i udoban život. Još imaš vremena da sagradiš lijep grob na Mirogoju sa vidikom na Savu, na Sljeme i na grad koji penje pod nebo svoje križeve i onaj buzdovan na kuli kralja Bele.

- E, nestašni moj Marjanoviću, ja nisam za podžupana, kao ti što nisi za seoskog bilježnika. Odviše živjeh, odviše se naživjeh. Okusih odviše medenih kupa. Ispih ih više od svih Orlovića, tamo od harambaše Petra, pobratima hrabrog Posidarca, pa do mog mudrog roditelja. Svakome je odmjerena mjera uživanja, i ko je neumjeren kao ja, stigne prije vremena dancu, grobu. Živimo u doba bajagi demokratsko, a ja nisam vičan davati ruku svakoj šuši. Kamo da

odem ovako nezgodan i samoživ? Meni bi trebala pljačka Tridesetgodišnjeg rata. Kako se zvao onaj naš pustolov u XVI vijeku? Njegova je duša u meni.

- Idi u englesku vojsku.

- Ne znam engleski. A da ovako mator počnem vom Pick auf, ne ide, ne mogu, postadoh meke puti kao Hanibalovi plaćenici.

- Tolika snaga, pa tako jalova! Da, da, Orloviću, prava, prevelika je snaga vazda tragična. Zamisli da se danas nađe kakav div... visok kao katedrala, gladan kao najgladniji London! Ubili bi ga iz topa. Zamisli Napoleona rođenog, recimo, u našoj domovini! Kod mene je bolovanje drukčije. Vi izdanci prastarih hrekova te cvatete u gotskom almanaku, vi ste internacionalni kao prastara korablja sv. Petra, a ja, paorsko čedo, ja sam Hrvat. Ovaka su seljačka djeca srasla sa rođenom grudom kao sijamski blizanci. Oboli li jedan, eto i drugog bolesnog. Moja blizanica Kroacija mora grdno bolovati, sudeći po meni i tolikim bolnim seljakovićima. Ja sam kao slomljeno perce ptice selice, kao skrhana slamka iz one oblačine, iz one golotrbe bazije koju duva nevolja iz bijedne otadžbine preko tuđinskih planina i hladnih okeana.

- Pretjeruješ, Marjanoviću. Istrijebi domovinu, i ja ću i opet spokojno živjeti. Što je domovina? Najprije... ljudi. A naši mi današnji ljudi nikako ne prijaju. Lijenčine, praznovi, slabe duše. Putujući ih izbjegavah, opomenut neugodnim iskustvima. Zbog kleveta prestadoh čitati sve naše neslužbene novine. Jedino bratoubilačkim inatom smo slični starim Grcima. Naši žurnaliste... slijepci vode slijepce. Kam' lijepe sreće, da ostaviše Krajinu i zadruge!

Vince im udarilo u srce i lice, a konobar nosi i nosi. Marjanović smrtno problijedio, trepte mu laloke, gnjati i laktovi. Orlovićevim se obličjem prosuo mir velikih srećnika ili velikih nesrećnika.

- Uzalud, uzalud se nećkaš, Orloviću. Ti si Hrvat, ti ne možeš biti drugo, kao vuk što ne može biti drugo nego vuk. Sličnost modernih

pantalona neće uniformirati narodnih duša i jezikâ. Ti si Hrvat, stariji, čišći, hrvatskiji od mene. Tvoja je glava kao glava u čistokrvnog bosanskog bega. Živila Hrvatska! Već sedam godina ne pih sa Hrvatom za taj »titulus«.

Kucnuvši se, Marjanović briznu plakati tiho, teško, pa bolno, grčevito, kao histerična žena. Orlović se tek prezirno nasmjehne, sneveseli i rekne:

- Našto riječi... riječi... riječi, moj brajane? Što plačeš kao mekani Krsto Frankopan? Moj otac, Ekselencija Orlović, reče mi pet dana prije smrti: »Reci im, moj laćmane, kada me stanu iza smrti opadati, da deset čilijeh kosaca ne mogu složiti plasta ako sijeno tek jedan slabić vilama razgrabljuje.« Ja, Marjanoviću, vidim u nas više razbijača nego zbijača hrvatskog plasta, pa se nikako ne nakanjujem na uzaludan posao. Glupo je boriti se proti kobi.

- O, ne. To je veličajno, to je tragično. Dovikujem ti protiv sudbine: In deiner Brust...

- ... sind deines Schicksals Sterne! I ja se, Marjanoviću, sjećam svog Schillera. Tek nemoj zaboraviti da tvoje grudi nisu pluća naše zemlje. Ne gledaj, molim te, vazda u nebo kao kokot pijući vodu. Budi najprije Marjanović koji može svoj materinji jezik i zaboraviti, a onda drugo. Najteže je biti sam i naći - sebe. Ja to postigoh i vrlo sam miran. Hebreje, Talijane, Parižane mrzim zbog te njihove vječne dreke i poziranja. Volovi se vežu za rogove, ljudi za jezik. Živjeti za druge, miješati se u tuđa posla... prostačka rabota. Lijepa žena, lijepa knjiga (kad nemam lijepe žene) i velike tjelesne umornosti, to mi je sasvim dosta. Najsrećniji su trenuci mog života kad zadrijemah, umoran od mačevanja i od ljubavi, pod zefirom Ninonine stare lepeze iz XVIII. vijeka, nakrcane ašikovanjem, parkovima i plemićkim vlasuljama. Onda opazih da kosa može osjećati kao oživjeli živci: vrhunac blaženosti. Par grešnih, bijelih ručica, nekoliko mehaničkih pokreta starom svilom: postignut je cilj života. Nemaš pojma kako mi je teško te zbog nemaštine morah napustiti Ninetu.

Gledaj kako je čiodom iskopala moje oči na vraćenoj fotografiji. O, da imam moći pa da isto njoj učinim, nevjernici! Ali... skandal, tamnica, društvo, drugi, oh, ti prokleti drugi, koji ne smetahu Filipu II. iskopati zubom oko svojoj ljubavci. Nikada djetešce ne pružaše halapljivije ručicâ za prvom zvijezdom nego ja što ih ovih dana pružam za zločinom, za osvetom. Glagoljaš o mojoj snazi, i gledaj tog junaka, tog hajduka, nesrećnog zbog lutke. Gledaj kako pišti, jer mu kao brvno pritisnu prsa ljubav, lijepa, beskorisna i laka kao perce na slučajnom vjetriću. Što ne jedeš, ne piješ, ne pušiš, gospodine Možda? Sutra putujem, ne znam kamo i ne potpisujem se više gizdavo grof Nunquamabo. Izgladi, Marjanoviću, te gadne, guste, horizontalne bore, noseći ih na čelu kao gladni boemi, licemjerne sluge i stare kokote. Volim čiste košulje i čiste duše, i zato govori. Sa tobom mogu barem besjediti kako hoću.

Orlović se pružio na divan, bacio nogu na stol i prebacio boce, tanjire, iće i piće. Bakti i puši. Uzduh izbe dobio trzavicu bakanala, groznicu posljednjeg bančenja na smrt osuđenih.

- Batali, Marjanoviću, svaku tugu. Sa kakvom se glavnom mišlju nosiš, što te veže za život koji te nikad oslastiti neće?

Marjanović se uzeo zlorado, nervozno smijati, trgajući ubrus i stolnjak, kršeći pokvarenim zubima čašu, a Orlović mu se taj put ne nasmjehnu.

- Orlović... hehehe... govoriš o ljubavi, o lju... lju... lju... bavi... hehehe! Ne mogu zboriti, ah, ah, to boli, ubit će me, ah, ah, pući ću. Hvala bogu, prošlo, prošlo je, bit ću ozbiljniji. Ne ljuti se. Uvijek me hvata grčeviti smijeh kada se ne smijem smijati, kada se bojim smijati. Ja sam prekorek, što na srcu, to na jeziku. Ah, ah, ti grozni, zaljubljeni, zaljubljeni mačkovi, hehehe!

Marjanoviću oči iskočiše, izbuljiše, zakrvaviše se, pobijelješe. Usta se nacerila, ukrutila, iskesivši velike, izjedene, žute i crne zube.

Orlović se silom nasmiješi i instinktivno dohvati za držak od revolvera u džepu.

- Ti si, ti si, kako vidim, humorista.

- Dabome, dabome, pogodio si! - umiri Marjanovića riječ kao morfijum. - Oprosti, oprosti poganom jeziku, oprosti! U gradovima, u ovim kamenitim šikarama, punim majmuna što misle da su ljudi, postadoh i ja zloban kao stari mandril. Jedino što mi milo na tom babilonskom smetištu, u Parizu, to je jedan pijevac negdje blizu Seine, kojega slušah svake zore kao naše seoske trumbetaše. Ti živiš za žene... kako da ti se ne smijem? Ljubavnica je ili grešno meso ili nebesko priviđenje. Ni u kojem dakle slučaju ne treba nam žena, živa žena. Alaj je ugodna ta mekana, prijateljska, sita i pijana klonulost! Neću zadrhtati od zime, sjetivši se Napoleonovog povratka iz Rusije. Tako mi je kao da ću umoran sit i okupan leći na snježni domaći odar.

- Ti, Marjanoviću, veseli noćni moj ptiću, imaš pravo, i ja imam pravo. Svi imamo pravo, jer razlike mišljenja nisu drugo nego razlike temperamenata. Vi literati ste kao Ikar. Letite na tuđim krilima, na tuđim mislima, tuđe vas misli nose u provaliju kada se hvatate vječnog sunca kao slijepi orlovi. Tebi hartija, meni žena. Ja sam zadovoljniji, čovječniji.

- Žene, zar to nisu dijelovi društva, zar to nisu Drugi, oni Drugi koji su ti toliko omrznuli noseći bradu? Tebi, hehehe, žena, meni, meni cigareta! Ona je moja, cigareta je sasvim moja. Izgara za mnom od ljubavi, i naposljetku iza nekoliko vrelih ljubavnih časaka gasim jednookoj mojoj ljubavci očinji vid, cinički, nogom ili slinom, ne pružajući uzalud ruke za osvetom kao čedo za zlatom Večernjače. Cigareta, to je moja žena. O duši joj se ne sumnjam, jer ju vidim modru, lelujastu, oblačnu, mirišljavu, cjelivajući je uzdrhtalim plućima i uznemirenim srcem. Koža je u moje dragane bjelja, nježnija i lakša od kože u tvoje nevjerne Ninete, jezik kraći. Dalje žena mi moja daje tješilicu misao i oduševljenje kao Beatrica Danteu.

Vječna je kao duvan i vatra, vječnija od Laure de Sade, vječnija od Afrodite. Grudi mi suhe, usta izgorjela i požutjela od njenih vrelih i čistih cjelova, brk mi pozlatiše ogarci ove vječno žive i vječno mrtve ljubavi. Na svakom sastanku moja draga i ljubezna mijenja odijelo, mijenja tijelo i dušu, promjenljiva i zaljubljena kao sevdahlija Dzeus. Tebi Ninon, meni cigareta, i ko je srećniji?

- Vrlo dobro. Osobito mi je drago što ne moram večeras usamljen fićukati ko Kent u kladama.

I što te, dragi plemiću, zabavlja kraljevska dvorska budala? Od nesreće postadoh clown. Gledaj samo moju crnu lakrdijašku kapicu koja mi pade reko bih sa noćnog oblaka na zabrinutu glavu. Pitaš me što me drži u životu? Pelivanstvo, gluposti, vesele tlapnje. Evo, evo, Orloviću (izvadi iz ogrtača omašan rukopis) - evo rašta se živjelo i kuburilo. To je moj Vademecum. U toj žutoj hartiji skačem kroz obruč vječnosti na mizernog mog Pegaza.

Orlović dohvati rukopis i pročita glasno, svečano naslov:

PUT U NIŠTA. BILJEŠKE SA PUTOVANJA U NOVU AMERIKU.

Dok prolistavaše rukopis, Marjanović je pio, lio čašu za čašom.

- Šta ti je to?

- Knjiga, moja knjiga, moja ćuška životu i Drugima. Prva i posljednja moja knjiga, moj Ja, moje sve. To je roman, humoreska, putopis, epopeja, himna, moralka, tragedija. To je moj noćni mučitelj i tješitelj, moj demon, svezan za papir. No tom je papiru...

- Budi jasniji!

- Lijepo. Ja u toj knjizi pokazujem nasmijanu, gostoprimljivu luku novih svjetova. Ta je luka Ništa, vječni, apsolutni Ništa, kako ga definira Spinoza na početku Etike. Ovo moje Ništa je vječno i čisto bitisanje, dakle vječno Nešto, dok je ono što zovete stvar, pojava,

materija, dok je ta vaša priroda fikcija, ništa. A pošto je vječnost u nama, u meni, to je moj apsolutni, vječni Ja identičan s apsolutnom idejom, sa tim što humoristički zovem Ništa. Ja je Ništa, Ništa je vječno kao i Ja. Ja je dakle Ništa i treba ga realizovati, valja dakle Ništa pretvoriti u Nešto. Nađoh evo tačku sa koje novi Arhimed pokreće svijet. Treba realizovati, oživotvoriti, pretvoriti u vječnost naš Ja, treba svoju volju projicirati na prirodu, i masa, vaseljena će savršenom čovjeku služiti kao što mu danas služi ovo parče krhkog tijela. Čovječanstvo će dakle postati Jedan, Monos, Solus, koji će se stopiti sa jednim besmrtnim. Dabome da će u takvom razvitku postati cijelo naš tijelo suvišno, a od čovjeka će ostati tek volja i misao. Ja, ljudski Ja, moj Ja će se sve više spiritualizovati, deificirati. Cilj, posljednja riječ evolucije dakle nije masa, nego pojedinac koji će sjesti na nebo. Vaši deterministe su dakle plitka ćeretala. U mojoj je volji tačka slobodna, nezavisna od slijepog fatuma, i sa te tačke pokrećem, bacam u kaos, uništujem staru, trulu materiju. Odakle u nama žudnja, glad za nebom, ako nema božije zlatne trapeze? Odakle glad, da nemamo pored želuca i hljeba? Zašto životinja ne može žuditi nevjerovatnosti? Svaka pjesma, svaka želja ima krila da nas odnese u tu luku vječnosti. Sve što hoćemo moći ćemo, jer inače ne bismo mogli htjeti. Htjeti je moći. Ako zaželim četvrtu, petu, x-tu dimenziju, imat ću je. Ako zaželim vječnost, imat ću ju kao kraljevsko čedo, ubivši crnog zmaja, ubivši smrt, dušmanima.

- Sada poimam tvoju Kalvariju! - rekne Orlović zamišljenim očima.

- Ne priđi mi dakle sa mesarskim prirodnjacima i sa fatumom. Volja ljudska može biti fatum, moira, sudbina, prirodni zakon. Priroda, stari gazda, robovat će, ugrijat će se kao hladna soba od moje topline. Ove me misli, ova me vjera spasava, daje mi čistoću i krila, te me se ne prima blato močvare, pa nad njom poput bijelog, čistog labuda letim pod oblake. Ovaj papir je moja morska zelena baršunasta dubina, bez dosadnog svjetla, bez ćuha od vjetra i od čovječjeg glasa. Ovamo se spuštam ispred tvrdog, poluživotinjskog

pogleda onih Drugih koji samo zato postoje da stvore božanski posljednji Ja kojega već vidim u sjaju svesilne harmonije. Meni ne treba tlapnje, sna o novcu, ljubavi, slavi. Ja sam živ jer nisu najjači koji najviše mogu i znadu, nego oni koji najviše slute i vjeruju.

- Misliš li stvar štampati?

- Ne. Da i hoću, ne bih našao nakladnika. Za obradu ovakva djela, ovakva sistema, trebalo bi do dvadeset godina mirnog, slobodnog, naučenjačkog, izoliranog života, dakle volje, zdravlja i kapitala. Svega toga... nemam. Ovakva kakva je, moja je knjiga torzo, nacrt, u humorističnom, zagonetnom obliku, i žalim što je u domovini ne mogu pečatati.

Marjanović stade piti, piti, piti i odjednom trgne rukopis sa stola, baci ga širokim gestom u kaminsku vatru, i kada svežnjić izgori, ostavivši u sobi neugodan dim, pa Orlovićeve razjapljene oči i usta, sruši se Marjanović sa stolice zelen kao lešina, hripljući i stenjući kao u posljednjim mukama.

Orlović zaogrne jarana svojim kaputom i odnese ga kao bolesno djevojče u kola, šapćući mu putem mazne riječi kao nekad lijepoj maloj Nineti. Dopremivši ga do zgodnijeg hotela, već se uvelike razdanilo. Orlović ga je svukao, položio nježno u krevet, preporučio gazdi, zatvorio prozore i ostavio na stolu novaca sa pismom i adresom svog family housea. Ne mogavši kod kuće zaspati, uzme gvozdenu ukoženu toljagu od kojih četrdeset kila i ode u pustu Bulonjsku šumu.

- Krajnje je vrijeme da za spas duše svoje spasem to bradato dijete! - misli, gazeći žuti listopad, ostavljajući svakim korakom suh, šuškav zimski uzdisaj.

II.

Otvorivši Marjanović oči iza burnog sna, osjeti na grudima teret olovne more. Ništa, ništa se ne sjećaše. Vidje tek crnu, grobnu, mrtvu tišinu. Da, da, ja sam umro ili sam oslijepio u kojoj bolnici! Srce mi se ukosilo, zadrhtalo. Zadrži dah. Čuje tek disanje, teško, naporno disanje poizdalje, iza hladnih duvarova. Sklopi oči, i najednoć sve zaigra, zatitra kao iza najmučnije zubobolje. Trepavice se pretvorile u dva usijana gvožđa, u dvije vatre, u dva tropska sunca. Zabolila ga ljuto glava, te mišljaše da će mu život prsnuti, mjehurić na vatri. U ušima pišti, pišti, kao da to tišina jauče. Marjanović zviždi i zviždi kao vazda u mukama i ne čuje svog zviždanja. Nerješiva, očajna misao ga baca po nepoznatom ležaju kao elektrika žablja stegna. Grebe noktima zid, zubima trga ponjavu i guber. Najzad se malko sjeti jučerašnjice, bol se iz usijanog mozga povuče na zidove sljepoočica, oluja u ušima zatomi, i on klone, mičući jedva jedvice suhim, vrelim, žučljivim jezikom, šapućući sa vremena na vrijeme kao da govori drugome, ne sebi.

- Evo me i opet k tebi, mene, tvog demona. Umiri se, dronjče izmučenog mesa. Još jedan ovaki plamen, i nećeš biti više neizgorivi salamandar.

- Što bijaše juče? Ponedjeljak... utorak... srijeda, četvrtak? Danas je jamačno petak. Dan muke. Svaki dan ima svoju boju, svoje lice, svoju dušu. Sedmica ima sedam dana, sedam duša. Aj, dušo petka, krvnička dušo!

- Hladi, cjeluj mi mirnim cjelovom kožu, nepoznata noći. Zamahni krilima crnim i krvavim, crna, plamenita ptico mojih ponoći. Sada mi sjedni ovamo, na prsi, ta-a-ako. Pandže ti oštre i vlažne i tople, tople kao vrela lešina. Trgni, mahni, udari krilom mutnim i krvavim, crvena i crna noćna moja ptico, ponesi me na pučinu najdeblje pomrčine da napasem na sinjoj, mrtvoj stepi oči moje, bolesne i slijepe od svjetla tvrdog i nesmiljenog jer probija srce, lubanju i tvrde dijamante.

- Aj, ja buncam! Da nisam, majko moja, lud? Ne, nisam, nisam.

I stane prstom pisati po zidu. Nokat ostavlja trag kao fosforna žigica. I sinu bijelo, plavičasto *Ja te volim.*

- Zdravo da si, bijela i čista odivo moja. Zdravo neviđena, nenađena, mrtva i živa ljubavi moja. Kada budem burama disao, kišama se znojio, morima se sjajio, zvijezdama gledao, planinama se rebrio, vulkanom disao i oblakom se ogrtao, bit ćemo, dušo, jedno i vjenčat ćemo se. Čekni samo da nadjačam smrt i udes! Zdravo, krotka grlice, i nadavij se nada me kao anđeo nad mlađanim, brbljavim životom. Pusti mi među obrve jednu, samo jednu suzu i razgali mi čelo. Oči ti gore crnim sjajem kao crni koralji, lice ti plamti kao jantar iza kojega drhti plamen. Sjećaš li se kako mi te ovo dana i opet oteše, u kafani, kako se za te uzalud borah svojom vojskom na šahu, kraljice moja? Grizao sam suhi papir, kao bolno pseto što grize zelenu travu. Gataj mi štogod, moja bijela vilo i gatalice, darni mi kožu rubom tvog plasta izvezenog od rujnog sna i žutih, zlatnih želja. Sjajiš u gorkoj ovoj noći topla i čista kao čista, vrela i gorka suza. Šapni štogod, ko što sapću usnule ptice kroz usnule grane za pospanim lišćem. Zacvrkući i ne puštaj na mlade grudi glave kao mlado, ranjeno golupče, kao mlada, bolesna ružica. Evo, na ovoj neizmjernoj crnoj vodi koja ne poznaje žubora, ćuha od vjetra i od ljudskog glasa, na vodi ovoj svečanoj kao smrt i kao vječna ljubav, stoji naša spremna barka. Odnijet će nas prema onom modrom, kao otava mirišljavom ostrvu optočenom medom zaborava i mlijekom vječnog mladovanja. A nad otokom dim, miran, ravan, nepomičan kao nebeski stup, blag i gostoljubiv kao modri dim nad slamnim krovovima mog dalekog oca. Hvala za noćno cvijeće u naborima tvoje haljine, hvala ti za zvijezde u tvojim očima, za zoru što mi je donese u njedrima, za blagu rosu u kosi koja me rosi poput svježeg izvora, kapljući niz tvoje nijeme, medene usne. Kamen trpi te nije cvijet, cvijet trpi te nije topao, zvijer trpi te nema razuma, čovjek trpi te nije heruvim, ja trpim što te nemam, vječna dušo moja.

- Tek dijete, sina si mi mogla pokloniti? - krikne Marjanović, osjećajući kako mu se nešto sitno i živo penje po košulji, hvatajući ga mekanim, nevinim prstićima za samo srce. - Dijete, dijete! - jaukne i pruži u mrak ruke, a iza fantoma ostade tek miris, miris suhog cvijeća u starim knjigama i miris rastrganog tamjana u starim hramovima.

Izokola dopirahu prvi glasovi, a on šaptaše, zebući od straha.

- Što mi se srce uzvijerilo? Što, što me to kinji? Što mi udaralo na moj dvadesetgodišnji krst dvadeset krvavih rana? Žena? Ljubav? Ljubav mi je bezbolna kao svjetlo, vatra bez topline. Strasti, vatre bez sjaja, ne osjećam. Muke, brige, glad, nevolja? Iz lijepe te povorke izveo me Orlović. Knjigu sam spalio. Sa njom izgori jedini most koji me vezaše sa ljudima. Gdje je, gdje je moj strah, moj dušmanin? Gdje je zlo? Ne vidim, a osjećam ga. Padam kroz ambis života, padam sve brže, padam prama vječnoj, žutoj močvari vječnog dosađivanja. Misao, moj crni orao, zario mi od strave tako duboko pandže u oči, te poginu ne mogući ih izvući iz krvavog mozga, iz slijepe moje lubanje. Mrtav mi njegov kljun kljuje meso, mrtva krila mi paraju rebra.

Što se više snebivaše i upinjaše da ne dršće, to mu se više približavaše, valjajući se i valjajući, mutan, crn, deblji i deblji talas. Već hukće na njega kao željeznica na putnika što pada od umora preko mraznih tračnica, nemajući snage da se skotrlja niz rub od nasipa. Zora se šulja u ćeliju, kao blijed, pozan zločinac u nedoumici, a Marjanoviću budne odjedared jasno kao dan da je njegov očajni strah opravdan, da je neprijatelj, da je pogibija, da je smrt, da je krvnik tu u sobi i da ga zbog toga osjeća kao konj kurjaka. Pred očima mu sine čovjek-zvijer, čovjek ubica od ćefa. Tu, tu je. Skutrio se ispod kreveta. Gvožđe mu u tvrdom smiješku na ustima, gvožđe mu u ruci, gvožđe mu u očima. Marjanović očajno stisne rukama usta da ne primami zlotvora cvokotom, klepetom zubi i slukti kao uplašeno zeče. A zora pušta i pušta kroz pukotine od prozora svoje

jatačko svjetlo. Odjedared Marjanović o, teško njemu! - opazi. Opazi njega, čovjeka, zlikovca, ubicu. Gore, vrh sebe, u zraku, te visi kao vampir. Marjanović sklopi oči i ni dahnuti, jer se laki sobni uzduh pretvorio u hrid koja ga prikliještila - živa mrtvaca. Pritvori oči i odista: ravno iznad njega čovjek, mučitelj, zvijer. Lice mu je sve žuće, sve jasnije. Vampirski je nepomično, a sa te blijede krpe prikivaju ga uz odar dva čavla, dva gvozdena nepomična oka. Marjanović gledaše i gledaše, čekaše i čekaše kao osuđenik što čeka posljednji udarac iza vječnosti od sramotnog čekanja. I onaj gore jedva čeka i udara zubima kao gladan gavran gladnim kljunom. Jutarnje gmizavo svjetlo se pretvori u groznu ogromnu zmiju, koja udari tvrdim, metalnim repom Marjanovića usred mozga, a njemu se smrzne na žutim, modrim, krvavim usnama:

- Ja - Ja - Ja -

III.

Kada dođe drugi dan jutrom Orlović, nađe ga na krevetu kao lik od voska, žut i nepomičan. Posijedio kao starac. Izbuljene, krvave, staklene oči tek živu i zalijepiše se gore, u ogledalo iznad sumnjivog hotelskog, razvratnog kreveta. Bolesnik ne prepozna Orlovića. Morahu ga odnijeti, jer bijaše gluh, slijep, nijem i nemoćan kao dijete prije rođenja.

Predavši ga liječnicima, Orlović otputuje istog dana u Afriku, u rat, Burima.

Nada, 1902; *Umorne priče,* 1909.

CVIJET SA RASKRŠĆA

Gđici O. H.

Umoran stignem u južni francuski gradić N. Kupim hrane i izađem u okolinu na koljenima bolnim, klecavim, tvrdim od umora. Jedva nađem zgodno odmorište u aleji pored ljetnikovca tako novog i tako bijelog da me od gledanja zabolješe oči. Ispriječim se pored zapuštenog izvora na putu punom trave, mahovine i tolike samoće da osjetih e ovdje ne bijaše već odavna ljudske stope, prem ne bijaše daleko od dvorca. Put se penje uz brdo kroz ptičije pjevanje i kroz šaptanje lišća na vjekovskom, sapletenom kao prsti granju, isčezavajući u zelenim sjenama planinske šume. Bijaše očevidno da je moje odmorište ostatak lovačkog puta i da se mjesto ljetnikovca i modernog vrta ovdje još nedavno gizdao lovački zamak. Napivši se iza ručka svježe vode sa polurazrušenog istočnika, utaživši suhu žeđ mlazom iz mramornog ždrijela zmijokose, mramorne Gorgone među visokom papradi, zapalim duhan, pružim se preko zelenog mekanog puta, naslađujući se poljima, zaseocima i salašima, gradićem N-om sa sivom bazilikom i jezerom koje sniva zelenim, sjajnim, podnevnim snom. Tišina mi u uhu. Suvarak je bez šuškavog sljepića, zrak bez ose i bumbara. Prhnu vrapčić, moj stari pratilac i lakomi poznanik, otrvši na mahovini proždrljivi kljun. Iz gradića se zatalasa bakarno podne i prosu sunčanom okolinom još veću tišinu, svečani mir blagdana. Možda bijaše nedjelja, praznik. Ne znam, jer već davno izgubih kalendar. U dimu cigarete rastresam se u mirnu modrinu zraka, iščezavam među granje, među cvijeće, a žubor

vrutka me ljulja i uspavljuje. Sunce grije, gori tako zlatno i sjajno da kamenje i krute hridi dođoše od tog sjaja mekani i puni života kao bilje. Zemlja, šuma, modre planine dršću, trepere kao da će se probuditi, uskrsnuti. Sve je tako prožeto sjajem da bi svijet, čini mi se, sijao kao dragulj u pomrčini, da sunce iznenada ugasne. Cvijeće pjeva mirisom tratinčica i ivanjskog cvijeća šaren pastorale. Jezero šumi srebrnu himnu, iz tamnih šuma bruje crni koralji. Nebo šušti zastavom od modre svile. Iz dubine grmlja, gajeva i gore skaču razigrane djevojke, šibajući uzduh znojnom, bahantskom kosom. Kao nabujala bujica struje u bučnoj, krvavoj orgijskoj pjeni niz glasnu goru i kotlinu, a u njoj graja, bleka stoke, duduk gajda kroz pastirski dim, kroz satirsko, vinsko jecanje od požude, kroz Jareće drhtavo, požudno blejanje.

Probudim se. Nema sumnje, neko mi nad glavom. Po čelu, po kosi, po nosu, po ustima pipaju me prsti mirišljavi i mekani, pipaju oprezno kao da modeluju. Pritvorim oči. Nema sumnje, ja više ne spavam, jer eno sunce tek za koplje nad goricom, vrelo žubori, paprad šušti, a vjetar mi briše znoj sa čela. Prsti, mekani i mirišljavi, digoše se sa mojih usta. Sklopim oči. Uzaman! To nije, nije san! Za glavom mi neko diše tako voljko i spokojno kao da spava, i sav strepim da bi me pogled mogao lišiti nježne tlapnje. Na lice mi padne marama bijela i providna, tako čista i tako namirisana da se sasvim probudih. Bilo mi je kao božjaku koji se probudio u čistom, bijelom krevetu. Da: neko mi nad glavom, i taj neko mora da je žena, jer samo žene umiju ovako buditi. Srce zakucalo, grlo se osušilo, usne se trzaju. Da promucam, da prozborim - ali šta? Bojao sam se da nju, da moju Samaritanku ne zaplašim, ne otjeram. I tako ležah, ležah i ležah presenećen, u neizvjesnosti srećnoj i mučnoj. Muha mi padala na vlažan vrat, kinjila me i mučila da me probijaše nesnosan znoj, ali ne imadoh srca mahnuti na nju rukom, da sa njom ne odleti ova iza mene što tako slatko diše i miriše, što miriše i diše kao večernja ruža, što ima prste dobre i milosrdne ko što su samo na ruci majčinoj.

Dune vjetar, ponese sa lica maramu, ali ju zadržim u letu. Ona iza mene ni riječi. Svratim na nju krišom pogled i ne mogah vjerovati sam sebi! Za glavom mi sjelo na mahovinu djevojče tako bijelo i nježno kao da vidje samo bijelu mjesečinu, kao da disaše večernje cvijeće, kao da se sigraše samo sa noćnim, tamnim, baršunastim lepirima. Kosa se raskošljala u rumenozlatnim pramovima niz nježni, snježni, goluždravi vrat, tresući se u dugačkim, teškim zavojcima na pupoljastim, mladim i slabačkim grudima. Pored nje širok, bijel slaman šešir sa dugačkom modrom vrpcom. Na nogama joj bijele cipelice koje nikad blata ne vidješe. Na kaišu drži hrta koji leži pruživši tanku glavu među ispružene noge. Preko krila joj dugačak, visok štap s omašnim, starinskim zlatnim dugmetom i lijepo svezanom svilenom bijelom vrpcom. Jedan sunčan zrak joj kroz granje pao na desnicu, bijelu i elegantnu sa rubinom na kažiprstu. Sklopila sjenaste vjeđe kao da spava. U mirnom tempu joj podrhtavahu tek nježne nosnice i prsa pod bijelim čipkama i medaillonom na zlatnom lancu. Da bijaše noć, scijenio bih gledati mjesečarku, somnambulu. Ovako ne razbirah ništa i pitah se koje čedo Van Dycka ili Greuzea dođe pred grozničavu moju fantaziju iz starog gospodskog okvira. Je l' to koji slijepi prerušeni mramor iz talijanskih trijemova? Dođe li duša kakog sjetnog noturna da me očara na sramotu ironijskog dana? Sa kojeg gotskog prozora, sa koje duge siđe ta djevičanska bajka sklopljenih očiju? Koje vilinsko vreteno mi prede po bijelom danu ovu opojnu sliku tkanjem od snova i od sjetne čežnje? Je li to oživio akord Beethovenovog uzdaha nad arpeggiom Mondschein-Sonate? Je li to opaki, pakleni Zavodnik pored skeptičkog modernog raspuća? Sa koje sise nebeske kanu na moj put ova kaplja sreće? I skrušen, ponižen, raskajan od nenadanice ležah ničice pred nijemim djetetom sa licem duguljastim, bolnim od nježnosti, s ustima poširokim, rumenim i mokrim kao u nevinašca, sa čelom tako čistim, mirnim i punim modrih žilica kao mramor. Takvog čeda ne vidjeh ni onda kada su mi u očima plovili ostaci

prvog momačkog sna. Ostavila me svaka briga i nemir. Uto digne hrt glavu, zareži i zalaje.

- Pst-pst-pst - reknemo oboje.

- Jeste li se probudili? - veli ona naprečac glasom u kojem bijaše sjena tuge koja ne boli.

- Pst, Fido! Čut će nas u kući i zatvoriti u dosadnu sobu. Ko ste vi, tuđinče? U vas je lice kao u mog pokojnog, dragog brata. Vi ste mladi?

- Ja sam... Ja sam...

- Vaš glas mi prija - rekne ona i diže se pošavši za hrtom i tapkajući, pipkajući pred sobom krajem od štapa. - Zaklonimo se da nas ne vide iz dvorca, jer me jamačno već traže. Vašu ruku, ako vas ne mrzi.

Bila je visoka kao ja. Skočim i povedem je za vrh od prstiju. Zarumenjela se, i grlo, pamćenje me iznevjerilo! Sjedosmo na moj stari ogrtač iza žuborne Gorgone i šuškave papradi. Smješkala se i besjedila drukčije nego sve djevojke koje dosele čuh i vidjeh. Sve ih začinila licem i uzrastom. Govoraše kao djeca kada se bude, bez ikakvog ženskog prenemaganja. Ruke joj u govoru nepomične, a miče tek usnama odviše rumenim i vlažnim: kao morski koralj. Bijaše lijepa, slijepa kao sreća, kao sudbina. Crno mi ogranulo sunce!

- Danas je prvi put u mom životu te se odšuljah iz dvora. Miss Maud, moja čitateljica i paziteljica, zadrijemala, otac nekamo otišao, a ja izađoh prvi put u svijet sa vjernim mojim Fidom. Bože, alaj se uplaših, jer malo te ne padoh preko vas! Fido lajaše, a vi se ne probudiste. Mišljah da ste naš sluga ili naš kočijaš. Ko ste, kako vam ime?

- Ime mi, ime mi... Solus.

- Čudno ime, latinsko ime, je l' te? Vi niste prosjak ili vandrokaš, je l' te?

- Ja sam putnik. Putujem pješke oko svijeta. Što je lijepo, uhvatim fotografskim aparatom. To je jedini zanat koji znam.

- A zašto putujete ovako sami i samoćni?

- Naša zemlja je puna velikih ropskih gradova. Zato bježim iz varoši i kružim sam, slobodan kao soko. Ovo je teško, ja sam nesrećan, ali živjeti sa ljudima, sa lašcima, bilo bi mi još gorče. Znate li basnu o psu i kurjaku? Ja sam vuk, mršavi, slobodni vuk.

- Čudno, čudno. Znala sam da me moji kod kuće varaju. Aj, da i ja mogu ovako u svijet, na sunce, na vjetar, spavati na cvijeću, prolaziti kroz strana sela, gaziti rijeke i planine! Ne znate kako mi je milo te se skobismo. Jeste li vidjeli i volite li more? Ja sam ga čula, u Bretanji. Vidjela sam ga uhom. U moru spavaju gromovi i... mrmore, bruje, tutnje kroz san, a onda ustaju, jezde na oblacima i tutnje kao topovi. Blago vama okatome, jer vidite munje i valove! Zašto, zašto puzem u tom mraku? Što sakrivih, te ispaštavam?

- A kako je vaše ime, lijepa gospođice?

- Izabela.

- Ne žalite, ne tugujte za očima, lijepa Izabelo. Čovjek vidi da ne vidi, i žali što je vidio. Kada hoću da gledam, zatvaram oči kao vi i gledam u tminu, u sebe. Najljepše što sam dosele vidio, to ste vi, Izabelo, ljepša od mora i od strijele, od cvijeta i od svijeta. Vi ste najljepša... da, vi, vi...

Sagnem se i cjelivam njenu bijelu cipelicu i svilenu, modru čarapu. Ona se smješka i rumeni kao dijete u snu, a hrt mi liže glavu tankim jezikom.

- Ovdje, ovdje - veli ona i nuđa mi ručicu. - U vas je lijep glas, junačan, iskren, i negdje sam ga već čula.

Pritisnuh na usta njenu ruku, bijelu, hladnu i krhku kao vosak.

- Ovdje, ovdje! - istrgne ona ruku, rumena kao večernja magla, i pokaže na obraz. - Mene samo ovdje cjelivaju.

I dotakoh joj cjelovom bogomoljno, spokojno lice, a vjetar me miluje njenim zlatnorumenim, nježnim uvojcima. Časovi oslijepiše, vrijeme prestade teći i rušiti. Odjedared mi odrine objema rukama glavu.

- Što ćutite?

- Ne znam, jer ste tužni - odgovorim.

- Nisam žalosna. Ne znam šta mi je. Je l' te, vi ćete sa mnom u dvor. Kazat ću ocu da otjera guvernantu i da mi vi čitate lijepe priče vašim poznatim, jakim glasom.

Nasmijah se.

- U dvor? Nipošto. Vaš bi me otac izjurio. A sluga, rob ne mogu biti.

- Vi nećete biti sluga. Vi ćete mi biti muž. Vi me volite. Je l' te? Ja vas ne vidim, pa vas volim.

Ljubav! Tu je, dakle, ovdje preda mnom, ljubav bjelja od lijera, čišća od glečerskog snijega, pjanija od vina! Na cesti, između dvije noći bez konaka! Ljubav - lijepa kao boginja, slijepa kao slučaj! Okrenula se spram mene, i osjećah kako mi gleda u dušu pritvorenim, vlažnim ustima i sklopljenim, slijepim očima. Ljubim, a ne smijem! Moram odlunjati kao krivac, kao zlikovac pred jedinim darom koji mi mogaše dati mučni put, počinjući u ludoj kolijevci, svršavajući u nijemom, slijepom grobu! Od bola padoh ničice mahovinom, sklopih oči i pritisnuh šakama sljepoočice da ne prsnu.

- Što vam je? Vjerujte da vas ljubim - priđe mi Izabela i zaplete prste u moju kosu bez žacanja. - Što ućutaste, putniče? Pođite sa mnom u dvorac.

- Ne mogu, ne mogu, davor-djevojko! Ko nauči na oblak mjesto na krov, na gore mjesto na stube, na šume mjesto na sobe, ko ču glas Gospodnji nad vodama, taj ne može živjeti u kućama. More i vjetar je moje gudalo i moj glasovir, cvijeće i zvijezde su slova u mojoj knjizi, tišina je moja čitateljica. Kao lišće što pada i povene na putovima, tako ću i ja klonuti i požutjeti, i tuđi će točak preko mene

prijeći na nepoznatoj cesti. Kiša će me oplakati mjesto suza, vjetar će me okukati mjesto glasne naricaljke.

- Pa dobro. Ja idem s tobom.

- Kamo? U jarak, u baru? U groznicu, u smrt? I bez tebe će mi teret uspomene ovog sastanka tištati ranjava leđa na besciljnom putu. Imati srce prionljivo, ljubiti sunce, zrak, slobodu, život, kao ja što ga obožavam, i ne moći živjeti, ne smjeti ljubiti... nije li to žalost, Izabelo, slijepa moja srećo? Zašto? Jer su ljudi robovi, jer je svijet mučilište gdje je čovjek čovjeku tamničar i mučitelj torturom zakona i običaja, naslijeđa drevnih grijehova. I ovdje na slobodnom putu ispriječila se među nas, ljubavi moja, ropska volja onih drugih koji mi ne daju dahnuti, živjeti! Da sam kralj vlašću ili zlatom, ja bih tebe, slijepa moja sudbino, odnio u sjajne dvorove u plavetnom zatišju oblačnih brdina, ali ovako... kamo, kamo da se skrasimo? Oni, oni drugi su gospodari svih prisojnih utočišta, svih toplih gnijezda. Kamo da se krenemo? Među kljaste i bogaljaste, na crkvena vrata?

Od jada me napopala žučljiva pjena, stadoh vikati i jaukati kao da šenuh pameću. Izabela čučne i drhtaše, uhvativši nestašnim rukama psa za ogrlicu. Hrt me gledaše nepovjerljivo, režeći. Sunce jurve zalazilo za modre bregove. Sa livada i iz šume struji vlaga. Vjetrić nosi mušice i komarce; vrelo pišti, cvili, žubori. Negaženim putem odjeknuše sa dvorske strane nagli, samotni, šuplji koraci. Pas zalaje. Prema nama se žuri dežmekast gospodin sa dvocijevkom i sa slugama.

- Otac! - rekne Izabela, prihvati mi se za ruho i pritisne mi glavu na prsa.

Stigoše.

- Što je to? Gdje ste, zaboga, Izabelo, drago dijete? Kako ste smjeli izaći iz kuće ovako sama i nikome ni riječi? Bijedno, bijedno moje dijete! Baš čitamo u novinama o vampiru Vacheru i o ubijenim nesrećnicama. Ne pričah li vam o Žaku Trbosjeku, što ubija lutalice

djevojke? Polovica tih skitačina i bezimenih nikogovića na našim drumovima je mučki zlotvor.

I debeli gospodin otrgne sa mene i brutalno povede bijedno djevojče.

- Pardon, gospodine! Zahvalite gospođici ako ne razumjeh smisao vaših kleveta! - reknem muklo, gotov na sve. - Gospođica je nabasala slučajno, pošto spavah, i ja je nagovarah da se vrati u kuću.

No gospodin učini kao da me ne ču, i pođe, vukući sljepicu ispod ruke. Hrt na mene zahukti i zalaje, te se morah braniti toljagom. Sluge zaostaše, šapučući bezočno, i navezli se na me pogrdljivom riječi i smijehom. Došlo bi do gušanja, da se iza desetak koračaja Izabela ne stade trgati, otimati i mahati rukama kao uhvaćeno ptiče slabačkim krilima, čemereći blago veče jadikovkom nemoćnom i slijepom.

- I njega povedi, i njega! On ima glas koji sam negdje čula, i liči našem pokojnom Gastonu! On ide u grob, u grob! Ja ću umrijeti, umrijeti...

Sluge priskočiše i ponesoše siroticu. Gvozdena kapija proguta njen bijeli, magloviti, neporočni trag i slijepo jecanje, a ja ostanem kao sinji kamen u nijemoj tišini.

Mjesec se već visoko popeo nad jele i nad crne borove, a ja, skapavajući od čemera, gledah i gledah na bijeli, novi dvorac. A kad utrnuše osvijetljeni prozori, napih se ledene vode iz mramornog ždrijela zmijokose Gorgone i pođoh u zelenu šumu, u planinu pogruženu u crnu tišinu. Vodila me slobodna i maglovita vila, lijepa i slijepa Avantira, moja gospođa.

Hrvatska smotra, 1908; *Umorne priče,* 1909.

SJENA

Lacku Paviću

Ja volim tužnu sjenu, uspavano svjetlo: svjetlo što sniva o noći. Ja volim sjenu, bliznicu toplog sunca i hladnog mjeseca. Ja volim sjenu, vječnu moju posestrimu i pratilicu što spava kraj mene i hoda kraj mene, tamna moja slika i karikatura. Da, ja volim sjenu, žutu, sivu, crnu, žalosnu i kao smrt tihu sjenu.

Sve, sve je sjena. Svijet je sjena. I sunce je sjena mističnog sunca. I život je sjena tajnovitog života. Sjena je kolijevka. Sjena je grob. Kad ne bijah, bijah sjena. Kada me ne bude, bit ću sjena. Ja sam sjena od onoga što bijah, i od onoga što ću biti, sjena između danas i sutra, sjena između dvije sjenaste vječnosti. Misao je sjena. Svijet je sjena. Sve, sve je sjena.

Sjena je veća od svjetla, kao moja sjena što je uveče veća od oranice mog djeda. Pšenično i zrno čovjekovo klije u sjeni i gine u sjeni. Život se diže iz sjene, luta u sjeni, iščezava u sjeni.

Mi smo sjene.

Sjeno, dijete noći i dana! Sjenasto jutro i purpurna večeri! Sjeno, čedo tmine i svjetla, blijeda kćeri zagonetke, otvarajući sjetne, nijeme, snene oči, a kroz njih život začuđeno žuri u zagonetnu smrt! Sinoć si mi drhtala na srcu, očiju vlažnih od milošte i od sreće. Ja sam te zvao srećom, ljepotom i ženom, ali mjesto meda ostade mi na jeziku pregršt pepela. Ljubavi, i ti si sjena!

Ja sam sjena i volim sjene tihog čemera što čekaju nove Titane i nova bogomračja.

Te mi sjenaste, maglovite i sive bajke bajaše sinoć sjena kada je rasla i rasla za starim hrastom na dragoj mjesečini, čekajući rosu i sjenastu pjesmu slavulja u grmu od gloga i šipka. Sve mi te sutonske tajne šaptaše i jutros sjena, šetajući ispod vunastog oblaka preko strništa, milujući gnijezda ševa i goluždravih prepelica i cjelujući drhtave glavice suhog poljskog cvijeća.

Sjeno, mekano uzglavlje svjetla! Sjeno, crna posteljo života! I kad ugasnu planeti, ti ćeš biti carica svijeta.

Ja te volim, Sjeno, čista, tiha boginjo! Digni svoj mekani, magloviti, zlatnim tajnama protkani plašt i pokrij mi umorne oči da ih sklopim i da zagrlim svoju sjenu.

Hrvatska smotra, 1908; *Umorne priče,* 1909.

LJUBAV I DUBLJINA

Lijepa kćerka komešova, čitajući njemačku omašnu zoologiju, prijeđe na Turgenjevljev roman. Ljulja se u mrnarskoj počivaljci. Muhe joj dosađuju. U starom malom parku sa smrekama, lipama, jablanima, jasenima, povrtnjakom i cvjećnjakom čuje žeteoce i perad s dvorišta, marvu i pastire dolje na paši, žune na granama, guste rojeve škvoraca na putu sa strništa do strništa, i Turgenjev joj pada u travu iz zamišljene ruke.

- I taj je pomalo nihilista, taj moj instruktor i tihi korepetitor. Šuška sa seljacima. Radi dan i noć. Bez novaca se školovao i bio u svijetu. Surov i ponosan. Taj bi mogao i ubiti. Bojim ga se, pa ipak - Ružan, pa ipak - -

Dugo, dugo tako razmišljavaše na ljuljašci između bora i sjenastog grabra i odjedared joj budne da zaplače od milošte, sjetivši se njegove majke, sirote seljanke. Juče dođe u pohode k sinu, u škornjama, »rogovima« i peči. Komešovi je pozvali k stolu, a starica nije ništa okusila. Jela i pila je očima tek njega, svog sina. Kao biskupa ga gledaše, a komešova kćerka i sada roni suze niz bijelo lice u sjećanju na taj pogled, taj pogled majke na sina, roba na gospodina, bijednika na glavni pogodak: ah - taj pogled, taj majčin pogled, koji je razumjela, jer je već davno bez majke. A on - on se kod objeda kao stidio, ali - sebe, ne nje, starice svoje, glupe i pobožne. Prije njenog odlaska dade joj komešova kćerka svoj srebrni satić i dva praseta španovom tihom protekcijom, tajno i kradomice, da ništa ne dozna otac i - on, seljački zagonetni, siromašni i gizdavi sin.

Komešova kćerka osjeti silnu, dosele neosjećanu potrebu vidjeti čudaka i krene ga potražiti.

Kao mnoge moderne naše gospodične, upisala se na sveučilište. U Beču promijeni filozofiju za medicinu. Otac, komeš, bijaše proti toj »blaštrumferiji«, ali jedinici ne mogaše odreći ništa, pa ni svršenog filozofa Frana Kipca, njemu vrlo nemilog, ali kojega mu kao poštenjaka preporuči rođaka, stara zagorska barunica. Isprva sumnjičav zbog te plebejske pajdašije, kasnije se umiri zbog krasote svoje kćerke i grdobe toga »biflanta«, žutog, kockastog i uglastog »štubenhokera« s nogama kao kifle i vječno izgaženim cipelama s prostačkim odjecima konjske potkove, što podučavaše u suhoparnoj zoologiji, botanici i kemiji.

Komešova lijepa kćerca nikad ne bijaše u njegovom skromnom stanu, između parka i vinograda, na uzvišici s malim voćnjakom, u kućici za sve: za sušenje šljiva, za smočnicu za zimsko voće, za stan lugarima. Koliba, čista i otmjena u svojoj skromnosti mahovinskog krova, tamničke željezarije na oknima i ugodne, u duboke zimzelene utonule svježe verandice, imađaše nešto neugodno, čak strašno u onoj intimnoj usamljenosti šumskog divljeg gnijezda. Vrata širom otvorena. Komešovoj kćerci zadrhta pod lijevom sisom. Pokuca i bez odgovora uđe s plašljivim osjećajem djeteta u maloj vinogradskoj krađi. Čistoća i red kao u vojarni. U dvjema izbama ništa suvišno. Tek neki čudni miris, onaj posebni miris što ga kao miris posebnog tijela vuče za sobom svaka naša egzistencija, i komešova kćerka porumeni i naglo problijedi osjetivši taj malo surovi, na divlja krzna podsjećajući miris muške glave. Odjedared - malo te ne usklikne od čuda! Na ormariću kraj postelje otvoren džepni sat. Na poklopcu iznutra - Majka božja bistrička, dar majčin, samo što ima umjesto glave glavu njene minijaturne fotografije koja joj onomad nepojmljivo nesta iz medaljona. Izvjedljivost je savlada kao groznica, i u pretincu nađe pismo sa posve svježim mastilom, dok napolju zviždaše kos i dok na povjetarcu nestašno, kao žive, podrhtavahu

bijele, opatičke zavjese na prozoru s ružmarinom, rezedom i gorskim vidicima modrim, kao mlijekom dobre duše natopljenim. A komešova lijepa kćerka čitaše i čitaše, ruke joj drhtahu i drhtahu, a srce joj kucaše i sve silnije kucaše: tako silno, kao da kuca alkom na vratima komešovih bijelih dvora, kao da kuca na vratima starodrevne kurije daleki, daleki ulak s novostima zagonetnim, čudnim, sudbonosnim.

»... Ah, dragi moj Lepoiću, ovo sunce je mrak, ovi mirisi su smrad, ovo zdravlje je bolest, ovaj narod je marva, ova gospoda su služnici. Pokušao sam u selu s analfabetskim tečajem i seljaci umalo te me ne izbiše, mada ih je šaka jada jer je radna snaga u Americi. Žene se doduše drže, ali da je žandara i »intelegencije«, bilo bi tu kao u Slavoniji. Učitelj gladuje. U selu ne možeš kupiti ni hljeba, sira, mlijeka. Taj tobože idilski narod je zloban. Škodi i svom prijatelju gdje samo može. Mene zovu u selu Kranjac, Zagorac, puščanska škornja. Sjećaš se na ruganje bijelim oslobodilačkim rukama Turgenjevljevih seljaka? To ti je evo! Učitelju sam odviše Hrvat, župniku bezbožac, seljaku gospodin i popapučeni opanak, strančaru bezbojnik, vlasti sumnjivac. Toliko raditi kao nas dvojica, toliko se nadati, toliku radnu snagu i neodoljivu potrebu u sebi osjećati, pa ne moći koristiti, imati dojam tuđaka i Don Kihota među tobožnjim normalnim ljudima, htjeti sve, moći mnogo, a uspjeti - nikako: reci, nije li to tragika nad tragikama! Pa ipak, mi moramo - čuješ li - moramo taj mrak tjerati, mi moramo raditi - posla i ne uspjeha radi. Mi moramo - čuješ li, Lepoiću - mi moramo vršiti dužnost svoju, pa ma propali kao toliki naši prethodnici. Nije to žrtva, benava dužnost žrtve za drugoga, za »bližnjega«, ne: to je maksimalno potenciranje naše individualnosti, i propast naše individualnosti može tek do vrhunca podići princip naše pojedinačnosti, kako to vidimo - si licet - kod Engleza. Što su mučnije zapreke, što su golemije teškoće, to je potreban veći kult naše energije. Kod nas se traži malo pa se zbog toga ne postizava ništa. Mi moramo tražiti sve - čuješ li i razumiješ li

- sve, pa da postignemo malo, pa ma za života ne postigli - ništa. Tome načelu moramo žrtvovati sve, sve što mu je na putu.

»Meni su te žrtve bile dosele šala, radost, a odsele su - muka mog života, pa ti zato toliko i pišem. Oslobodilac može kod nas biti tek onaj koji je osobno savršeno slobodan, duševno i socijalno. Oslobođivati ne može koji je vezan. Ljubi se samo jedna ljubav, a ja ti, pobratime dragi i zemljače, imam - bojim se reći i crvenim se - dvije ljubavi, pa ću biti kao oni naši javni radnici u kojima je Draga ubila Domovinu, ljubavni mejdan - volju za veliku borbu svoje i narodne emancipacije.

»A ljubim, jer nesrećno ljubim. Ljubim, jer i u tom slučaju volim neizvjedljivost, bajnu Himeru sa neodoljivošću Utopije. Ljubim, jer se u toj ljubavi mogu onako slavenski naprezirati sama sebe. Ljubim, jer u Njoj ljubim moje slabe nagone, moje hrvatske kobne slabosti. Ljubim, jer me Ona prezire. Ljubim, jer sam kmet, a Ona gorda kći komešova. Ljubim, jer rob cjeliva španovu palicu i svoju krv na toj plemićkoj batini. Ljubim, jer sam seoski pas s očima uplašenim u tuđem gospodskom dvorištu, a Ona - puna rase i pasmine kao najfiniji, najuspjeliji plodovi aristokratske selekcije. Ružan sam, Ona je lijepa. Rugoba bi htjela leći pred Njene noge vjerno i pokorno kao Velázquezov hrt pod papučice hladne infantice. Magla se diže i pogiba u ljubavnom poletu prema suncu. Moja tuga ljubi Njenu vječnu, majsku i proljetnu radost. Moja cinička nečistoća ljubi nedirnutu čistoću Njenoga seksualnog života. Prostituiran s prostitutkama, dižem oči prema Vestinoj čistoj vatri, i taj oganj pali dušu kao lapis izvjesne rane. Ljubim Je, jer je bolja od mene. Mrzim Je kao i zemlju svoju, mrzim je iskrenom ljubavlju, jer je gora koliko je bolja od mene.

»Jest, gora toliko koliko je bolja. Ja sam onaj vuk iz basne, a Njoj je o vratu lanac svih lažnih konvencionalnosti. Njene oči, modre i široke, nemaju ni oblačka tuđe brige i umjesto blagoslova lije iz njih suze monotonija podneva; pustoš vječne suše, egoizam božanskog

Olimpa. Njena ustašca, hladna, slatka i rujna kao šampanj s jagodama, divna Njena ustašca bi izobličio smijeh boli, prezira ili naše banalne plebejske radosti, pa poznaju tek koketni osmijeh sa jamicama kao meka udubina na sočnosti breskve, Njeni aristokratski duguljasti obrazi ovalnog lica statue, divna Njena glava boginje s nosićem barokne lučice je s našim stvarnim životom tek u dekorativnom odnošaju mrtve umjetnine prema živom životu. Njena duša, čista i prefinjena, tek je mehanički automat, mašinerija zastarjelih, neracionalnih, glupih praznovjerica i očitih društvenih laži. Te ruke, dostojne Bronzinove kičice, imaju fizionomiju apatične aristokratske indiferentnosti. Te noge su menuet na krvavim srcima gaženih pravica i prezrenih simpatija. Ta kosa, kosa plavih mletačkih duždevica, ima nešto od svilenih uzica za hvatanje jadnih ptičica i ludih ribica. U ritmu toga stasa je glatkost zmije što ne zna za grozotu svog pogleda i otrova. I zmija, hladna kao drevna plemićka osveta, savila mi se oko prsiju, oko srca, a začarana urečena i iznemogla duša već čezne za mirisom grijeha, propasti, smrti, naslade, pakla, prokletstva, i suha usta već cvokoću od žudnje za jabukom, za jabukom Eve i Paridovih boginja, za crvenim ujedom poljupca i smrti. Kao materija ne poznaje Ona ljubavi. Kao bolesna ćelija ne zna komešova kćerka za zakon moralne gravitacije. Ona je sunce, zna da je sunce i igra sunca kao tragični plemićki planeti prije Osvete, prije Revolucije. Ja, obožavalac prirode, vidim u Njoj svu groznu ljepotu one velike indiferentnosti, koju za nas, za dušu, imaju krasne stvari, zvjezdano nebo, pa divni krajevi, koji nas samo zbog toga toliko rastužuju jer ne mare za nas, jer mogu kao universum biti bez nas, kao mi što ne možemo biti bez njih. Proizvod naše najstarije i najplemenitije pasmine i zemlje, Ona, kći komešova, čini mi se kao utjelovljenje svega onoga starog, duboko ukorijenjenog zla, kao divni cvijet one močvare i onog korova što ga moramo mi, novi ljudi, iščupati bilo i uz gubitak vlastitog života. Ja ljubim u Njoj do ludila sve ono čemu navijestih rat do istrage zajedno sa cijelom našom družinom.

»Jest, Ona je inteligentna, ali ta inteligencija je tek nakit kao široki njeni Reynolds-šeširi. U inteligenciji je neodoljivost Njene nehotične koketerije. Ona se emancipuje, ali ne da se s nama, s narodom, izjednači, već da nas sa svojim Schopenhauerima i Nietzscheima uzmogne prezreti još dublje, još nemilosrdnije, još nepomirljivije. Ona ne uči da se kao mi približi drugima, već da se što beskrajnije odaleči od svih nas, od naroda. Francuska neodoljiva Njena uglađenost je tek sredstvo za društvene distancije. Ona se ne daje na nauke da služi njima, već da Njoj služe. Sav Njen altruizam ima obilježje milostinje. Nedavno je i moju staru mamicu mazila kao lovac pseto, kao filantropski milijunar zanimljivog prosjaka. Ja u Njenoj blizini osjećam potrebu lajanja, režanja, ujeda, ali jedna riječ, i pseto pravi repićem lojalne izjave, jedan pogled krotilice, i tigar dobija ministrantski smireni izraz. Ona, ta dobra i strašna, ta djetinjasta i katastrofska kći komešova, već je za mjesec dana zdrobila, smrvila, skršila energiju, dušu moju. Sada samo treba uzeti svoj anatomski nožić, reći: - No vi, amice, uzajmite mi za sekundu mozak i srce vaše! - i ja ću radosno biti i fizički mrtav. O, toliko dijete, toliko ptičica, toliko cvjetić, toliko rosa, suza, pogled, srdašce, parfem, balzam, muzika, toplina, toliko život je Ona, a svaki atom Njenog tijela, svaka vibracija Njenog glasa, svaka iskra Njenog oka, oka grlice, našeg blagog neba i majčine dušice, svaki trzaj, svaki dah, svaka misao Njena je za mene smrt i propast, pa se bojim, bojim i bojim, jer - kako veli naš klasični stari istomišljenik - strah je stvorio prve bogove, prve žrtve kobnih žrtvenika! Ah, kako lete i lete ti mirni i nemirni dani ferijalni! Ne usuđujem se ni pomisliti da će doskora minuti, i već pri pomisli na taj rastanak mislim na smrt, na samoubijstvo bez Njenog znanja, na smrt koja neće ostaviti mog tjelesnog traga. Ubijem se, recimo, u zapaljenom prostoru i izgaram bez traga i glasa. Ili kao dobar plivač vežem za noge žrvanj smrskam tanetom čelo u času padanja u samotnu, mutnu, duboku vodu.

»Ispovijedajući se tebi, pobratime moj Lepoiću, pomišljam na onaj moj članak u *Budućnosti* o izlišnosti i smiješnosti moderne ljubavi, o

tome kako žena može tek ubiti i uništiti čovjeka ekonomski nesamostalnog, te naš đak mora izbjegavati tu nesreću. Tko ljubi ženu, ne može ljubiti naroda. Tko radi za ženu, ne može raditi za sebe. Ljubav je danas luksus.

»Htjedoh ubiti ljubav i ona eto ubi mene. Dok ti to pišem, gledam u ogledalu bijednika, blijedog i sentimentalnog, što se smije sam sebi, svojoj megalomaniji, svojim trulim i pokvarenim zubima, svojoj bobuljičavoj koži neslavne rase, sitnim i kao grašak zamusanim svojim očima, svome debelom i kvaki sličnom nosu, mršavoj kosi, izbočenim vilicama vječnog đačkog pučkokuhinjaša, menzaša i gladnog pješaka na cestama u Italiji, Njemačkoj, Češkoj, Rusiji i Engleskoj, svojoj mršavoj bradici vječnog suplenta - -! Teret je ovo nadničarsko tijelo, teret je taj škorpionski mozak, teret je ta duša, skrpana tuđim mislima kao đački album poštanskim biljezima ili vulgarnim citatima, teret sam ja sebi, i te kakvi teret.«

Komešova lijepa kći pogleda se u isto ogledalo, nađe da je obična, ružna i glupa u bljedoći svog prekrasnog lica i sklopi krupne oči jer je obuze vrtoglavica. Dugo je tako sjedjela i čekala slušajući kako napolju još uvijek zvižde kosovi. Da je zateče u taj mah njen mentor, našao bi na njenim usnama smiješak kakvim se ženska usta kite tek jedared u životu, a oko plave glave vidio bi aureolu kao nad dalekim, neznanim večernjim gradovima... Prenuvši se, napiše komešova lijepa kćerka:

»Vi me slabo poznajete. Ja nisam demon, a Vi, gospodine profesore, niste strašilo. Ja ljubim ovaj narod, posao i dužnost kao i Vi, a Vas volim više no Vi sami, i ne vidim u Vama neprijatelja kao Vi u meni. Vas je nevolja učinila egoistom, pa se od plebejskog - oprostite, al tako je! - egoizma, od hrvatskog poznatog jala vračite kao Rusi altruističnim nekim frazama. Ja nisam koketa i u Vašem tobože nakaznom habitusu vidim naš starinski obični vrč »srabljivac« s dušom finog starog hrvatskog vina. Nije lijepo što ste iskreniji s dalekim prijateljem no sa mnom koja Vas osvoji, izmoli od dragoga

svoga tate. Zar se može ljubiti što se mrzi, i mrziti što se voli? Vaša sirota duša je bolesna i ja Vas - -«

Komešova kćerka se zarumeni, zgnječi svoje pismo i baci u peć, uredi kosu, s bluze skine i baci na krevet divnu Niel-ružu, otkine s ružmarina na prozoru grančicu, turi je u njedra i pođe niz brdo na rječicu prema mlinu, jer se tamo Kipec obično kupaše ili hvataše kukce i leptire.

Na prašnoj cesti po koja polagana seljačka kola sa sijenom. Pred gostionom na dugačkim kolima četa »Amerikanaca«, odjevenih građanski kao Slovenci. Opazivši komešovu kćerku, prave glasne, surove dosjetke i pjevaju sramotnu pjesmu, donesenu iz vojske, uzajmljenu od Srijemaca i izobličenu u kajkavskim ustima. »Narod odgojen u dodiru s amerikanizmom!« pomisli ogorčena kći komešova i prijeđe kroz kukuruz na poljsku stazu, umorna od silne zapare i uživajući prve večernje svježine. Čuju se trčke i prepelice. Nadesno siva Zagrebačka gora, pred očima modrina Prigorja, nalijevo začarani kut žumberačkog i kranjskog gorja u zlatnom sunčanom prasku i skrletu prvih agonija blagog predvečerja.

- Ide kći komešova! - dovikuju si žetelice u ruhu bijelom kao praznik, crvenom i modrom kao pisanica, a gospodična mlati svojim štapom po korovu, gredući u bijelom odijelu, bijelim cipelama, bijelom širokom šeširu s bijelim perjem i bijelim svilenim vrpcama, slična živom bijelom lopoču i bijelom ljiljanu.

- Kako, vi ovdje? - skoči pred nju iz gustog riječnog vrbaka filozof, sav zbunjen i smeten.

- Nisam mogla ostati gore bez vas. Šta ste radili?

- Čitao, lovio insekte, plivao.

- A ja sam mislila na vas i ništa drugo.

- Milost, gospođice!

- A kakva je voda?

- Sasvim kao vi. Dosta hladna. Ideš pličinom i odjedared nagaziš na dubljine preko glave i daviš se nisi li plivač. Tiha voda, opasna voda...

- Ja sam, dakle, podmukla. Hvala za lasku.

- Pa ipak je ta voda najljepše u tom kraju, sa svojom domaćom vegetacijom i faunom, svojim srebrnim vrbama, krasnim topolama i svježinom što umiruje živce i iza kupanja razveseljuje žalosno srce. Opasna i duboka je ta voda, ta plitka i obična voda, i ja bez nje ne bih tu mogao srećno živjeti.

Ona ga gledaše sa strane. Bijaše blijed i mutnih očiju. Silno je omršavio, ćoškast i šiljast u svom odijelu od modrog platna, odijelu ložača i mehaničara: kao klada u vreći.

Došetaju do usamljenog mjesta nedaleko od žutih, od kiše i vjetra potamnjelih zgrada starog, u majur pretvorenog mlina na žutoj pustoši golemog dvorišta, i naslone se uz naslon crvotočnog mostića. Sunčev smiraj, krvav, tragičan i veličanstven. Planine - u mučeničkoj apoteozi, kao lomača Heraklova i izgaranje kršćanskog martira. Po grmlju i topolama crni gavrani i vrane. Nad vodom, zelenom, neprozirnom i kao smrt mirnom, nad njihovim tužnim glavama, u vodi, rojevi muha i kukaca kao nad smrću i lešinama... Dugo mukom mučahu, tužno i razdraženo.

- Vi dakle imate obraza reći mi u obraz da nemam srca - reče napokon ona. - Odakle vi to znate? A zašto nemam srca, molimo najponiznije, veleučeni?

On pocrveni kao deran i jedva smože glasa.

- Vi nemate srca jer ste lijepi, jer ste odviše srećni i odviše lijepi. Da imate srca, ne bi bili tako lijepi, tako strašno lijepi, lijepa kćeri komešova.

- A vi, naučniče i demagože, vi nemate srca, jer - -

- Jer sam tako plebejski ružan -

- Ne! Jer ste sebičnjak kao svaki naš »mužek« i jer ste nesposobni vjerovati drugomu, jer ste uskogrudni kao kakav kukavni strančar. Kako mogaste ono pisati vašem pajdašu Lepoiću? Kako mogaste klevetati dušu moju, čovječe božji? Ta ja vas jamačno više volim no taj vaš zagorski puran Lepoić, i ja sam najbolji vaš kolega. Jesam li ja kriva što mi otac nije »muž na gruntu«, u gaćama, i što ga često nepravedno bojkotuju nahuškani seljački nadničari, te naša stara kuća polagano propada? Kakav ste vi to junak i propovjednik energije, pa niste imali srca reći meni iskreno i u oči da - -

On se nadnio nad vodu i u vodu kaplju njegove suze, od stida i od ljutine.

- Vidite, profesore, ja sam hrabrija. Ja vas volim kao brata, kao ovu zemlju, kao prvu moju ljubav i velim vam to otvoreno - reče ona tiho. - Ah, šta, ne budite baba i ne žalostite se. Zamislite da ste moj vitez, da sam starinska gospoja srca vašega i da su tu dolje pod mostom lavovi!

I ona cjeliva mirišljavi batist svoje maramice, pritisne vezenu maramicu silno na lijeva svoja prsa, otare mu sa čela znoj i oči i, smijući se glasno kao nestašna djevojčica, baci maramicu u vodu, zelenu, tamnu i tihu.

On, sav skršen od nenadane sreće, sjeti se da tu u dnu te mirne, podmukle vode ima opasnih panjeva i okomitih, nevidljivih kolaca među oborenim vrbama sa šiljastim šibama te nikad ne skakaše ne ispitavši oprezno prije mjesto. Da ga ne bi držala šeprtljom i kukavicom, baci se bez oklijevanja u vodu za rupcem poslušnošću dresiranog pseta.

Komešova lijepa kćerka, srećna i gorda od prve sreće; smijući se komičnom njegovom položaju i smilujući mu se istodobno, gleda i gleda u vodu i opazi tek nekoliko mjehurića. Za mjehurima zaljulja se na tamnoj površini i potone njegova bijela kapa. Za kapicom bojadiše vodu mlaz, grozan mlaz, crven mlaz: rumen mlaz njegove uboge krvi seljačke.

U tren oka bî joj sve jasno.

- Ubila, ubila sam dragoga! - zastenja sedam puta, lomeći rukama i bježeći na mostu kao ptica nad krvavim gnijezdom. Ne bijaše plivačica.

I opazi njegovu majku, njene teške potkovane čizme, a majčine sive, ljubavlju zamagljene oči zure u vodu onim tihim, jedinstvenim, od ljubavi nijemim seljačkim pogledom majčinim.

- Naj prostiju, draga suseda! - rekne po domaću kroz plač lijepa kćerka komešova, a pijani komešov kočijaš Miško, prešavši naskoro zatim preko mosta na kolima, ču tek kreketanje žaba, cvrčanje popaca, i vidje tek zelenu zvijezdu Večernjaču nad gorom i crveni mlađ što zinu kao krvava rana na površini tihe i mirne dubljine.

Savremenik, 1911.

MIŠ

Doch merkt' ich mir vot andren
Dingen
Wie unbedingt, uns zu bedingen
Die absolute Liebe sei!

Goethe

I.

A sada da ti nešto javim što će te možda obradovati. Dragi Miško, Bog je našu ljubav blagoslovio: ja sam trudna!

Ovdje završujem pismo, jer se već ionako odviše otegnulo. Nadam se da ćeš mi odmah odgovoriti.

Tvoj

Miš.

Pročitavši Milinović taj čudnovati svršetak, obuze ga nemila ustravica. Pomalo je i sujevjeran. Crne slutnje, koje ga napastovahu u pošljednje vrijeme, nijesu se dakle izjalovile. I leže na divan, zadubivši se zlovoljno u šaru na plafonu. Od tupijeh ga misli spase olovan san. Probudi se tek predveče, lak i veseo, a iznenadna se već vijest preobrazila u uspomenu. Zapali i napiše:

Dragi moj Mišiću,

Beč, 3. maja 1897.

Tvoja me vijest - tako reći - porazila. Ne nadah se da si još tako naivan. Kao da si jedva dočekala da me sputaš s ovim klapčićem - šta li će biti - kojemu se ne nadah ni u snu. Čisto izgleda da me želiš obvezati i prisiliti da te uzmem. Ne uviđaš da bi me sve to zauvijek zavadilo sa stricem, koji mi je jedini ostao od rodbine.

Oprosti mi za nabusitost, ali valjda mi ne želiš sugerirati da je egzistencija tog malog nametljivca postala fiziološkom ili »moralnom« potrebom? Budi kao moderne visoke gospođe poslije obligatnog drugog djeteta! To nije nikaki zločin. Što se prije budeš odlučila za moj spasonosan savjet, to bolje za tebe, da ne spominjem sebe. Najbolje bi bilo da uzmeš nekoliko dana odsustvo od strica, tokorse da ćeš kući, pa da dođeš ovamo, gdje ćemo sve svršiti pomoću mog znanca, dra. N-a, specijalista za te stvari.

Svaka čast njegovim roditeljima, ali sumnjam se da će ljudski rod u našem ulješčiću izgubiti kakog Aristotela ili Rafaela.

Budi ustrpljiva, dragi moj Mišiću. Ta rekoh ti da ne mogu da te uzmem još za dvije godine. Za koji dan eto me u Araberg da se dogovorimo kao zreli ljudi, kad nas već na to odsudio nemili događaj.

Tvoj

Mihajlo.

P. p.

Molim te, ne nazivaj me nikako više Miškom ili Miškecom. Ti kajkavski slađani deminutivi nijesu mi baš prirasli za srce.

Uz pismo ti šaljem preko strica nešto knjiga.

... Zapečati, zijevne i stane se pred elegantnijem ogledalom lickati.

Zorli momče. Čistunac je i sitan kao djevojka. Nije teži od šezdeset kilograma. Prevalio dvadeset petu, a ćosav ko šiparac. Klasično je lice maslinaste boje, čisto i hipokratski blijedo. Izrazite, tamnozelene su oči bistre i mirne kao u sebičnjaka, a sjajne i upale kao u sanjalice. Tek oko usana zapluži skrb života dvije tanane, ali duboke brazde. Gusta, sura i kao svila sjajna i mekana kosa na tjemenu je dugačka i neuredna kao u virtuoza. Ne nosi se kicoški, nego podsjeća na ponajelegantnijeg glumca ili slikara.

Roditelji mu umriješe vrlo rano, te ih se ne sjeća. Otac trgovaše sa blagoslovenim slavonskim hrastom i namre mu debelijeh dvjesta tisuća, sa kojima upravlja stric Petar, umirovljen krajiški kapetan. U ovoga ima lijepo dobarce blizu Beča i krasna kći Jelka. Majka Mihajlova bijaše siromašna plemenitašica iz gornjokarlovačke okoline. Udala se tek u tridesetoj godini za čovjeka stara i neljubljena, a za nekoliko mjeseci izdahne, rađajući jedinca. Mihajlo nosijaše vazda kao amajliju njenu zlatnu grivnu u obliku zmije sa smaragdnim očima i ogroman medaljon sa majčinom posivjelom slikom. Često posmatraše s ugodnom turobnošću nepoznatu gospođu u crnom, svilenom, nezgrapnom krinolinu, sa knjigom na krilu, pa bujne, smeđe uvojke, poluotvorena usta i sanjarske oči. Gotovo je naizust naučio jedinu knjigu sa njenim potamnjelim potpisom: jedno od prvijeh kola *Danice Ilirske.* Od majke naslijedi snatrilačku ćud, aristokratsku spoljašnost i ponos, a od oca

trgovačku samoživost i razumijevanje proze. Bijaše u isto vrijeme i dijete i starkelja.

Gimnaziju svrši odlično u zagrebačkom Plemićkom konviktu, gdje mu silno omrzne prijetvornost. Rano počinje čitati, što mu god dopadne šaka. Već u šesnaestoj godini imitira Heinea: vrijeđa sudrugove i kradom posjećuje zabranjena mjesta.

Evo ga u Beču, gdje kao medicinar lastvuje već šestu godinu. Po nekoliko mjeseci živi pustinjački, posjećajući samo koncerte i muzeje, a kada banči, razigra se hiliogabalski, malo mu je nedjelja dana. Vrlo je koketan. Druži se samo s elegantnom ženskadijom, s kojom je podosta iskusio. Tako je darovit da zavidi srećnijim glupacima. Nema prijatelja.

- Čudim se - kaže u dnevniku - kako se vjeruje prorocima, koji još dan-danas obmanjuju svijet, buncajući o nekakom saučešću. Simpatija je varvarsko osjećanje, koje iščezava pred obrazovanjem i razvitkom pojedinca. Zbog toga i jesu apostoli neke opće ljubavi i nehotimice »nemoralni«: gotovo su uvijek zakleti neprijatelji civilizacije.

- Što je patriotizam? Meka kojom pecaju energični sofiste jadan puk. U politici nema ideala. Stalna je samo egoistička koncekvencija slavoljubaca. Danas, kada para, elektricitet, žurnali, socijalizam i ekonomski interesi pretvaraju Jevropljane u jedan narod, kada se nacionalni karakter gubi sve više - danas se patriotizam kao i vjera pretvara u ruševinu. Što je narod? Izvjestan jezik - i ništa više, tj. nešto sasvim sporedno. Najzanimljivije je da se o rodoljublju najviše buči ondje gdje ga najmanje ima, npr. u našoj blaženoj Krobociji, toj najžalosnijoj zakrpi na vreći zemaljskoj.

II.

Za tri dana dobije Milinović odgovor.

Dragi Mijate,

Araberg, 5 maja 1897.

Primih tvoje kratko i nemilosrdno pismo. Bože, čime li me sve ne objeđuješ!

Tvoj je savjet dobar, ali se ne mogu nakaniti da mislim kao ti. Zar to ne bi bilo ubistvo, koje se puši sve do prijestola Gospodnjega? Ne, ne mogu te ovaj put poslušati! Čini mi se da bi podražavanje tvojim blagorodnim jalovicama ugasnulo u meni pošljednju iskru materinjeg, čovječanskog osjećanja. Ne mogu opet da te ne poslušam, jer znam da bi zbog »klapčića« izgubila tebe, jedini i pošljednji moj dragane! Oh, Bože, što sam dočekala! Sa kojim sam se pravom kao raspuštenica, starija od tebe za godinu, nadala da ćeš me usrećiti? Aj, ja budala! Šta će biti od mene? Mijate, još bih ti nešto kazala, ali neću da te bez potrebe rastužujem. Znam da si nervozan. Čut ćeš ionako sve...

Tvoj gospodin stric ne sluti ništa jer idem svako jutro sama na poštu. Ne boj mi se: i ako poginem, neće svijet ništa doznati!

Pišem na doksatu. Ovdje je prekrasno! U salonu svira Jelka divnu Schumannovu *Kreislerianu*. Oko mene cavti jorgovan.

Gosp. je Milinović ozdravio, a Jelica već pravilno piše hrvatski. Jutros bijasmo na groblju tvoje pokojne strine. Divno groblje! Na visu je; pored njega sniva drevna gotska crkva, a dolje se puši seoce. Tu bih i ja htjela počinut. Gosp. kapetan plakaše više nego Jelka i ja. Vi se đaci rugate oficirima da su ćuskije i šta ti još sve ne znam, a u svom se lutanju kao odgojiteljica uvjerih da su to najčestitiji muževi. Ugledaj se na gosp. Petra! Ne vjerujem ti, pa ipak te obožavam!

Nježan si kao ljiljan, a lijep i grozan kao Lucifer. Hotimice si rđav, ali srce ti je plemenito - ja to osjećam. Ne, ne vjerujem da bi me mogao uništiti. Je li, dušice, ti me ne bi mogao hotimice upropastiti?!

Čitam pjesme, ali slabo u njima nalazim što osjećam. Bože, alaj je divno ovdje! Još me ni jedno proljeće ne opijaše kao ovo! Iz jezerca u gradini miri na riblju ljusku, a iz sočnoga Wiener Walda na smolu. Zrakom se talasa nešto medeno - kao da je sunce zlatan lovor-cvijet, a vedro nebo ljubičica. Što je taj svijet bajniji, čarobniji, to više osjećam svoju bezgraničnu nesreću i pustu usamljenost. Mene muče te mlade boje, mene muči to nježno bilisanje slavuja, mene muče ta zadovoljna ljudska lica! Sada umrijeti bilo bi mi ipak lakše nego u goloj zimi ili dosadnoj jeseni. Ah, da je proklet ko prvi slaga da ima sreće! Evo izviru mi sami od sebe iz pera stihovi, koje si mi onomad poslao:

Sam na svetu, samac bez pomoći,
Sam se verem po crnjozi noći
I uzdišem u teškojzi zloći:
»Kad će krajnji, kad će časad doći?[*]

Plačem, dragi Mijate, i ne mogu dalje. Ovdje se ne smije čovjek ni sit da isplače!

Smiluj mi se, slađani dragane! Utješi me, dušice moja! Budi milostiv svome djetetu, ako si prezro mene! Imaj barem mrve srca, kumim te ranama Isukrstovim!

Tvoja žena

Ljuba Kolarićeva

P. p.

Sada se malo umirih. Oprosti mi ako sam pretovarila. Hvala na knjigama. Ko bi rekao da Srbi imaju tako lijepih stvari! Jakšić je divan, ljepši od Preradovića. Ti Raci kanda pišu bolje hrvatski od Hrvata! *Maticu* si valjda već primio? Šta veliš za Leskovara?

Brbljam, kao da već zaboravih da o tvome odgovoru visi moja sudbina. Što nisam kao druge!

Zbogom, srce moje!

Milinović pročita pismo jedan, dva, tri puta i otpiše, tješeći ljubavnicu toplo i uzbuđeno. U prvi ga mah zanijela neponjetna, nebeska predanost, ta plemenita ljubav. Tepaše joj kako dršće radi nje, opisivaše kobne slutnje koje ga - jamačno zbog nje - dave danju i noću. No pošto adresuje, sjeti se da se ona dajbudi s njime ajnači, da je silom duhovita ne bi li ga tako obmanula...

- Ako rodi, moram da je uzmem zbog djeteta. A mogu li to? Ona me može zanimati samo još dvije, tri mršave godine. A nije ni sada lijepa...

I u mašti mu sinu široka junonska leđa, što se sijaju kao mramor i filjdiš, prelijevaju kao sedef. Topla su kao svježe pomuzeno mlijeko, a na njima se uzlabudio snažan vrat sa latičastim pahuljicama... Iskrsnuše zagrljaste ljiljan-ruke sa vitijem prstima i prelesnijem jamicama; - pa glava sa kosom kao krilo gavranovo i gustom kao mahovina; - pa lice blijedo od slatke sreće i požude; - pa oči, oh, oči duboke kao pučina, crne i zanosne poput ponoćne požude, a sjajne i sjetne poput mjesečine!... Sinuše mu pred uhom djevice, lišca bijela i rosna kao đurđi, a nevinost se u minjonskijem očima plavi kao majčina dušica... Jedna od njih - kneginjica... Voli ga. Bježe u Italiju... Grade grad na obali morskoj - nekako onaki kao što je ona Samotna vila na slici Böcklinovoj. Poslužuju ih vjerni i nijemi Arapi, a njih dvoje šetaju po bujnome parku, razgovaraju sa Panom i drijadama,

igraju se sa delfinima i Protejem na toplome žalu. Sami su, zaljubljeni i goli kao Adam i Eva...

... I Milinović se sjeti na bijednog Miša u pohabanom odijelu....

- Ne ljubim je. Sažaljevam je. A to je sitnica, zbog koje ne mogu žrtvovati svoga mira, studija, budućnosti.

I razdere prvo pismo, premda ga nešto žacnulo u srcu, i nadrlja drugo:

Dragi Mišiću,

Beč, 5. maja 97.

Vrlo se čudim - upotrebljavam najblaži izraz! - zasukanoj sentimentalnosti i izvrtanju očiju u pošljednjem tvom pismu. Toročeš kao Ruosseauova Julija, ali ja nemam ni najmanje volje da budem Saint-Preux.

Sviđa ti se maj? Pa lijepo! Meni je proljeće dosadno kao sve što se često opetuje. Uživam samo u umjetnosti. Najslađe sam rajstvo doživljavao izgubljen u refleksijama i dimu dobre cigarete u samotnoj sobi. Tvoje je najnovije pjesničko uzbuđenje obična patološka pošljedica neobičnog fizičkog stanja, kojega treba da se što prije kurtališeš. To je uzrok deklamacijama, koje su, priznajem, prilične, pa ih, nadam se, nijesi prepisala.

Prijetiš mi kao Klara Milićeva, koju znaš iz Miškatovićeva prijevoda. Pa lijepo! Samo što sam odviše pozitivan te nemam volje da budem Aratov - ako se ne varam u imenu transcendentalnog švaljera.

Ako primiš moj pametan savjet, javi mi da ti pošljem recepte, a ako ne - što mi ne bi bilo najmilije - otkaži stricu i otputuj u Hrvatsku. Tamo ću ti slati sve što treba. *Za jedan časak radosti hiljadu dana žalosti...* Evo i meni izviru tuđi stihovi ispod pera!

Ljubim ti ruke za knjige. Leskovarov je roman lijep. Velik je efekat u zgodnom naslovu. Kod nas još caruje Hamlet i Schopenhauer.

Zagrepčani kupuju literarne mode, koje se odavna otrcaše na elegantnijim stranicama. Šenoa je prvi i pošljednji naš romanopisac. Đalski je novelista.

Kako mi ni najmanje ne laska da budem krobotski ili racki pisac, radim nešto na njemačkome. Što ću? U šokačkoj me ne bi smjeli da pečataju, a među Rkaćima razumio bi me samo Ljubomir Nedić i možda još dvojica, trojica. Moja će stvar biti poveća i *il brunire*[**]. Toliko o knjigama, kada te već to toliko raduje. A sada te još jedared molim da poslušaš onaj moj savjet pa da se strpiš i ne padaš u krajnosti i moralisanje, koje me samo jedi.

Ljubi u šapicu

Mihajel.

P. p.

Gdje si, za volju božju, našla opet tog »Mijata«? Bogami, prijeći ću u Čivute ili Turke da te obradujem kakim Mujom ili Mojšelesom!

III.

Tek što se vrati kući sa pošte, uhvati ga protezavica kao pred groznicom. Tlači ga nepojmljiv strah. Šareni ga osjećaji šibaju kao vijor šibljiku. Da se razabere, ode u kafanu *Beethoven.* U ušima osjeća kucanje srca, a lijevo mu pišti. Usta su suha, pa uzalud tovari stomak vodom. Iz novina ne razabire najobičnijih vijesti. Odjedared se nađe pred poštom. Uđe i sjeti se da je jamačno došao po svoje pismo. Stidi se što malo te ne udari pred Ljubicom u patriotske žice. Dva, tri puta prođe salonom, dršćući u koljenima, ali nema junaštva da nagovori činovnika kojemu preda pismo.

Uspinjući se u stan u *Alserstrasse,* svaki čas zastajkuje da odane: plaši se da se pod njime ne sruše stepenice i da nema možda lupanje srca. U sobi ne može dugo da nađe žigica, a kako je i neznalice sujevjeran, zabunjuje se još više. Kada mjesto desne - kao obično - svuče prije lijevu cipelu, budne čisto očajan. Napolju duvaše bjelojužina, pa za časak zarominjalo. Fijuk ga vjetra morijaše kao urnebesno zavijanje odurnijeh mačaka, a svaka se kapljica kiše pretvorila za nj u dosadnu konjsku muhu, svaki ga je kucaj na prozoru bocnuo u živac kao čioda.

Preko dva sata ležaše na divanu slomljen, zaronio u rastrzane, mučne misli, nemajući snage da se makne.

Iz svjesnog sanjarenja ga trgne domaćica, gospođa Marićka, vrlo »konzervirana« i ljubazna udovica graničarskog kapetana.

- Izvolite li večerati?

- Pha... mogu.

Tek pošto izjede prvi biftek, osjeti silnu glad. Iza četvrtog bifteka i četvrte boce plzenjskog piva namigivaše sumnjivo gazdarica staroj sluškinji. A Milinoviću milo što ima kiklopski apetit.

Vrati se u svoju sobu i zapali mirišljavu cigaretu. Umiri ga obilata večera. Zamalo te ne ode da potjera malo kera, da bi još svježije živahnuli učmali nervi. Do pola se noći zabavljalo čitanjem Paracelsa i nekog latinskog sočinjenija *O demokratskoj zarazi*. Proučavaše već odavna alkemju, astrologiju, kabalistiku i misticizam. Vrlo ga zanimahu alomonovi Ključići, Pnevmatičko bogoslovlje, Veliki Grimoire pape Honorija, Zoroastrov Teleskop ili Ključ za veliku magijsku kabalu. Dugačke zimske noći probdijevaše nad knjigama o Faustu, o njegovu famulusu, o panu Tvardovskom, o našem Grabancijašu, o igumanu Tritheimu i gutajući fantazije Jos. Ant. Herpentila, novijeh Platonika, sv. Bonaventure, Böhmea i genijalnog Swedenborga. Dirinčio je kao kaki švapski privatan docenat, pa ipak bijaše lijen; radio je bez cilja.

Tek što leže, probudi ga iz polusna neko vrdanje... Zašuškalo na stolu i stalo grickati hartije.

- Miš, Bog ga ubio! - viknu Milinović i stade štapom mlatiti ispod pokućstva. Sasvijem se rasanio. I satrven dohvati svoj dnevnik:

... Danas me samoća tištala više nego ikada. Bolestan sam. Bulaznim. Cio me dan lomljaše grozno sumnjanje i dubok, tajanstven strah - svakako zbog te guske Ljubice koja me uznemiruje nepromišljenim pismima. Ali nije možno da me muči ta bagatela! Ili zar nemam snage da budem i u praksi ono što sam svom snagom osvjedočenja: konzekventan i hladan egoista? Zar da se glupi slovenski latruizam u meni rastići na štetu zdrave logike? Bolesan sam! Ovčas me uplašio kao balavca miš, jer pomislih nesvjesnom asocijacijom na guvernantu. Da se nije već sada potenčila? Koješta! Tek žalostan je fakat da moja najnovija nevoznost nije obična. *Si timor atque molestia longo tempore perseverant, melancholiam significant* - veli već drevni Hipokrat. Osim tuga more me još tzv. *Zwangsvorstellungen*. Patim i od vrsti agorafobije. Utisci su abnormalni, nestaje sređenoti misli, volja se deranžira: to je prava pravcata manija! Predveče mi na divanu klonuše ruke i noge: katalepsija! Najnovija zgoda sa mišem miriši na histeriju, hipohondriju i delirium persecutionis. Sve će to biti posljedice neurednih studija, samotnih grijehova u konviktu i onog strašnog pada sa merdevina, od kojega malo te ne dobih zapaljenje mozga i ne odapeh u devetoj godini. Treba se pripaziti! Moja je bolest uglavnome - ako me pamćenje ne izdaje - *melancholia attonita sive stupida* u prvom stepenu. Vrlo je raširena.

Da, naši su dani bolesni i truli: doba rđave muzike, i literature. Sve se više gubi osjećanje zdravlja i prave, plastične umjetnosti. Imamo Rothschielda, a nemamo Medicija, Böcklin, najveći umjetnik vijeka poslije Goethea i Beethovena, iščezava pred Zolinom berberskom popularnošću. Badava: prirodne nauke nijesu vječna i mlada priroda! Ko pliva, lovi i jaši, ima bolji želudac od nas koji bubamo

napamet fiziologiju. *Fin de siecle?!* Smiješno! Mi ćemo naraštaju od godine 5000 izgledati kao nama što izgledaju djeca što se sigraju djeda i bake...

Pošto opet legne, ne može dugo usnuti. U sobi nad njime bât nogu... Mir... Hrkanje... Zaškripilo zubima... Ženski vapaj! Milinovićem prođu srsi... Težak uzdisaj: Spavala je, sanjala je sirotica u trećem spratu!

- I u Milinovićevu mozgu prokuljaše i zakuhaše vrele misli kao para u loncu... Kiša prestade. Tišina. Sobom sinu trak od mjesečine. Milinoviću odlanulo. Stao tonuti u san, kadli ga trže šuškaranje - najprije ispod kreveta, pa u slamnjači. Udari svom snagom šakom pod krevet pa oguli na nekakom ćošku prste na zglobovima. Pobjesni i bubne pod krevet s ormančeta bukaru, čašu i svijećnjak. Miš progrebe preko patosa i stane kao za inat bjesomučno igrati na mjesečini prema prozoru, lupkajući srnim tijelcem o zidu. Milinović rikne, ustane i zajuriša pod pendžer čašom, mastilom, knjigom, leđenom i ogromnom lampom.

- Šta je, za ime božje?! - dotrči zaduhana domaćica sa svijećom.

Milinović se prestravi da ga ne drži možda ludim, pa se glasno nasmije.

- Htjedoh vas, milostiva gospođo, jedared vidjeti u noćnoj toaleti, i uspjelo mi. Odista: divno vam pristaje. Pa te jabučaste ručice, pa te lijepe grudi pod čipkama! Još nikad ne bijaste tako feš, tako šik!

- Vi ste danas »zločesti«!

Nasmije se, porumeni sve po vratu i htjede da sjedne, ali Milinović joj okrene leđa i stane brutalno navlačiti čarape.

- Zora već rudi, razvedrilo se, a ja ću malo do Pratera.

Ona ode, kao da je posu ledenom vodom.

Pošto se Milinović obuče, jedvice se dotetura do prvog boljeg hotela, da spava. U ušima mu gudi i ciliče, od svjetlosti ga bole oči i hvata muka i nesvjestica.

IV.

Vrati se kući tek predveče. Nađe telegram iz Araberga. Preko četvrt se sata nakanjivaše da ga otvori. Ruke mu sve više drhtahu, a oči gorahu što dalje čitaše:

Jutros nađosmo gospođu Kolarićku, »Miša«, mrtvu u basenu domaćeg kupališta. Bijednica rasjekla u vodi mojom brtvom žile na rukama. Uzrok nepoznat. Na pošti kažu da je primila pismo iz Beča od nekoga, ko joj češće piše poste-restante: svakako muž. No ne nađosmo ništa: spalila. Sjutra pogreb. Javi odmah dolaziš li. Dođi svakako! U mojoj kući da se tako što desi! Jelica se boji. Sve ću prodati.

Stric Pera.

Milinoviću bijaše kao da ga je neki jakota ošinuo okovanom levčom po potiljku. Htio je da se prevari i zaplače, ali ne uzmože, jer je to htio. Tonuo je nemoćno u bezdno očajnosti. Dakle, slutnja, koja ga sapinjaše tako dugo, pretvorila se odista u javu, mračnu i strahovitu! I zaboravi na sve, pa i na odgovor stricu. Zaglibio se u se i postao otužan samome sebi. Bijaše mu kao da proguta nešto gadno i smrtonosno: miša. A miš se užlijebio u utrobi: sad će se progristi kroz crijeva i uštinuti ga za srce!

Tek dockan opazi da je u sobi mrak kao u rogu, pa se odvula kao pjan, šrecajući od straha pri svakom koraku. Na polju i opet padnjava. Milinković tabači i luta pustijem ulicama i prokisne do kostiju. To ga razblažuje i umiruje.

Oko jedanaest svraća u gostionicu Fronerova hotela. Naruči i večeru žvače kao hijena, zadivljujući apetitom konobare i samog sebe. Kod boce se rajnskog već razuzurio. Obuzimaše ga oduševljena, satirska radost.

Ode u Ronacherov *variété* i angažuje dvije najljepše dame. Prospu se konjaci, malaga i šampanjac. Momče se tako raždžilitalo da ne može više sjedjeti. Uzme svoje nove znanice pod miške pa hajd' u karuce i zapovjedi fijakeru da tjera što brže može u hotel Metropolu. Godi mu vazduh i jurnjava. Kada ga dame čvrsto zapletoše rukama, spopade ga duboka odvratnost, a od parfema mu se smuči. Vikne kočijaša, baci začuđenim djevojčurama buđelar i odjuri, kao da bježi od samoga sebe.

U nekoj samotnoj uličici zapjeva instinktivno iz svega glasa - možda drugi, treći put u životu:

Čupava, garava, otvaraj mi vrata...

Došavši kući, bijaše umoran i čisto zadovoljan. Pomislivši u krevetu na pokojnicu, bijaše mu milo što ga to ni najmanje ne uznemiruje. U polusnu čuje poznato čeprkanje, ali i to kao da ga ne muči kao prije...

... Miš je pod ormanom za knjige. Tvrdi zubići grickaju sve jače, sve jače... Strahovito: ta to već praska i trešti kao na meljavi! Odjedared gluh tajac kao u podzemnoj buturnici... Ha, eno ga sada pored prozora. Skakuće na mjesečini, udara glavom o duvar i škripi u taktu iglastijem zubićima: cvr-cvr-cvr.

... I cvr-cvr-cvr! - zakipi po zelenom hataru nebeskom žagor mišiji kao cvrkut lastavica. Oblaci? Ne. To su gole, crne i naborane mišje

repine, pa zmijski zvižde i sikću noćnijem zrakom. Zvijezde? Ne. To se užagriše zelenkasto i krvavo pakosne mišije očice. Mjesec? Ne... Aj, to je guvernanta iz Araberga! Ne, nije: to je grdan pacov sa žutim licem i posijedjelom kosom gospođe Ljubice. Milinović da se sakrije pod jorgan, ali ona mu se smiješi blijedim smiješkom, roni zlatno-srebrne suze i zbori kabalističke riječi:

- Orifijel, Ofijel, Jofijel, Samajel, Asrajel, Aratron, Betor, Faleg, Oh, Fagit, Miškec, Miško, Mijat, Mihajlo, Mišel... A glas srebrno bruji sionim ajirom kao zvono drevne katedrale...

... I opet zaškripi milijun groznijeh koštica, zazviždi milijun repova - i pade gluh mir i slijep mrak...

... Kroz mrtvu se tišinu čuje kako nešto puza zidom sa dvorišta. Sinuše i opet zvijezde i mjesec, a na prozor čučnu - miš. Njuška šapice. Cvili glasom - kao u mačeta ili novorođenčeta. Sada se hipnu na patos i poigrava na mjesečni prema krevetu. I zajecaše i zaškrinuše daske prečage pod gvozdenim zubićem... Sada se rije i probija kroz slamnjaču. Alaj peče to vrdanje ugrijane žile, alaj žeže raspaljeno srce i bolan mozak! Milinović da se digne, da drekne, ali - nikako: on je velika rana, koju rastrzaju hadske boli.

- Dakle to je smrt! To nije krevet, nego odar! Dakle iza života ima još nešto: vječna i nijema nepomičnost, vječna i paklena očajnost! Gdje si, tiho i blaženo Ništa!

... I osjeti na leđima vlažnu, pljesnivu mišiju dlaku. Strava bez dna, ogavnost bez granica... Zvjerka se šulja preko slabina i pentra preko rebara... Jaoh, kako golicaju hladne šapice!... Sada stade na grudnom krstu pa njuška i njuška, kao da cjeliva cjelovom ledenijem. Pipka i cjeliva, cjeliva i pipka, pa sve prema srcu, prema srcu... Iznebuha zacvili, zacvili, pandžice se zagrebu u kožu i kost, hladne nožice potonu do lakata u toplo meso i vrelu krv, a čeličan se zub zadre i probije vampirski kroz rebra i pluća prema srcu, prema srcu... Jaoh! Sad! I pršte srce kao mekan mjehur. Zalopti krvca, propišti do stropa

i stane kapati i kapati na umorno čelo i blijedo lice kao rujne i vruće suze.

- Jaoh... Mišu... Ljubice! - zaleleče Milinović i - đipi. Osjetivši miša na patosu, pohrli u grdnoj tjeskobi, stade na prozor, pa da se smoždi na kaldrmu i - rasani se.

Zapali svijeću i uzdahne kao nikada dosele. Opipa bilo: krv bjesni kao u vrućici. Virne u ogledalo i zaprepasti se. Lice mu došlo ko ilovača. Na čelu se preko nove borice namrežio hladan znoj. Na sljepoočicama - nekoliko bijelih dlačica!

I Milinović se zdvojno lupi po čelu.

- Do sto vragova s tim budalaštinama! Još noćas mijenjam stan! - ohrabri se poluglasno, popije u konjaku antipirina, pospe glavu, vrat i leđa svježom vodom i stane vježbati mišičaste ruke teškim gvozdenim štapom. Obuče se pa preda se dnevnik:

... I opet prođe grdna kriza. Prije deset sam minuta strahovito halucinirao. Sjedoh da se pišući anališem, jer je to momentano najbolji lijek. Djeca, kada plaču, umiruju se pred ogledalom. I ja sam kukavno derle. Sramota!

Ako ne bijah opet večeras savršena luda, neću biti nikada. Pri čitanju telegrama obolješe mi jamačno periferijski nervi. Imao sam jako lupanje srca. Večerašnje pijančenje i badilikanje bijaše klasična manijakalna egzaltacija. Ovo analisanje samog sebe nije možda ništa drugo nego grafomanija. Sve su to jasni znaci čiste *dementiae paralyticae.* Odmah dakle u ljekarnu po *morphium* ili *digitalem spirituosam.*

A moj egoizam? Nije bolest, premda imađaše sličnih simpotma *cum dementia senili.* A ako postoji neki *moral insanity?* Onda je kod čovjeka normalna samo abnormalnost. Slučaj sa Nietzscheom, koji je negirajući moral doduše kićeno besjedio, ali ništa novo rekao, ne dokazuje ništa, jer ne samo da nema stalnih zakona o moralu, nego

moral *de facto* ni ne postoji. Zašto nije poludio Cesare Borgia, Ljudevit XI, Richard III - uopće većina velikih političara i aristokrata? Ako je egoizam moralno ludilo, onda je luda gospodska, obrazovana klasa, pa i onaj ko je pronašao tu četvrtodimenzijalnu bolest.

I opet me obuzima neka jeza. Šta je to? Da se ne javlja atavistički tzv. savjest? Zašto? Nisam kriv. Nikada joj ne kazah da je ljubim, a Miš me ni ne pitaše. Ako ću pravo, ona je mene zavela. Njen mi pljosnat nos, pokvareni zubi i žacavo oko vrlo dosađivaše. Spanđasmo se jer bijaše inače nesnosno u pustom Wiener Waldu. Sviđaše mi se ne samo njen sitan i živuljast stas, rašta je i nazvah po nekoj francuskoj drami Mišem. Da ne bi džabe patila, savjetovah je kao svaki moderan naturalista ili liječnik, ali nisam je nagonio. *Ergo:* nisam »kriv!« Pa ko će znati zbog čega se skončala! Možda zbog svog pijanog muža. Možda iz egoizma, jer se kao čedo imućne kuće navikla na raskoš i slobodu. Da sam siromah, isto bih učinio. Šteta! Bila je dobra i pametna! Sjećam se na riječi iz soneta Lovre Medicija: »Razum joj bijaše muževan, pa tek nije bila kaćiperka. Bijaše sasvim slobodna od općenite ženske pogreške: da silom sve razumije i prosuđuje.«

Uh, alaj mi se i opet srce bolno zakolebalo; Da se ide - -

Ispod ormana i opet zabrba. Milinović plane. Klisi, nabije revolver i stane bijesno zvjerati uokolo.

Tajac...

Odjedared se nešto dosjeti, nasmije se pakosno i probunca:

- Milostiva gospođo, vi mi dakle oglašujete rat kao pudalina?! Žalim što vas ne mogu žive uhvatiti, jer bih vam usijanim skalpelom ispalio oči, iščupao repić i bacio vas na sokak. Ali i to neće biti rđavo, ha-ha-ha!

I sveže uzicu za oroz revolverski, zapne ga njome i obavije cio revolver tako da će kokot odapeti, a kuršum eksplodirati, tek što popusti uzica. Zamku metne oprezno na orman među dvije knjižurine, a da bi se osvetio avetinjskom mišu, namaže dobro sa slaninom mjesto gdje se uzica savija oko cijevnog ždrijela. Neće miš ni progutati mastan zalogaj, a raznijet će ga tane.

Milinović legne, ugasi svijeću i stane čajati, čajati. Cepti ko list od jasike. Usta mu se zalijepiše, tako su suha. Pred očima plamsaju žuti purpurni kolobari. Dah je buran - ne kao u lovca na meti, nego kao u zlotvora nad žrtvom, koja mu se primaknula na puškomet...

Noć već stala blijedjeti, vrapci po krovu stali živživkati, a miš čeprka i čeprka ispod ormana. Na Milinoviću se već zapalile gaće i košulja od preteškog čekanja, a vreo znoj ih gasi. Opsuje nešto bećarski i ustane. Zapali cigaretu, obuče gornji kaput i zlovoljno nastavi u dnevniku:

... Moje su halucinacije jamačno pošljedice samoće i čitanja, iz kojega se razvila egzemplarna *folie raisonnante*. Neću unapredak više da pišem, a čitat ću samo Rabelaisa, Horacija, Boccaccia i naše narodne pjesme, da oporavim tom sočnom hranom oslabjelu fantaziju. Naći ću druga, pa ma bio najdosadnije sorte, tj. Hrvat ili Srbin. Još bolje da dignem iz Beča ili Pešte kaku lijepu siroticu, koja bi me htjela pratiti u Primorje. Putujem sjutra. Omatorih, a ne uredih života po zdravoj epikurskoj Montaigneovoj metodi. - Šta me se, do đavola, tiče cio svijet! Čovjek je stoka koja samo zato ima razum da zavidi stoci. Ako ima »grijeha«, onda je slušče, koje za tuđe kulje davi bijele golubiće, sto puta »grešnije« od silnika, koji vuče na svjetsku kasapnicu za svoj ćef milijune kretena, od kojih bi se svaki morao i mogao braniti. Većina je ljudi neprijatelj samome sebi - odatle sve zlo. Za mene postoje odsele samo oni koji mi trebaju. Obmane - -

I opet ga zbuni šuškaranje. Pogleda i zadršće kao voda prije olujine... Htjede da krikne. Izdade ga glas, a pečalan se uzdah okameni u

zastalijem plućima. Miš već halapljivo glocka uzicu na cijevnom ždrijelu, koje Milinović u onoj zabuni i pisanju sasvijem smetnu s uma, te zjapi upravo na njega. Osjeća kako mu raste kika i samrtnčki znoj kako niče kroz čeonu kožu.

Sve to trajaše, što biste trenuli okom, a njemu se učinilo duže od vascijelog života.

Razabravši se nekako, skupi snagu očajnijem naporom i gurne teški sto, da bi prestravio malu neman. I u trenu, kada se naže, da padajući izbjegne hicu i zaleleče utopljenički, prasne dobar engleski revolver, raznese miša i - prosvira mozak Mihajla Milinovića.

*

Svijet mišljaše e se ubi iz nepoznatoga razloga, a stric - zbog Ljubice Kolarićke. Sa njom ga i sahrani na samotnom araberškom groblju pored svoje žene.

Iza pokojnika ostade zanimljiv dnevnik i nacrt dramskog spjeva na njemačkome.

Bilješke:

[*] Jakšić

[**] Tako se zove slaganje boja za zlato.

Rječnik

agorafobija (grč.) - »strah od trga«, strah od velikog otvorenog prostora
Agramer Bote (njem.) - Zagrebački glasnik (vjerojatno izmišljeno ime)
ajnačiti (njem.) - lakrdijati, zbijati šale
Alagović, Grga - Matošev djed Grgur Matoš (1811-1899), učitelj u Srijemu i Bačkoj; Matoš o njemu veli u pismu Milanu Ogrizoviću: »U *Nekad bilo...* napravio sam ga popom i bacio u Brezovicu gdje mi »onkl« Pinterović bijaše župnik.«
alilujski - pridjev prema *Aleluja*
amice (lat.) - prijatelju
amor meus aeternus. Johannes Forest pinx (lat.) - ljubav moja vječna, nacrtao Johannes Forest

Bah - Bach, Vjekoslav, bliski suradnik i prijatelj Eugena Kvaternika; poginuo zajedno s njim prilikom rakovičke bune 1871.
bajir (tur.) - obala
bezjak -- seljak, seljačina, glupan
bilikum (od njem. ***willkommen***! - dobrodošao!), oveća čaša, pokal; dobrodošlica; gost koji je prvi put dolazio nekome u kuću morao je nekoć naiskap popiti svoj bilikum (obično bi se i napio, jer je količina vina bila poveća)
binjiš (tur.) - ogrtač, najčešće od crvene svile (ali to značenje ne odgovara tekstu, pa je moguće da je Matoš zamijenio *binjiš* sa *fildiš* **-** slonovača)
blauštrumpf (njem.) - »plava čarapa«, učena žena; Matoš je načinio

imenicu ***blauštrumferija***
Böcklin, Arnold (1827-1901) - švicarski slikar, preteča nadrealizma
Bog i Hrvati - glasilo Starčevićeve Stranke prava
bogomračje - izraz kojim se nekad prevodio njem. *Götterdämmerung*, Suton bogova iz germanske mitologije
Bos is dos? (njem. iskv. ***Was ist das?***) - što je to?
Bos is, hajlige muter (njem. iskv. ***Was ist, heilige Mutter***) - što je, sveta majko
Bouillon - Godefroid IV. de Bouillon, vođa prvog križarskog rata i jeruzalemski kralj; "njem. oblik njegova imena *Gottfried* u Matoševu je tekstu preveden sa Bogomir, a pridjevak doveden u vezu sa franc. *bouillon*, što znači *govedska juha*; izraz *Starčević svetog groba* karakterizira nekadašnje pravaše koji su u svom »hrvatovanju« zaista išli vrlo daleko" (B. Klaić)
božji volek (kajk.) - bubamara, božja ovčica
brenovati (njem.) - kovrčati kosu
britanika - vrsta cigara
brnjaš - brnjast konj, tj. konj koji ima bijelu biljegu na nosu
burš (njem.) - momak uopće, oficirski poslužnik, posilni, a onda i student (član nekadašnjeg društva *Burschenschaft*)
bušak - "vô omalen i čvrst, kao što su po brdima" (Akad. rječnik)
buturnica (rum.) - zatvor

calkelner (njem.) - natkonobar
camelot (franc.) - ulični prodavač sitnica ili novina
canštoher (njem.) - čačkalica
cavtati - cvasti
centifolija (lat.) - vrsta ruže sa mnogo latica, »stolistka«
cercleuxi (franc.) - ljudi koji provode vrijeme u nekom *cercleu*, tj. zatvorenom društvu, krugu
chambre-séparée (franc.) - odijeljena soba (u lokalu)
cigajnerbaron (njem.) - »baron ciganin« (prema imenu jedne operete Johanna Straussa ml.)

cintor (tal.) - groblje; prostor oko crkve
Cookova agencija - nekadašnje međunarodno poduzeće za organiziranje putovanja u spavaćim kolima
couplet (franc.) - pjesmica, najčešće rugalica
crnoškolac - zagrebački izraz za studenta tzv. »crne škole«, tj. teološkog fakulteta
Crvena lampa - nekad. zagrebački naziv za upravu policije, pred kojom je u noći gorjelo crveno svjetlo
cujzek (kajk.) - ždrijebe
cum dementia senili (lat.) - sa staračkom zaboravnosti

četa čizama - misli se na niz čizama od stakla ii porculana iz kojih se nekada pilo, osobito pivo

ćatip (tur.) - pisar
ćirica - poslužitelj

dajčmajster (njem. ***Deutschmeister***) - "poglavar srednjevjekovnog njemačkog križarskog reda (na slikama se prikazuju sa tzv. »uzvilašenim« brkovima)" (B. Klaić)
daksl (njem.) - pas jazavčar
dalmatika (lat.) - dio liturgijske odjeće katoličkih svećenika
Das ist die Liebe, die ganz allein (njem.) - To je ljubav, sama ljubav, popularna bečka pučka pjesma pjesnika i kompozitora Carla Lorensa (1851-1909)
delirium persecutionis (lat.) - manija proganjanja
dementiae paralyticae (lat.) - slaboumna paraliziranost
denjak (tur.) - svežanj, vreća, bala
deranžirati (franc.) - poremetiti, smesti, uznemiriti
doksat (tur.) - balkon, veranda
Dominus vobiscum (lat.) - Gospodin s vama
Dražiji vam budi... - nepravilno citirani stihovi iz *Pozvanja na vojsku* Frana Krste Frankopana
Drmačić - "izdajica seljaka u Šenoinoj *Seljačkoj buni*; Matoš epitetom

hrastovički Drmačić zove jednoga brijača, očito pomiješavši »fiškala« Drmačića i bricu Grgu Čokolina (iz *Zlatarevog zlata*)" (B. Klaić)
dugmen (mađ.) - kožuh, krzneni ogrtač; kaže se i ***gudmen, kudmen***
duvar (tur.) - zid
dvogrle - dvojnice ,vrsta frule
dvorski - upravitelj vlastelinskog dvora, majordom
Dzeus - isto što i Zeus, vrhovni starogrčki bog
Dzierzon-košnica - popularno *đerzonka*, košnica s pokretnim saćem (po njem. pčelaru Johannu Dzierzonu)

đido (tur.) - junačina
đurski - pridjev prema Đur, što je hrv. naziv za mađarski grad Györ

egav (tur.) - kriv, iskrivljen
Ego sum nunc imitatio canis (lat.) - ja sam sada imitacija psa
ere (njem. ***Ehre***) - čast, poštovanje
Eskulap - rimski bog liječništva (grč. Asklepije)
ešak (tur.) - uzbuđenje, zanos, ekstaza
Et cum spiritu tuo (lat.) - i s duhom tvojim

family house (engl.) - obiteljska kuća
farof (njem.) - župni dvor
Fatzke (njem.) - kicoš (Matoš tumači sa "vrkoč")
ferloren (njem.) - izgubljeno, propalo
Fileas Fok **(*Fog*)**- glavni lik iz Verneovog romana *Put oko svijeta za 80 dana*
filjdiš (tur.) - slonovača, bjelokost
Fin de siecle (franc.) - kraj stoljeća, duhovna klima kraja 19. stoljeća, koju karakterizira prezir tradicije i dekadentnost
fiškuš (lat.) - vinotoča (u križevačkim štatutima)
folie raisonnante (franc.) - razumno ludilo
Fon, Josip dr. (1846-1899) - popularni zagrebački liječik i kirurg, osnivač Hrvatskog Sokola 1874
Freudenreichov Udmanić - riječ je o glumcu i redatelju Josipu

Freudenreichu (1827-1881), koji se istakao i kao pisac; osim *Graničara* i *Crne kraljice*, koji su mu komadi najbolje uspjeli, napisao je još nekoliko djela, a među njima i dramu o Joci Udmaniću, legendarnom hajduku
frihtl (njem.) - nevaljalac, obješenjak
Frina - ime atenske hetere koja je poslužila kiparu Praksitelu kao model za lik Afrodite
fundati - ubiti
funtača - starinska puška (teška nekoliko funti)

gablfrištik (njem.) - doručak
garabilj - karabin
garotirani (franc.) - svezani
gemzbart (njem.) - kitica divokozine dlake kakvu nose lovci na šeširima
Gledstn - Gladstone, William Ewart (1809-1898) - engleski državnik, liberal, više puta premijer
Gleich und Gleich gesellt sich gern (njem.) - jednako i jednako udružuje se rado
Gleichenberg - poznato austrijsko lječilište za oboljele od tuberkuloze
gne-frau (njem.) - skraćeno umjesto *gnädige Frau*, milostiva gospođa
gondže (tur.) - pupoljak
Gordun - Matoš misli na »možnog župana Gorduna Goričkog«, gospodara Medvedgrada u 14. st, kojega opisuje Mirko Bogović u svom djelu *Krvavi most u Zagrebu*
gotski almanah - tzv. Gotha-almanah, godišnjak s popisom plemića i podacima o njima (ime po njem. gradu Gothi)
gradina - 1. grad, zamak; 2. vrt
gusa - gusar, razbojnik

haderlump (njem.) - odrpanac, propalica
hajuš (mađ.) - lađar, brodar; bitanga, lola
halifaks- vrsta klizaljki
Harc (Harz) - gorje u Njemačkoj, poznato po osobitoj vrsti

kanarinaca (harceri)
Hegedušević, Nikola - rođak Matoševe majke, Osječanin, umro oko 1890. u Zagrebu
helebarda (njem.) - srednjovjekovno dugačko koplje sa sjekirom na vrhu
high-life (engl.) - društvena elita
hljev - staja
Hochwürden (njem.) - prečasni, velečasni
hohvolgeboren (njem. ***hochwohlgeboren***) - visokorođeni
hotkar - uhoda, špijun
hrđelj - rđa, nitkov, hulja
hrek - stari izraz za panj, a odatle i za pleme, rod

In deiner Brust sind deines Schicksals Sterne (njem.) - U tvojim su grudima zvijezde tvoga usuda (Schiller, *Piccolomini*)
in ipsissima persona (lat.) - sam, osobno, »najvlastitijom osobom«
inanicija (lat.) - praznina, iznemoglost, poniženje, ništavost
Interessantes Blatt (njem.) - bečki ilustrirani tjednik (»Zanimljivi list«)
iskrnji - bližnji
istočnik - mjesto gdje ističe voda (ne razabire se iz teksta radi li se o prirodnom izvoru ili o umjetnoj napravi)
Izrok - vrsta službenog sudbenog oglasa u nekadašnjim Narodnim novinama
izvjedljiv - radoznao, znatiželjan

jidlovati - govoriti Jidiš, jezik njemačkih i istočnoeuropskih Židova
Jorik - dvorska luda čiju lubanju pronađu grobari kopajući na groblju u *Hamletu*
junijski - lipanjski

kačestvo (rus.) - svojstvo, kvaliteta
kapidžija (tur.) - stražar na vratima
kaptolomski - kaptolski (prema mađ. obliku ***Kaptolom***)

karniflovati (njem.) - tući, mučiti
katalepsija (grč.) - ukočenost mišića kao znak duševnog poremećaja
keden (kajk.) - tjedan
Kent - lik iz Shakespearovog *Kralja Leara*; kad je jedanput preobučen kao sluga bio bačen u klade, odgovorio je svome tješitelju: »...jedno ću vrijeme spavati, a ostalo ću zviždati«
kijamet (tur.) - konac svijeta, posljednji sud; oluja, nevrijeme; gužva
Kiprida - pridjevak starogrčke boginje Afrodite (rođene na Cipru)
klavsen (franc.) - stariji oblik klavira
klisar (grč.) - crkvenjak, zvonar
kljuverina - kljuse
knajpovac - pristaša liječenja vodom po metodi njem. liječnika Sebastijana Kneippa
kolator (lat.) - pokrovitelj, patron neke crkve
komeš (lat.) - osn. značenje grof; također i titula turopoljskog poglavara
komis (lat.) - nekada naziv za vojnički kruh, a onda i za sve ostale vojničke stvari
Königgraetz - grad u Češkoj (Hradec Králové) kraj kojega su god. 1866. Prusi pobijedili Austrijance
konsiliumabeundisati - glagol stvoren prema izrazu ***consilium abuendi***, isključiti iz škole
Koranova ćuprija - očito aluzija na most preko kojega muslimani prelaze u dženet (raj)
korona (lat.) - sastanak svećenika jednog crkvenog kotara
kostura - seljački sklopivi nožić s drvenom drškom
kozonožac - satir (mitsko biće s kozjim nogama)
kramlpogačl (njem.) - pogačica sa čvarcima
krefker - vrsta pijetla
Krežma, Franjo (1860-1881) - jedan od najboljih hrvatskih virtuoza na violini, poznat i u inozemstvu
Kristijanija - danas Oslo, glavni grad Norveške
križevački štatuti - pravila po kojima se u plemićkim kućama pilo i

veselilo; *fiškuš* se morao brinuti da čaše uvijek budu pune, *vunbacitel* je uklanjao iz društva suviše pijane ili nepoćudne osobe
krtola - krumpir
kuple - v. ***couplet***
kurisati - udvarati
kurtalisati se (tur.) - osloboditi se, riješiti se

laćman - popularno umjesto ***lajtnant*** (potporučnik); umanj. ***laćmanić***
lajbšpajz (njem.) - omiljeno jelo
lancmanin (njem. ***Landsmann***) - zemljak; ovdje se misli na vino pečujac, odn. domaće vino, jer su riječi upućene Mađarici
Laura de Sade - Petrarkina Laura
leja - ekavski oblik za ***lijeha***, gredica u vrtu
levča (mađ.) - lijevča, "sprava što drži zadnji dio kola na osi" (Akademijin rječnik)
likovo - čašćenje nakon završenog pothvata
livanski - libanonski
lonđe (franc.) - povodac, ular
Loreley - u germanskoj mitologiji vila rijeke Rajne
ložač - doslovan prijevod franc. riječi ***chauffeur*** (šofer); izraz je nastao stoga što je nekad automobile pokretao parni stroj
lučica - lutkica
lujft (kajk, iz njem. ***Luft***) - zrak
lukno - vrsta crkvenog poreza
lupanar (lat.) - bordel

ma mignonne, douce minette (franc.) - moje miljenče, slatka mačkice
magari - makar, premda
maina (tal.) - bonaca, tišina
Mandalica - nekada popularna zagrebačka gostionica (u donjoj Ilici), gdje i danas postoji Mandaličina ulica
Medici, Lovro - Lorenzo de' Medici, zvani Veličanstveni (1449-1492), firentinski bankar i državnik, veliki mecena umjetnosti, također i

sam pjesnik
melancholia attonita sive stupida (lat.) - začuđena ili glupa melanholija
menten (mađ.) - vrsta ogrtača mađarskoga kroja
meša (kajk.) - misa
mikljati - bježati
Miserere (lat.) - Smiluj se (početak jednog psalma)
monstre-hotel (franc.) - veliki, raskošni hotel
moral insanity (engl.) - moralno ludilo
Morgue (franc.) - mrtvačnica
Muzsek dole skerlyak... (kajk.) - Mužek, dolje škriljak, kajti naš gespen lustrisimuš Štijef Žugec de Batinabreg tutu jeje (Seljače, skini šešir, jer je ovdje [pokopan] naš gospodin Štef Žugec od Batinabrega)

N. S. Presa - skrać. za ***Nova Slobodna Presa***, kako se kod nas prevodilo ime poznatog bečkog liberalnog *Neue Freie Presse*
nabob (ind.) - indijska plemićka titula, ovdje u značenju: bogatun
Nederlandez - Nizozemac
Nemo recte Niko (lat.) - Nitko, odnosno Niko.
Niel-ruža - vrsta ruže žute boje, nazvane prema franc. maršalu Adolphu Nielu
noktaš - "onaj koji pruža nokte prema tuđijem ženama, hoće da ih ljubi" (Akad. rječ.)
novčanica - novčanik
Numero Sicher (njem.) - broj sigurno
Nunquamabo (lat.) - nikad neću ljubiti

O Tannenbaum (njem.) - O jelo! (omiljena njemačka božična pjesma)
oblak grada teška - stih iz Mažuranićeve *Smrti Smail-age Čengića*
obzoraš - pristaša politike kakvu je zastupao list *Obzor* (»glasilo narodnih pomislih, namjerah i težnjah«)
očapriti - glagol izveden prema tur. ***čapra*** - koža; oderati, oguliti
odiva - nevjesta
odvulati se - odvući se, nestati

okarinski - pridjev prema ***okarina*** (tal.) - jajolika sviraljka od pečene gline s rupicama za prebiranje
oprho - gnjevno, srdito, neprijazno
Orlović - to prezime daje Matoš Franu Mažuraniću, s kojim se susreo damo jednom, i to u Zagrebu; ***Ivan Orlović*** stoga je vjerojatno Ivan Mažuranić

paloš (mađ.) - dugačak i težak mač
pangaloz (grč.) - vucibatina, probisvijet
parazol (franc.) - suncobran
partajski zapt - stranačka stega
patagon (tal.) - stari sitni mjedeni novac
peča (tur.) - povezača za glavu
pečatati - otisnuti, štampati
pečujac - vino iz okolice grada Pečuja, odn. Pecsa u Mađarskoj
pedepsa (grč.) - kazna
peglajzn (njem.) - glačalo, pegla
pelengiri - vrsta hlača
peltečiti - pentati, mucati, zamuckivati
peplos (grč.) - ogrtač, plašt
per pedes apostolorum (lat.) - »nogama apostolâ«, tj. pješice
periš - sklopivi nožić na pero (oprugu)
Peter der Räuber, Lika's Geissel und Schande (njem.) - Razbojnik Petar, bič i sramota Like
pince-nez (franc.) - cviker, naočale koje se štipaljkom pričvršćuju za korijen nosa
pirinač - riža (smisao ujakove primjedbe je u tome što se od riže pravi jedna vrsta pudera, tzv. rižino brašno)
pix infernalis (lat.) - smola paklena
placovina (njem.) - pristojba koja se plaća na trgu za pravo prodavanja
plebanuš (lat.) - župnik
plenuti - ružno ili nespretno sjesti (***plehnuti***)

plovanija - župa
plješiv - ćelav
podjevojčar - u Akad. rj. dva značenja: 1. mladić koji trči za djevojkama; 2. sin koji se rodi iza nekoliko kćeri; kod Matoša ni jedno od tih značenja ne odgovara, vjerojatno znači: nedozrelo momče
pokušalište - mjesto gdje se vrše pokusi, rasadnik
Posidarac - uskočko prezime, spominje se i kao Posedarić
potoč - potjera
poularde truffée (franc.) - kuhana kokoš s jelen-gljivama
prelat (lat.) - visoki crkveni dostojanstvenik
prošće - zbirna imenica od ***proštac***, tj. prost, neobrađen kolac
Protićevo društvo - putujuća družina kazališnog djelatnika Đoke Protića, poznata prije prvog svjetskog rata i u Hrvatskoj
pudljiv - plašljiv, strašljiv, bojažljiv, osjetljiv
puščanska škornja - čizma iz zagorskog sela Pušće

racki - pravoslavni, srpski
rajtšul (njem.) - jahačka škola
rapin (franc.) - slikarski šegrt; mazalo
remonta (franc.) - mlad, nedresiran konj
retret (franc.) - znak trubom za povratak vojnika u vojarnu odn. odlazak na spavanje, povečerje
Revera, domine, naturalia non sunt turpia (lat.) - doista, gospodine, prirodne stvari nisu sramotne
reverendissimus (lat.) - velečasni (titula svećenika)
Reynolds-šešir - vrsta ženskog šešira s mnogo ukrasa; ime po engl. slikaru Jozui Reynoldsu
rezeda (lat.) - vrsta mirisne biljke (katanac, katančica, ljubimac)
ritmajstor (njem.) - konjički kapetan
Rkaći - Srbi
rnja - nozdrva, nosnica
Rošfor, tj. Rochefort Luç ay Henri de (1830-1913) - francuski politički

novinar
Rothschield - prezime pripadnika glasovite bankarske dinastije; velik bogataš
rujig, her Andreas fon Čučnik (njem.) - mirno, plemeniti gospodine Čučnik
rutavac - forinta

samotok - vino koje se samo od sebe iscijedi iz osušenog grožđa
sarevnjiv - surevnjiv, ljubomoran
sekser (njem.) - nekadašnji novac, najprije šest krajcara, kasnije 20 filira
sekskrajcerbazar (njem.) - trgovina u kojoj se sva roba prodaje po šest krajcara
selen - vrsta biljke, poznatija pod imenom ***celer***
seraf (hebr.) - anđeo najvišeg reda (sa tri para krila)
servus humillimus (lat.) - sluga najponizniji (pozdrav
si licet (lat.) - početak uzrečice koja se nastavlja *parva componere magnis*, tj. ako je dopušteno maleno uspoređivati s velikim
Si timor atque molestia longo tempore perseverant, melancholiam significant (lat.) - ako strah ili uznemirenost potraju duže vrijeme, to je znak melanholije
sikofant (grč.) - špijun, doušnik; ulizica, udvorica
Silentium! (lat.) - Tišina!, Mirno!
sluktiti - pomalo slušati, nasluškivati
soare (franc.) - večernja priredba
sočinjenije (rus.) - djelo
sočiti (tur. ***sok*** - prokazivač, doušnik) - odavati, potkazivati
Sofijin put - danas Dubravkin put u zagrebačkom Tuškancu
sou (franc.) - sitni francuski novac
souper (franc.) - večera
srabljivac - glineni pehar sa sličnom namjenom kao bilikum (v.)
sredokraća - sredina, pola puta
Sterne, Lawrence (1713-1768) - engleski romanopisac; Matoš misli na

djelo *Sentimentalno putovanje po Francuskoj i Italiji, koje je napisao g. Jorik*

šalabahter (njem.) - stara knjiga bez vrijednosti, »kupusara«
šamatorje - "riječ nezabilježena, no značenje bi joj se moglo izvesti od lat. *coementarium,* tj. groblje (na što upućuje i kontekst: »I padnem pored crkve na nekom šamatorju...«; *Samotna noć*)" (B. Klaić)
šamijanka - sablja iz Šama, tj. iz Sirije
škornje (kajk.) - čizme
škuda križevačka - starinski novac veće vrijednosti; krajcara
škvorac (kajk.) - čvorak; ***škvorac bez k-a*** je švor(a)c, čovjek bez novaca
šnelsider (njem.) - kuhalo na špirit
Šoštar - nekada u Zagrebu popularni kalendar *Zagrebački šoštar* s literaturom najniže vrste
španjolac, španjolska trska - stabljika palme rotang (Malaja), vrlo čvrsta i savitljiva, upotrebljavala se za batinanje
štamgast (njem.) - stalni gost
štenker (njem.) - svadljivac, zabadalo
štola - stola, uska traka koju svećenici nose oko vrata tijekom bogoslužja
štrici (njem. ***Striezel***) - uličnjak, deran
štrinfla (njem.) - čarapa
štubenhoker (njem.) - zapećkar, čovjek koji ne izlazi iz kuće nego stalno »čuči u zapećku«
švarcplatl (njem.) - ptica grmuša

talmi - neprav, patvoren
tandler (njem.) - staretinar
Tannhäuser - vitez i pjevač iz staronjemačkih priči; Matoš aludira na njegovo robovanje Veneri, od čega se pokušao spasiti hodočasteći u Rim
tarnice - teška tovarna kola
teferič (tur.) - "izled u prirodu, zabava, veselje u prirodi, a onda i

mjesto gdje se zabava održava, pa i neka zgrada u prirodi (ovo je značenje kod Matoša)" (B. Klaić)
Testis unus testis nullus (lat.) - jedan svjedok nikakav svjedok (za dokaz su potrebna dva svjedoka)
tokorse - tobože
tolvaj (mađ.) - lopov, tat
tonzurisan - koji ima ošišanu tonzuru, uokrug ošišano mjesto navrh glave
tovarušica - družica, drugarica, supruga
trab (njem.) - konjski kas
trapeza (grč.) - stol, trpeza
trebnik - crkvena knjiga s molitvama, obrednik
trmiznuti se - pokrenuti se, pomaknuti se
trobozani (tur.) - ograda uza stubište, balustrada
tuzgav - musav, prljav

udegenečiti se - ukočiti se kao degenek (tur. batina)
ukuciti se - stisnuti se, zguriti se
ulak (tur.) - glasnik
Uvelo granje - aluzija na *Lišće* Frana Mažuranića
užditi - užgati, upaliti; prenes. pokuljati, povrvjeti

Vademecum (lat.) - »hajde sa mnom«, priručnik, podsjenik, knjiga koju čovjek uvijek nosi sa sobom
vahtmajster (njem.) - narednik, stražmeštar, podoficirski čin u austrougarskoj vojsci
vanderček (njem.) - pehar iz kojega se pije naizmjence, tj. koji putuje od gosta do gosta
vandrokaš (njem.) - prvotno: kalfa na putovanju; kasnije: skitnica, probisvijet
Varaždinska garda - nekadašnja gradska straža u Varaždinu, s visokim kalpacima poput onih koje nose stražari pred kraljevskom palačom u Londonu
vastorg (rus.) - ushit, zanos

vesak - tih glas, mrmor
veselnik - jadnik, bijednik
via dolorosa (lat.) - bolan put, put patnje
vicih (njem. ***witzig***) - duhovito, dovitljivo
Viehskerl (njem.) - životinje, marva, stoka
virga infernalis (lat.) - paklena šiba
Vlah - Srbin, pravoslavac
vlaški i šokački - pravoslavni i katolički
volterska naslonjača - fotelja s niskom sjedištem i visokim naslonjačem, na kojem su obično slikali Voltairea, franc. književnika i filozofa iz epohe prosvjetiteljstva
vom Pick auf (njem.) - od samog početka
vračiti se - liječiti se
Vražje lutke - djelo franc. pisca bulevarskih romana Xaviera Montépina (1824-1902)
vrg - hrg, sud za vodu, kabao
vunbacitel - v. ***križevački štatuti***
vunjač - vunasti oblak

zagonačke - galopom, najbržim trkom
zaklisiti - zalizati (vjerojatno od riječi ***klis*** - hrid)
zaludničar - badavadžija, lijenčina
zejtunli (tur.) - u boji ulja, namazan uljem, zauljen
ziparati (tur.) - poskakivati
zorli (tur.) - silan, snažan, naočit
zort (tur.) - strah i trepet
Zwangsvorstellungen (njem.) - opsesije

žurfiks (franc.) - ustaljeni dan u koji se primaju gosti

Bilješka o autoru

Antun Gustav Matoš

(Tovarnik, 13. 06. 1873. - Zagreb, 17. 03. 1914.)

Godine 1896. Matoš je imenu Antun pridodao ime Gustav. Pučku školu i gimnaziju završio je u Zagrebu, gdje je polazio i glazbenu školu. Godine 1891. upisao se na Vojni veterinarski institut u Beču, ali je studij nakon jednog semestra napustio. Vratio se u Zagreb, koji kao vojni novak napušta 1893. godine. 1894. godine bježi iz vojske, ali je ubrzo uhićen i zatvoren u petrovaradinskoj tvrđavi iz koje uskoro uspijeva pobjeći. Od tada, kao vojni bjegunac, uzdržavajući se sviranjem čela i pisanjem kritika, živi u Beogradu (1894 - 1898, 1904 - 1908), Ženevi (1898 - 1899) i Parizu (1899 - 1904). U nekoliko navrata potajno dolazi u Hrvatsku, da bi se u Zagreb vratio nakon 13 godina, odnosno nakon proglašenja amnestije za vojne bjegunce. Iako je 1910. položio ispite za učiteljsko zvanje, Matoš, uglavnom zbog svojih političkih stajališta, ne uspijeva naći službu. Uzdržavao se od svog književnog i publicističkog rada. Izuzetno književno obrazovanje Matoš je stekao uglavnom svojim radom i intelektualnom znatiželjom, te se upravo njemu može pripisati zasluga za predstavljene svjetske, osobito francuske, književne tradicije hrvatskoj kulturnoj sredini. U raspri *starih* i *mladih* Matoš se nije odlučio za ni za jednu od *sukobljenih* strana, potvrđujući tako samosvojnost svog pjesničkog stvaralaštva.

U književnosti se javlja novelom *Moć savjesti* objavljenoj 1892. godine u *Viencu*. Za života je objavio tri zbirke novela i pripovijesti (*Iverje,* 1899; *Novo iverje*, 1900; *Umorne priče*, 1909) koje, u rasponu od ljubavnih do satiričnih, variraju najrazličitije teme. U Matoševim proznim djelima, koja često ujedinjuju opreke, poput humorističnog i pesimističnog, osobito dolazi do izražaja njegova stilska strategije, koju je sam nazvao *artizmom.* Pisao je eseje i putopise sabrane u zbirkama *Ogledi* (1905), *Vidici i putovi* (1908), *Naši ljudi i krajevi* (1910) i *Pečalba* (1913), te velik broj kritika, objavljenih u više od 50 hrvatskih časopisa, u kojima je nerijetko polemičnim stilom, komentirao tadašnja kulturna zbivanja.

Iako je već kao gimnazijalac pisao pjesme, te iako je neke pjesme uključio u svoje pripovijesti *(Nekad bilo - sad se spominjalo* i dr.), Matoš se kao pjesnik predstavlja čitateljstvu tek 1906. godine, kada objavljuje *Utjehu kose* (*Savremenik*). Stil je u Matoševoj lirici dominantan, forma je besprijekorna, dok su sadržaj i ton obilježeni pjesnikovim nesputanim, često pesimistički intoniranim, subjektom. U svojim elegijama, sonetima, epigramima, satirama i drugim književnim oblicima tražio je i nalazio način spajanja tradicije i stvaralačke pjesničke osobnosti. Matoševe pjesme, njih osamdesetak, su do 1923, kada su sakupljene i objavljene pod naslovom *Pjesme,* bile razasute po časopisima i rukopisima. Matoš je svojim djelom najizrazitiji predstavnik, iako ne i pripadnik, hrvatske moderne, kao i uzor sljedećih pjesničkih generacija (T. Ujević, N. Polić, V. Čerina, M. Vrbanić i dr.).

Impressum

Nakladnik:

Bulaja naklada d.o.o
Radnički dol 8
10000 Zagreb

tel. (besplatni): 0800/285252
(0800/BULAJA)

info@bulaja.com
www.bulaja.com

Urednik: Zvonimir Bulaja

Dizajn i prijelom: Bulaja naklada d.o.o.

Tehnička realizacija: Bulaja naklada d.o.o.

Oblikovanje naslovnice: Zvonimir Koščak

Za nakladnika: Zvonimir Bulaja

Pri pripremi ove elektroničke knjige uložen je maksimalni mogući trud i pažnja, te su svi uključeni materijali pažljivo kontrolirani, korigirani i testirani. Međutim, Bulaja naklada d.o.o. i autori ne mogu biti odgovorni za bilo kakve štete, izravne i neizravne, prouzročene upotrebom ove elektroničke knjige, odnosno pogreškama u tekstovima (nekompletni, netočni ili oštećeni podaci, greške pri unosu i slično).

Autorska prava na djela Antuna Gustava Matoša su istekla, i ona su sada javno dobro koje se nesmetano može kopirati. Međutim, sva autorska prava na opremu knjige (rječnik, napomene, bilješka o piscu...) su pridržana.

ISBN: 978-953-328-033-2

© 2011. Bulaja naklada d.o.o.